

Re. 87.

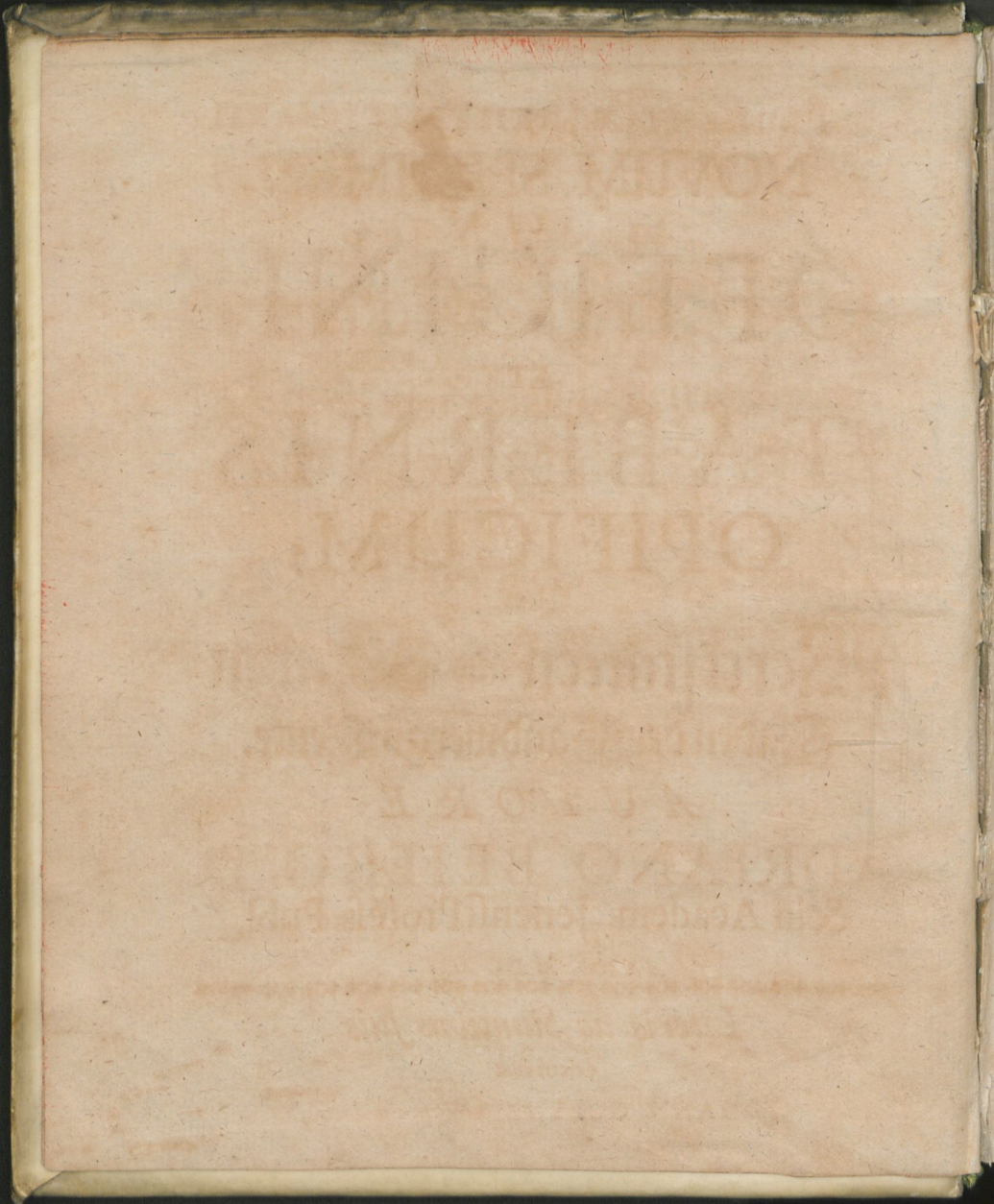
In hoc Volumine continetur

1. Tractatus de officio & Tabernis officium von Ulrich Kühn und Roralden
2. de Collegiis officium von Joh. Janderndorff und Ulrich Kühn
von in lausonia Janderndorff
3. de iure prohibendi von Joh. Janderndorff
4. Consilium officium von Ulrich Kühn
5. Tyrone officium von Ulrich Kühn
6. Doctrina Janderndorff
7. Magister von Magister Joh. Janderndorff

89

Etiam præterea tractatus
de Architectura Palatinis von Janderndorff
de variis instrumentis et maxime officium
economicis officium

Janderndorff

PRUDENTIÆ JURIS OPIFICIARII
NOVUM SPECIMEN,
DE
OFFICINIS
ET
TABERNIS
OPIFICUM,

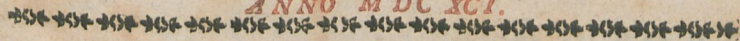
Von

Werckstätten und **B**rahm-
Laden der Handwergs Leute.

A U T O R E

ADRIANO BEIERO, D.
& in Academ. Jenensi Profefs. Publ.

ANNO MDCXCI.

Literis ac Sumtibus suis

describat

JOHANN. GOLLNER. Typogr. Jen.

NOVVM SPECIMEN
DE
OFFICINIS
ET
TABERNIS
OP

KOEN. FRIED.
UNIVERS.
ZU HALLE

Druck und Verlagsort
Halle an der Saale

AUTOR
ADRIANO BILERO. D.
& in Academ. Jensoni Profels Publ.

Liters ac Summaria Juis
defens chis
JOHANN. GOLLER. P. 1711

V I R O
ILLUSTRI atque MAGNIFICO
D O M I N O

DN. Levin Gotthard

Von Zelau ꝛ. ꝛ. ꝛ.

SERENISSIMO PRINCIPI, DUCI
SAXO- ISNACENSI

à Confiliis Secretioribus. Provinciae

JENENSIS PRÆSIDI SUPREMO.

DOMINO ac PATRONO

Devotissimè colendo

D. D. D.

A U T O R.

PRÆFAMEN.

Equidem Non est Sapientis dicere NON PUTARAM. Si tamen ingenuè tibi Lector Honoratissime, verum quod est, fateri debeo, Id ipsum mihi tum, quando ante hos decem annos id, quod in causis Opificum Juris scripti atque moris est, specialius enucleatum, atque in ordinem qualemcunque digestum TIBI communicare, apud animum constitueram meum, accidit: In eo, quod negotium Libris neque adeò multis, neque Capitibus admodum prolixis absolvi posse, persuasum mihi habebam. Et hoc exinde, quia tum ad opus non uti Paterfam. ad domum, sed ut Viator ad hospitium: neque tanquam Autor ad librum scribendum, sed tanquam Studio-

Præfamen.

diosus ad collectanea , quæ nunquam
credit scribendo alicui operi suffectura;
tum saltim accedebam, ubi observata
quædam memoriæ causâ recondenda e-
rant. Ubi nusquam amplius, nisi pars
operis minima, futuri operis tigna & ce-
menta in oculos incidebant. Ac terrebāt
etiam me, quibus Tyronem Præcurso-
rum Prudentiæ juris opificiarii Emisariū
fore prædixeram; Uno colapho proces-
sum omnem, qui circa pueros Artificum
existere queat, absolvi posse rati. Aliud
fanè Illustris Schilterus, tunc nostras;
Cui institutum hoc meum aperiēbam:
atque Is ab initio quidem Commenta-
rios in Libros Bornitii de Rerum Suffici-
entia, meditari me autumabat. Sed, Ty-
ronem pro specimine operis cogitati ex-
hibitum intuitus, Rem magni laboris fo-
re, & prævidebat & prædicebat : Ani-
mum

Præfamen.

num tamen addens; Tanquam non literariæ modò, verùm publicæ quoque Re gratam nec inutilem operam ita sinavaturus.

Alea jacta erat, Pergendum igitur! Aggressus opus, dum cellulas peragro, similia congreco, diversa disjicio; dum negotii cujusque causas, effecta, & quæ hujus sunt generis perquiro, Evenit, ut quæ futura credideram Capita singula, in libros, aliquando volumina integra, ut Collegium Opificum, ut Artifices palatini loqvuntur, animadverto excescere; & dum flumen enataffe spero, pelago immersum me sentio. Atqve adeò spei, qvam de assiduitate mea concepisti Lector æstimatissime, brevi absolutum opus datum iri, usqve huc satisfacere nondum potui. Quæ ad Jus personarum facere possunt, superasse putabam ple-
raqve

Præfamen.

raque, superesse nihilominus adhuc de-
prehendi: quæ tamen minimè moratus,
ad Jus rerum conversus, pronuper In-
strumenta dedi, nunc *Officinas*, in quibus
illorum usus est, & *Tabernas*, ubi species
per illa in his fabræfactæ venum expo-
nuntur, exhibeo. Fragmenta mera di-
xeris. Fateor: Ita enim fert & spacium
temporis, quod huic negotio dare pos-
sum: neque amplius quid fert ærarium
ejus, cuius impensis descriptum acci-
pis. Deum precaberis mecum, uti Pa-
triæ pacem, in eaque seculum aureum
reddat proximè, mihi verò sanitatem at-
que otium: & polliceor, partiali solu-
tione ab integro debito, dante Deo, vel
tandem me esse liberaturum. Tu in-
tereà favere mihi perge atque optimè
Vale.

INDEX

INDEX CAPITUM.

PARTIS I.		PARTIS II.	
De OFFICINIS.		De TABERNIS.	
	Pag.		Pag.
1. <i>Variae denominationes</i>	1	1. <i>Nomina & Species Tabernarum.</i>	83
2. <i>Divisiones.</i>	11	2. <i>Fus tabernæ, Cui competit: An Opificibus?</i>	87
3. <i>Correlationes.</i>	22	3. <i>de Tabernis librariis.</i>	92
4. <i>Officinarum Status.</i>	36	4. <i>Quarum rerum negotiatio sit Artificibus: & de Minutiariis.</i>	99
5. <i>Locus.</i>	42	5. <i>de Pluribus unius Tabernis.</i>	113
6. <i>Numerus.</i>	51	6. <i>de Loco & Serie Tabernarum.</i>	122
7. <i>de Jure Rerum.</i>	62	7. <i>de Effectibus & Contrariis.</i>	128
8. <i>de Contractibus.</i>	70		
9. <i>Judiciis.</i>	74		
10. <i>Contrariis.</i>	76		
11. <i>Restauracione.</i>	79		

J. J. De

f. f.

PARS PRIOR.

De

OFFICINIS OPIFIC.

CAPUT I.

Variae Denominationes.

Res omnes aut Substantias esse aut accidentia, & illas aut corporeas aut incorporeas; uti Philosophorum discipulis est notissimum: Ita in JCro- rum scholis tam vocabulum Substantia, in eo sensu; quam divisio in illas species est incognita. Non qui contradicere illis ament, sed qui à suis Præceptoribus, ipsismet Philosophis, alterius tamen scholæ, ita fuerint edocti.

In libris enim Jctorum Res incorporales non substantias, ne dum spirituales denotant; sed imò accidentia & rerum corporalium affectiones, qualitates morales & creaturas Juris: quæ ipsa dicuntur Jura; non quasi Leges sint, sed harundem effecta, rebus, uti & personis tributa, seu, ut tribuantur, proposita: Et quia non tactu aliove externò sensu percipiuntur, sed intelliguntur, non incongruè Jura Res incorporales dicuntur.

A

Cor-

- 2
3. Corporales contra, quæ Jctis audiunt, Substantiæ sunt. Substantiæ tamen vocabulum in Jure non prorsus ἀτοπον, sed ubi occurrit, Genus & differentiam specificam denotat, atque Naturæ, tanquam Proprietati, contradistinguitur: prout contractuum substantialia, naturalia & accidentalia usu frequenti obveniunt. Quæ tamen hic obiter dicta volumus, pergentes ad illarum subdivisionem in Mobiles atque immobiles.
4. Est nimirum Corporum aliqua affectio, Localitas, seu ut in aliquo πῶς includantur: Utrum tamen de loco ad locum transferri queant, non omnibus competit, unde hæc immobilia dicuntur. Hæc ut ad scopum nostrum (Jus opificiarium) transferantur, notamus, Esse & Opificibus suas Res corporales atque Jura; tam integris Collegiis, quarum priores in *Tract. de Collegiis, Cap. XII. seq.* posteriora in *Tract. de Jure prohibendi* inveniunt: quam singulis Magistris.
5. Horum referimus Stationes atque conclavia, quorsum recipiunt se, Species artis ubi preparantur atque elaborantur sunt, peculiariter ad hoc parata, sicut ars cujusque postulat. Variè autem denominari observamus, ac modo Armaria, Ergasteria, Fabricas, Horrea, Officinas, Pergulas ac Tabernacula dici. Equidem verum est, ARMARIUM ab armis dici, atque adeò strictè & propriè denotabit conditorium, conclave armorum. Enim verò, ut Arma latiori sensu vocantur, quocumque instruitur quis atque examinetur ad operandum pro ratione instituti: Ita Armarium simili analogiâ quodlibet erit promptuarium instrumentorum, pro cujusque con-

De Variis Denominationibus.

conditione. Unde Plautus in *Captivo*. Armarium accipit pro Penu, seu promptuario, è quo cibus promitur. Cellas, inqviens, refregit omnes intus, reclusitque armarium. Hadr. Turneb. *Lib. VII. advers. Cap. 23.* Ubi verò machinæ bellicæ reconduntur, in specie Armamentarium, Zeughaus / KistKammer dicitur. Quoniam igitur Instrumenta Opificum dicuntur eorum Arma, ut ponimus *Tract. de Instrum. Cap. I. n. 6. 7. 8.* Quid verabit igitur, Officinam opificis cujusque suum dicere Armarium? ex quo arma seu Instrumenta nusquam recondet alibi lubentius, quàm in qua statione aut conclavi ad operandum solet commorari: ad hoc, ut ad quàmvis occasionem sint præstò. Appellatio hæc, uti particularis & extrinseca est, ab instrumentis operandi desumpta: Ita tamen non impropria, & de cæteris generalis. Sic dicitur quoque Armarium, ubi reponuntur libri, qui sunt instrumenta Literatorum: at verò similium similis est ratio. In simili sensu occurrit eadem vox in *§. 25. f. de R. D. l. 3. §. 2. ff. de Supell. leg.* Plinius quoque Vinitorum instrumenta Armamenta dicit.

Convenientius & magis ad propositum ERGASTERIA dicuntur, ab operando: Græca enim vox est, derivata à verbo ἐργάζομαι, quod est operor, conficio, arte expolio: non alii rectius quàm Mechanicis, Artificibus species producentibus, seu manufacturas elaborantibus convenit. Godofredus in *l. 32. pr. C. Locat.* simpliciter Officinam reddit; ab efficiendo scilicet. Quoniam tamen Opifices non alligati sunt ad operas suas aliis elocandas, his, qui opera

- suis auspiciis elaboranda conducant eos, daß sie mü-
 ßen auf bestellte Arbeit warten : Sed, quorum
 artis ratio facultatesqve patrimonii sinunt modò, suis
 sumtibus species efficere ac venum exponere liberè
 permittuntur, **dörffen auf den Rauff arbeiten.**
 Id quod solent permulti; Horum officinæ duplicem
 habebunt usum, Operandi, Negotiandivè. Atqve
 venit inde, ut Ergasteria significant etiam Tabernas
 mercium venalium, **den Laden/** à valva aperta, in eum
 finem, ut introspecti, species effectæ ac forsan desi-
 deratæ observari ac tum emi queant. **Qva** in acce-
 9. ptione frequenter in textibus Juris civ. occurrit. v. g.
l. 21. C. de Oper. Publ. ubi stationes & ergasteria con-
 junguntur, atqve utraqve vetantur in Basilica ex-
 strui. *l. 26. §. 1. vers. Illos verò. C. de Usur. l. 2. C. de*
Metatis. XII. 41. l. 12. §. 3. C. de Cohort. al. XII. 58. Spe-
 ciatim verò in *Can. 2. & 3. dist. IV.* Tabernas vina-
 rias significat, atqve exerceri à Clericis vetantur **Riis-
 ge/ Schencken/ Krezscham.** Strictè tamen iisdem
 contradistinguntur *l. 2. C. de Episc. & Cler.* quoniam
 & Opifices species perfectas seorsim reponere solent,
 tum ut à pulvere mundæ conserventur; tum ne
 operantibus impedimento sint, aut contactu fre-
 quentiori nitorem amittant. Tunc Conclave ope-
 randi **die Werckstadt/** Officinam; Alterum autem
 negotiandi **den Laden/** & sicubi ad forum transfe-
 rant, **die Bude/** aut pro diversitate **den Schragen**
 vocant: quorsum pertinent peregrina vocabula
 Boutique, Gallorum; aut Bottega, Ital.
10. FABRICA non alii magis professioni quàm
 Opificibus competere videbatur: ob hoc, quod idem

vocabulum adjectivum ellipticè artem manuariam denotat; unde Fabricam docere, in l. 6. §. ff. de Mand. est Docere artem fabrilem. Intuitu tamen eorum universale est, atque de quavis officina cujusvis Opificis dici potest, ut Ergasterium. Creditur tamen aliquibus Fabri lignarii propriè denotare officinam, *der Zimmerleute Zulage und Forderungen.*

Certius dixerim Fabrorum metalla tractantium, *eine Schmidten*; in specie Arma cudentium; quo sensu in Jure nostro Justiniano frequenter admodum occurrit, ac Gothofredus in l. 6. ff. de Jur. immur. Fabricam exsertim explicat Locum, in quo arma conficiuntur, ὀπλοποιεῖν; armificatoriam, ut est in Novell. LXXXV. cap. 1. Unde Fabricenses, rubr. §. l. 3. 4. sim. C. de Fabricens. XI. 9. qui in fabricis operantur, qui arma fabrefaciunt.

Quo sensu Primicerius Fabricæ, d. l. 3. C. de Fabric. qui officinæ præpositus; est & qui Optio Fabricæ, in l. 6. ff. de Jur. immur. nominatur, & est Adjutor Præfecti Fabrorum, sicut in Tract. de Instrumentis n. 241. adfuisse meminimus; & Fabrica in specie, pars architecturæ, quæ in Vitruvio sic definitur: est continuata ac trita usûs meditatio, quæ manibus perficitur.

Sed in Jure Canon. specialius descensum est, ac Fabrica effectivè pro structura, tanquam Architecti manufactura posita legitur in c. 15. XII. q. 1. verb. denique idem præfatus Princeps (Constantinus) donaria immensa contulit & Fabricam templi primæ sedis beati Petri, Principis Apostolorum instituit: quæ ac-

ceptio etiamnum usitata, quando Structuarius, der
StiftsBaumeister in suis rationibus hęc circiter
stylō utitur: Extract aus der Stifts Fabricen Rech-
nung der alten Chöre / von Mich. A. 1685. bis da-
hin A. 86. sicut in facto novissimē habui.

14. HORREA impertinenter huc referre videbor
his, qui ad usum œconomicum & speciatim rusticum
haberi existimet, Scheunen / & granaria, frugibus
excussis recondendis, KornSpeicher: Ulpianus ta-
men in l. 19. §. 2. ff. de Judic. sub finem cum cæteris
jungit Tabernulas, Pergulas, Horrea, Armaria, Offi-
cinas. Ac fuisse ea repositoria non frugum modō
aut vini, sed aliarum quoque rerum, pignorum, in-
strumentorum apothecas; Gothofredus in l. 7. ff. de
Instr. leg. milit. t. annotavit; quod in Tract. de In-
strumentis n. 226. tetigimus. Ubi verō commodius
Opifex sua reponet instrumenta quā in officina.

15. OFFICINÆ vocabulum præ aliis exprimen-
dæ rei puto commodissimum, tanquam Opificina,
quod in Plauto; sicuti Artificina, in Gloss. Isidori:
& Vestificina in Tertulliano, de Gallo: in qua opifi-
ces artē suam exercent, opēra suæ arti convenien-
tia faciunt, die Mache. Nam & Opifices plerosque
Macher / vocabulō generali appellamus, quibus
specialius dare non possumus, v. g. Ubr. Kam-macher/
quoniam Tuchmacher / non Würcker dicimus. Latinis pa-
riter Factores, non præcisē sunt Gestores alienorum
negotiorum, sed germanismō quodam Opifices, qui
vinum, oleum, faciunt, ut est apud Catonem de re rust.
cap. 13. §. 64.

16. Dicitur sanē verbum Officinæ per translatio-
nem

nem ad res alias, Artes liberales, quò sensu Scholas dicimus Officinas virtutis: & Cicero de Clar. Orat. Exstitit igitur (ait) jam senibus illis, de quo paulò antè diximus, Isocrates; Cujus domus cunctis Graciæ quasi ludus quidam patuit, atqve officina dicendi: Servatâ tamen analogiâ, sic, ut locum denoter operandi. Unde & Officinator à Vitruvio Lib. VI. pro Fabro ponitur. Et hæc tenus Taberna Officinæ opponitur, ut brevi dicemus.

PERGULA, inquit *Budeus*, est domus ex- 17.
porrecta & propendens; ejus generis, quas salientes Artifices nostri appellant: scil. non Romani. His utiqve salientes erant Fontes tubulis fistulisve aquam fundentes: Nomine ab eo ducto, quòd aqua ex tubuli capite in labrum fluens, salire videatur. l. 15. ff. de act. emt. Adeoque non Loci, sed Personæ nomen; lapideæ videlicet. Ast Gallis Une Saill' de maison, ou galerie: soit couverte, ou non, eine gedeckte oder offene Sommerläube/ ein Saal/Söller.
Germanis Ausladungen/Arcker/Perfis Eivvan, 18.
de quibus *Olearius in Pers. Lib. IV. cap. 6. p. 554. p. pr.* Die offene Gemächer/ und so oben herauswärts mit niedrigen Sittern besetzt/ nennen sie Eivvan, diese findet man bisweilen in allen Vier Seiten des Hauses/ und werden im heißen Sommer/ um den Wind und kühle Luft zu haben/ Abwechselsweise zu Schlaffkammern gebraucht. *Ibid. in f.* Under West Seiten (des Maidans zu verstehen) da des Königs Hof und Palat/ seynd ordentlich gebaute Gewölbe längst dem Maidan hinunter/ zwey übereinander/ mit Eivvanen und Durchgängen/

8
Part. 1. Cap. 1.
 gängen / in welchen Goldschmiede / Zobelirer und
 andre Ihre Handthierung haben. Cheivvan, affi-
 ne vocabulum, deambulationes hortorum denotat;
 prout Idem *de Horto regio pag. 561, circa fin.* habet,
 die Cheivvan / Lust- und Spaziergänge / waren al-
 lenthalben mit schönen grossen Zinar-Bäumen
 etlich tausend Stücken besetzt.

18. Sed in præsens Pergula est exedra (exhædra
 Gothofred. *in l. 19. §. 2. ff. de Judic.*) angusta in superficie
 aliqua ædium; ut Glossæ antiquorum explicant:
ὑπερῶον ἰν' ἐστὶ μεσώδην, ἀεὶ φή, σενὸν ὄκημα. Cujac. *XI.*
Obs. 13. In ea plerumque merces venales dispende-
 bant: & inde in *l. 5. §. p. ff. de his qui dejec.* de Pictore
 refertur, qui tabulas in pergula dispositas habuerit,
 quæ exciderint, eoqve lapsudamnum alicui dederint.

20. Fuit igitur locus accommodatus exponendis
 rebus venalibus, *πεδῶν*, ein Laden; eoqve sen-
 su ad institutum haud pertinens. Enimverò, quis
 affirmaverit nobis, non ibidem & fabricasse, quas
 ibi proponebant species? An ergò requiremus, bi-
 nas ab unoqvoqve opifice stationes: Operandi & Ne-
 gotiandi? Nec in contrarium facit, in publico uti-
 que Tabernas, sed domi Officinas habuisse. Admit-
 terem si specierum multitudo aut puritas non ad-
 mitteret, ad furnum reponi, aut operæ faciat pretium
 duplicatæ pensionis.

12. In Persia sanè stationes publicas usitatas esse,
 Olearius docet, *itinerariò L. V. c. 18. pr. pag. 600.* Man
 siehet seine Lust / wenn man in Städten über den
 Maidan und Besar gehet / wie die Handwerker
 von allerhand Art / so ordentlich nach einander
 in

De Variis Denominationibus.

in Ihren Werckstätten ihre Handthierung treiben. Denn Sie nicht/ oder gar wenig/ nemlich die nicht ausgehen können/ in ihren Wohnhäusern/ sondern am Marckte in darzu verordneten Gassen und Gewölben öffentlich sitzen.

An verò secus Romani fecerint? Erant his utique Pergulae Magistrales, in quibus Præceptores & Magistri artium profitebantur & discipulos erudiebant. Unde Svetonius, de claris Grammaticis, de Crasitio Paside Grammatico, Deinde ait, in pergula docuit. Et Vopiscus in vita Saturnini, Romæ, inquit, frequentaverat pergulas magistrales. Si ergo non puduit hujus, artium liberalium Magistros, neque ita in arcanis habuerunt artem suam, ut intracancellos domesticos docere maluerint: quid verbat Manuarios? De Apelle Plinius *Lib. XXX. cap. 10.* scribit, quòd opera perfecta proposuerit in pergula transeuntibus, atque post tabulam latens (an integrum diem otiosus) vitia, quæ notarentur auscultaverit.

Possent non ineptè STATIONES dici; si non hoc quis urgeat, sedere opifices operando; unde Sellularia artes dictæ. Quoniam nihilominus Stationis vocabulum, præterquam quòd Actum standi denotat, etiam de Loco sumitur; unde Loca, in quibus milites confederunt, Stationes & Stativa dicuntur. *rubr. & l. un. C. de Tractor. & Stativo. XII. 52.* Item Curtius: Cognitum id per Exploratores, qui Stationes hostium ingresi. Nescio an Germani idem per **Halten & Halt Ritt**/ indigitaverint: ex quo illud: **Den Halt bereiten.**

B

Cgni-

10
24.

Cognitæ deinde sunt Stationes Fiscales, seu Officia per Imperium, Provinciam distributa, ac certis locis defixa, tributis recipiendis: Curationes etiam vocatæ, de quibus in *l. 1. C. de Compens. l. 1. C. Ne Fiscus rem quam vend. evinc. X. 5.* & ibi Cujac. Sic quoque locum Vigilibus ad excubias agendas assignatum, (Modestinus in *l. 3. §. 5. ff. de Re mil.*) Stationem vocavit: quòd in eo subsistere cogantur, neque eum sine graviore innoxia possint relinquare.

25.

Quin propius ad rem, Officina, in quam multi conveniunt, ut de aliqua re decernatur & jus dicatur, Statio appellatur; ut est apud Gellium *L. XIII. c. 17.* Quæsitum esse memini in plerisque Romæ stationibus Jus publicè docentium. Non obstante, quòd Judicem oporteat sententiam sedendo pronunciare, *Nov. LXXXII. c. 3.* & quos habet in Consilio, non Adstantes sed Adseffores dicantur. *rubr. Et t. t. ff. de Offic. Adseff.* Nil prohibet igitur Opificum Officinas vocare Stationes.

26.

Denique & TABERNANAM dicere poterimus, quæ opificis officina est. Nam licet sup. n. 8. eandem pro œnopolio accipi audiverimus; ac detur omninò in Jure nostro Taberna Cauponaria *l. 13. pr. ff. de Instr. leg. l. 43. pr. ff. de de R. N.* Institoria item *l. 3. l. 18. ff. de Inst. act.* in specie Purpuraria *l. 91. §. 2. de leg. 3.* quin Casearia *l. 8. §. 5. ff. si serv. vind.* Attamen datur & Ferraria *l. 88. §. 3. de leg. 2.* Pistrinaria *l. 15. pr. ff. de Instr. leg.* adeoque utrique sensui apta est.

CAP.

CAPUT II.

Divisiones.

Voluntò nomine sequitur Res ipsa, In tam 27.
 diversas tamen formas se diffundens at-
 que Species, ut difficile sit ulterius, nisi
 inspectà prius divisione progredi. Cir-
 ca quam doctrinam pro principio no-
 tandum, Fundamentum divisionis, rem esse potis-
 simam, & ubique si confusiones evitare velimus,
 attendendum. Sic alia sumitur à causis, alia ab
 effectibus, adjunctis, & ita porro. Generalissima
 & maximè *naturalis* Officinarum divisio erit, quando
 1.) à Materiis v. g. aliæ Metallariæ vel Vitriariæ &c. v.
 n. 54. seqq. vel 2.) ab Effectibus & Manufacturis, v. g.
 Armificatoriæ, Typographicæ, Molendina chartæ at-
 que olei parandi constituta &c. 3.) à Loco, ejusque
 situatione & capacitate, quâ aliæ sub tecto aliæ sub
 dio, & sic vel angustæ vel spaciosæ sunt. Nam Fabri-
 lignarii modò non integrum campum, vel aream sa-
 nè capaciorem *den Zimmer Hoff* requirunt: Mura-
 rii, Tegularii, quemvis locum, cui inædificandum est,
 pro officina sumunt. Restiones species breviores
 domi, longiores *auf der Weyde Werckstatt/Nöper*
Bahn torquent.

Illæ reliquæ magis civiles sunt, quum 1.) ab Aucto- 28.
 ritate dividuntur in PUBLICAS & PRIVATAS.
 Istiuc censebimus, si Princeps suis auspiciis aut pri-
 mitus instruat, aut à privatis redimat, aut quovis jure
 ac prætextu eas sibi vendicet, illis exclusis, Eruntque
 adco

aded alia absolutè, alia sub modò, usu forsan publicæ. Prioris generis Metallicæ sunt, Armificatoriæ ac Monetariæ: Regalium accessoria.

29. Sic dantur (I.) ARMAMENTARIUM hoc est, Officinæ armificatoriæ, quæ in Jure Justiniano FABRICÆ dicuntur. Atque erant quondam in Romano Imperio Fabrica publicæ, in quibus conficiebantur a) Loricæ, in Loricaria officina: Ferreæ scilicet; nam antiquitus è corio factæ, unde & nomen illis remansit: munimentum corporis, in specie pectorale, ein Brust-Harnisch/ Panzer/ Küris.
30. b) In Clibanaria officina Thoraces ferrei; & omnis Cataphractorum militum & equorum armatura, zum ganzen Harnisch und voller Rüstung für Ross und Mann. c) In Balistaria Balistæ. Erant autem hæ Majores, pro Saxis; & Minores pro Sagittis jaciendis. Dixeris ad nostra tempora & usum: zum groben und kleinem Geschütz. Istud ex ære funditur in officina fusoria, Stüct Gieserey. Hoc ex ferro per tornum excavando, Bewehr bohren. Ac denique d) in SCutaria (officina) Scuta parabantur.
31. Erantque in Illyrico quinque: in Italia sex: in Gallia octo: in aliis locis alia officinæ; relata à Jacobo Gutherio de Offic. dom. Aug. Lib. XIII. cap. 12. & Pancirol. in Notit. utriusque Imperii. Sed erunt hæ fabricæ Armorum; quorum cura non immeritò ad ipsam pertinet Rempublicam, & qui pro re nata ipsi præest, cuive is committit. Sicut Fabricæ illæ omnes erant sub dispositione Magistri officiorum: prout & ipsi Fabricenses, qui operabantur in Fabricis; & Characterarii, à Juliano Scriniani dicti: qui solum militum arma

arma procurabant, & conquirebant eos, qui privatim arma fabricassent.

Nam nemini privato licebat arma fabricare, nec alio in loco quam destinato. Erant namque tales officinae sacrae, devotissima scholae, &, referente Justiniano, numero undecim. (forte sub tempore, l. f. C. Locat. Perez. ad Tit. C. de Fabricenf. XI. 9. n. 1. & 4. In Italia hodiernum Brixiae in urbe plusquam ducentae reperiuntur tabernae apertae, in quibus varii generis arma conficiuntur. In sola Cardona, agrum Brixienfis, urgente necessitate, spatium unius diei ducenta sclopeta perfici possunt. Luc. de Lind. *Descript. orb. p. 803.*

Minus deficiunt tales officinae Germaniae, metallis alioquin foecundae: ac possent alicubi novae aut plures adornari, si debita adhiberetur cura: Ac sane, non belli pacisque solum praesidium, verum Camerae insigni forent emolumento. Cum in quibusdam locis metalla cruda extra Provinciam mittantur, Arma autem extrinsecus, non sine majoribus impensis, quam exportationes metalli pepererunt, importentur postmodum. Perinde ac si Linum crudum vendas exteris, pannos postmodum ab iisdem emturus.

Qua de re Patriota quispiam conqueritur sequentibus verbis: Neundtens kan durch Erzeugung allerhand Armaturen eine grosse Wirtschaft werden. Denn alles/was darzu gehöriq/ als Stahl/ Eisen/ Zinn/ Kupffer und Bley/ das ist alles in Thuro Känsf. M. Erb. Königreichen und Landen gnug sam zubefinden. Und ist ja sich zuverwundern/ daß man solche Metalla aus denen Ländern verführet/ und alsdenn die armaturen von denen Fremden

den in doppeltem Wehret müssen erkaufft werden. Welchs alles allein durch Introdueirung der Meisterschafften / und daß man nach und nach Leut darzu qualificirt mache / kan verhütet / und dadurch viel tausend Gülden erspähret werden. Man hat zuvor bereit einen Anfang in der Neustadt / durch Herauffbringung eghlich ausländischer Meistere gemacht / Noch dato aber / um / weilen man mit dem Verlag nicht allerdinges gefolgen kan / wil ein schlechter Nutzen erscheinen. Es erfordert eine mehrere activität und Aufsehen / als biß dato geschehen. Oder / wenn es um und um kömmt / so erwindet es allezeit an treuen disinteressirten Leuten.

36. Dantur (II.) Fabricæ NUMMORUM. De quibus, ne nimium sumus prolixi, non agemus in præfens; datâ præprimis occasione oportuniore. Proxima his sunt Tegulariæ Ducales ac Senatoriæ, Ralck- oder Ziegelhütten. Ubivis tamen inveneris, eas Magistris committi approbatis, pßlegen mit zünfftigen Meistern besetzt zu werden / aut sanè, invicem certas leges sibi ipsis Magistros construere; ad hunc effectum, ut ne deficiant ipsis Boëthi itidem legitimi; ne controversiam statûs, & insimul impedimenta operandi patiantur.

37. Post hæc locare Macellum possemus: Quoniam tamen divisione sequenti occasio recurret, FURNOS ponemus publicos; alicubi, præsertim in Italia, Genuæ, Lucæ usitatos: quippe quos ipsa exercet Respublica, in quibus solis panis coqvitur; Cum privatis furni non concedantur: quod de vid. Luc. de Lind. *Descript. orb. p. m. 832.*

De

De Magno Moscovia Principe refert Olearius 38.
Itiner. Pers. Lib. III. cap. 6. pag. 195. post med. Tabernas
 singulorum etiam Magnatum eum vindicasse sibi, at-
 que magno cum emolumento nunc exercere solum.
 De Persarum autem Rege, quando *Lib. V. cap. 36.* ejus-
 dem redditus ac proventus computat, Ex Carvvanferis
 Mercatorum per civitates dispositis, quarum in sola
 regia Ispahan viginti quatuor numerentur, quinquaginta
 millia imperialium nostratium annorum percipere scribit. 39.
 Liceat vel alterutrum textum apponere.

Es seynd zwar neulicher Zeit solche allgemeine
 Kabaken / so theils dem Saaren / theils den Boja-
 ren zugehöret / weil Sie die Leute von ihrer Arbeit
 abzuhalten / und den erworbenen Pfenning zu ver-
 sauffen nur Gelegenheit gaben / abgeschaffet / und
 kan keiner mehr um zwey oder drey Copeken / Schil-
 ling oder Groschen Brandwein bekommen. Son-
 dern an dessen statt hat J. J. M. alleine in teglicher
 Stadt ein Cruis noy duor, wie Sie es nennen / oder
 Hauß verordnen lassen / aus welchem man den
 Brandwein nur nach Krügen und ganzen Kan-
 nen verlässet / und seynd beendigte Personen darü-
 ber gesetzt / welche daraus sährlich eine unglaub-
 liche Summe Geldes in J. J. M. Schatz liefern. 40.

Ad Publicas Officinas liceat referre ERGASTU-
 LA Zucht Häuser / in quibus simul opificia exer-
 centur & docentur. Ibi juxta Famem, quā ferocia
 deferbecit, & laborem, quō defatigantur, simul me-
 diis, vitam post liberationem honestē transigendi, in-
 struuntur; ad examen quoque catecheticum, auscul-
 tandas conciones, & vitam juxta decalogum instituenda,
 dam,

- dam, veramq; adeo pietatem sectandam deducuntur. Neque ante dimittitur quisquam, ni documenta horum dederit, atque intercessorem libertatis habuerit.
41. Res hæc non est nova, aut rara: de Ergastulis Romanorum legi potest Justus Lipsius *Lib. II. Elector. cap. 15.* de Amstelodamensi *Raspel- & Spinn-Hauß/* (pro utroque enim sexu distincta sunt) tractatus de S. Raspio ejusque miraculis. In Germania habentur similia, v. g. Noribergæ, das *Springer-Hauß/* ubi otiosi vinculis coërcentur, & ad vias purgandas, fodiendum &c. adhibentur: de Bremensi vid. Tract. *Bremer Zucht-Hauß/* Erfurti A. 1617, editus. Libecanum minus olim frequentabatur.
42. Præ reliquis celebre est istud Hamburgensium, ambitu quidem suo sexum utrumque complectens, sed distinctis conclavibus: quorsam è longinquo ablegantur tanquam ad severioris disciplinæ gymnasium permulti Candidati. Quandoque decepti tanquam ad exteros se isthuc conferunt: Dum Conclavia suis inscriptionibus, Urbium Regnorumque nominibus, Amstelodamo, Dantisco, Londino, Parisiis &c. distingvuntur. Sub quo colore & absentia illorum domi tegitur, & ipsimet ad tantò securius isthuc proficiscendum inducuntur.
43. Deinde (2.) Officinæ ARBITRARIÆ sunt aut NECESSARIÆ. Nimirum regulariter Opificum, quisque, impetratò Magisterii jure, quam officinam simul instruendæ credit maximè oportunam, intrat habitationem, ibique opificium exercet pro lubitu, nemine intercedente. Declarationem tamen hoc patitur a) quando quis in eo adhuc est, ut ad
ma-

magisterium se per specimina tenetur habitare: Nam tunc suamet artis Magistri non permittunt arbitrium.

10. Nam plerorumque Collegiorum privilegiis continetur facultas, Candidato locum atque officinam elaborandorum speciminum assignandi; vel ipsomet actu assignant, Aedes forsàn Primicerii: ut Chirurgorum nostratium, *art. 2. In des verordneten Handwerks Meisters Behausung*: quò casu ipsorummet arbitrium quodammodo est restrictum. Liberius agere permissi Victores nostrates, ablegandi Candidatum quorsum illis libuerit. 44.

Es soll auch derjenige/ der Meister werden 45.
wil/ nicht Macht haben/ die Meister Stücker wo Er wil zu sehen / sondern soll die sehen/ wo die Meister ihn hinweisen. In officinam dubio procul angustam, cui lumen, instrumenta & debita commoditates desunt; aut sanè benevolus hospes, cui invito hic obtruditur, dum aliter impedire nequeunt Sodalium negotiosum. Quid ergo, si reclamet, nolit admittere Candidatum? Teneturne moras magisterio suo injici tolerare? Imò Collegium aliam impetrare officinam. Ita Restiones *Ciz. art. XI. Ihm auch eine Werckstatt darzu ausbringen.*

b.) Quando Magisterium adeptus artem vult 46.
exercere. HINC quidem Magistratus eum vocat atque restringit ad Officinas publicè huic actui destinatas, v. g. Lanios; cum, ubi materiam transformare atque usui preparare volunt; ad Macellum, in das Schlacht Haus; tum ubi paratam venum exponere cupiunt; ad Carnarium, in die Mehl/ Fleisch Banck/ oder

C

oder

oder Fleisch-Hütten/ prout juxta locorum diversitatem vocantur. Quales officinae hactenus & publicae sunt & necessariae.

47. Hujus transgressionem Sodales ipsi atque Collegium observant & denunciant. Quando itaque Primicerius Annam Barbaram Spiesin/viduam tripliciter ex capite, quod ultra a) ratam, b) in consortio. exterrorum & c) privatim mactaverit, denunciabat, §. 31. Julii 1678. Senatus decrevit generatim: **Solten nicht über die Gebühr (h.e. den Hieb) noch auch mit andern / sonderlich Universitäts-Verwandten / letztlich nicht daheim / sondern im Schlacht-Hause schlachten.** Er cùm Martin Köfner Jun. denunciaretur Clam pecudem mactasse; Senatus perquisitionem domesticam, datò Vigilum Praefectò indulfit h 8. Martii 1679.
48. ISTHINC deniq; Privati, maximè verò Vicini, & ex his praeter reliquis Literati praecclusivè adversus Opifices officinam viciniae noviter illaturos, si ars citra strepitum, foetorem vel ignis periculum exerceri non possit, conqueruntur, atque aliò, seu extra urbem, seu ad loca intra urbem inculta commigrare desiderant. Quà ratione non cuius Opifici promiscuè officinam, quantum quidem ad locum instaurare permissum est. Et si res deveniat ad contradictionem, Magistratus interponet auctoritatem. Qua de re in nostro Tract. de Jure prohibendi parte posteriori pluribus.
49. Circa officinas publicas certò locò institutas, alia Quaestio fuit excitata: Utrum Forenses, seu exteri Opifices, qui jure fori apud nos fruuntur, ad eandem

dem adstringendi sint? Sic, ut v. g. Lanii Lobedani pecora sua, quorum carnes ad forum nostrum delaturierant, in Laniena Jenensi mactare, adeoque viva huc adducere debeant. Ratio quidem sat plausibilis videbatur, quod ad curam Magistratus pertineat, in carnibus, potissimâ rerum venalium & comestibilium quidem parte, circumspectum esse, nequid fraudis, aut quod sanitati noxium esset, committeretur. Quod, cum in suis vix præcavere possit, in extraneis impedire difficilius; adeoque non male urgebit extraneorum cum civibus conformitatem; ne hinc illi deterioris sint conditionis.

Ea de causa Senatus Jenensis per literas admonuit Lobedanum, uti Laniorum suorum actiones diligentius observaret, ex quo nostratium aliqui deprehensi fuerint mactasse, quod carnifici postea tradendum fuerit: rogavitque uti suos ad Lanienam nostram remitteret. Cujus ergo gratias Iste agere, atque ad similia officia præstanda se offerre. Sed alterum petitum grave suis aestimare. Quod si enim mactationes suas Lobedani Jenæ peragere deberent, & ipsi & oppidum illud incommoda sensuri sint: Illi quidem, quod pro luendis, purgandisque intestinis, peculiarem focum atque ignem hic alere opus habituri, Cives autem ceteri necessariâ carne carituri sint. Velle autem se peculiare constitutuere *Lustratores*, citra quorum permissionem pecora mactata nec dissecare, nec carnes divendere Laniiis liceat. Data sunt responsoria die Solis post purificat. Mariæ A. C. 1571. Atque ita hæcenus servatum fuit.

Porro (3.) Officina aliæ PERSONALES sunt; quas

quas singuli formant sibi, Quæ cum unoquoque Magistro nascuntur, ejusdem personæ adhærent, & vicissim cum eo commoriuntur; adeoque arbitrariæ sunt, ut Sutorum ac Sartorum, & quæcunque in Collegiis liberis & ad certum numerum aut fundum non restrictis habentur. Aliæ REALES, statæ, & ut ita dicam, æternæ, quæ seu fundo adhærent, atque eatenus immobiles sunt, ut Furni Pistorum, seu hæreditariæ factæ, ut Cerevisiæ Coctorum, Chirurgorum Tonstrinæ, in hac quidem civitate, Tinctorum, Typographorum.

52.

Alicubi juxta Chirurgorum & Pistorum officinas, Sutrinæ quoque reales & scamno seu mensæ inhærentes sunt, ut in Lusatia & Silesia. In Breslau haben die Barbierer / Becker und Schuster ete ne gebundene Zunft. Denn ein ieder Barbierer muß seine Werckstatt / ieder Schuster seine Schue Banck / ieder Becker seine BrodBanck und Laden / wie auch iederweder Fleischer seine Fleisch Banck haben / und werden daselbst in Groß- und KleinBäncker getheilte.

53.

Heic loci *Pistrina* quidem sunt realia, fundata super furno, ut non liceat magisterium ambire sine denominatione vacui alicujus clibani. *Chirurgorum* Collegium numeratum, qui eorumque officinæ in heredes transitoria sunt, Loco tamen ita non inhærent, quin conductor, ex cum illis convenit, pro lubitu tonstrinam instaurare valeat. *Lanii*, qui sub Curia Senatoria tabernam carnariam possident, tantò quidem cæteris, qui sub diu in foro publico exponunt carnes venales, sunt locupletiores; Non

ta-

tamen Jus amplius ob id habent; haec hactenus igitur magisterium liberè quilibet suscepit.

(4.) Dividi possunt in puras & infectas; à moribus videl. opificiariis; quando alicui seu Magistro seu Boëtho dicam scripserunt, ob vitium quoddam opificiarium: quò ipso & officina inficiatur, ut quicumque operandi gratiâ isthuc commigrat, contagium attrahat: quia commuicet cum excommunicatis, quò de conf. Magistrum *Cap. IV. S. 4. n. 129.*

CAPUT III.

Correlationes.

fficinam si penitus intuearis, ex genere deprehendes eorum esse, quae sunt ad aliud. Quoniam enim specierum producendarum gratiâ habentur, evenit, ut referantur partim ad eum, qui isthic occupatur, partim ad manufacturas inibi producendas. Subjectum igitur seu Persona, Magister est quisque artis suae; atque aded sequitur Neque Officinam sine Magistro esse posse, neque magistrum absque Officina. Quia Relata se mutuo ponunt & tollunt. Atque refertur, tempore quodam Doctorem aliquem salutatum venisse alterum, & cum exiguae hic bibliothecae possessor esset, dixisse: Salve Doctor sine libris! Contrà cum hic amplissimam offenderet apud illum bibliothecam: dixisse: Salvete libri sine Doctore. Tanquam uterque absurdum in correlatorum defectu ostendere voluerit.

- 22
56. *Quaeritur hinc: An forsan & Opifex detur sine Officina?* Id, quod multipliciter accidere credas: Dum v. g. Illi, qui aedificia, seu privata, seu publica, lapide fossili aut coctili, *Schiefer- und Siegel Deckel* laminis cupreis vel scandulis ligneis, fasciculis denique stramineis tegunt; in re utique aliena versantur subdii agunt, aliorum opera cepta solum peragunt, & re confecta domum revertuntur, nullam ullibi officinam instruendo. Lanios certe peculiarem non oportet habere, quando ad publicam constringuntur lanienam. Ab utrisque parum absunt Fabri lignarii, Murarii, denique Restiones, de quibus supra.
57. Adde, Quod non solum Magistri Artifices patiuntur se quandoque a Patribus familiarum conduci, ea lege, ut penes ipsos operentur, *lassen sich ins Haus bestellen*: quorsum sane officinam haud transferunt: & si possent non faxint tamen: Ne interim opera domestica cessent, *Die Werkstatt stille stehe*. Nec rarum, quod Boethos ad domum ablegent, *einen Gesellen ins Haus stellen*: cui jus officinae nequam attribues, aut valde absurdus opificiarius eris. *Solten einem wohl das Wende-Messer drüber geben* Veram hinc credideris, Dari utique Artificem citra officinam.
58. *Contra videbatur Dari & Officinas sine Magistro: casibus, ubi forsan Nobilibus datum est Jus Fabricae hereditariae, einer Erb-Schmiede*: cui pro exigentia rei familiaris temporarium praeficiunt sive Magistrum & vicinia rogatum, sive peregrinantem boethum ex ipso itinere retractum, brevi, necessariis scilicet rebus confectis, rursus dimittendum. Sive enim habeant

beant, conductum, five nullum, utroque casu vacat: 10
 priori videlicet Fictione juris, quia qui adest, non ut
 Magister & Dominus, sed Minister rei alienæ est; Po-
 steriori reverà: est enim officina clausa.

Ac memini, Fabricam ejusmodi hereditariam, 59.
 Nobilibus ab Harras in Osmanstedt competere; Colle-
 gium autem Fabrorum Vinariense voluisse, ut Boë-
 thos subinde admotos curent penes se Magistros crea-
 ri; ad effectum, Ne Boëthus Magistris, quantum ad gu-
 bernationem peculiaris officinæ, sit æqualis. Forsan in
 rei veritate, ut jus hoc ipsis redderent onerosum, at-
 que ob id tædiosum. Nec enim quisquam Boëthus,
 ob temporariam hanc præfecturam, suos impensu- 20
 rus erat nummos: Magister autem regi à Nobili quoad
 negotia artis non velit; E. nec Nobilis suo jugo sibi at-
 trahet malum, impendendo sumtus Magisterii, ut
 postmodum habeat subditum obstinatorem.

Enimverò, manet firmum, Neutrum esse sine 60.
 altero, seu reverà seu per fictionem; seu actu seu po-
 tentiâ: Magna an parva sit, pro rei exigentia, ad rem
 ipsam non attinet. Ita Tectores illi omnis generis,
Schiefer- und Ziegel-Schindel- und Stroh-Decker
 non sunt absque officina, quam vel in ipso tecto con-
 stitutam habent. Sicut enim juxta Proverbium:
 Ubi Imperator, ibi Roma: ubi Prætor, ibi Tribu-
 nal; ubi Judex, ibi Judicium, tanquam officina ad-
 ministrandæ Reipubl. & Justitiæ: Ita, ubi Tector,
 ibi regularia officina. Neque verò ab unico actu
impositionis mensurandum ipsius officium; est enim
 ille ultimus, sed ubi præparat res, ad agendum se in-
 struit. Planè ut ab executione sola metiri non decet Ju-
 dicis officium. Ita

- 74
61. Ita porro Lanus, seu domi seu in publica maestet
laniena, Illa ipsa officina est; publica an privata, pe-
culiaris an communis, arbitraria an necessaria: ad
Officina essentiam omnia hæc non attinent. Ita
quoque Fabrilignarii seu aream den Zimmer Hof
seu campum occupent, uff der Zulage/ non sunt
absqve officina: hoc solum refert, quod in area con-
clusa res suas liberius agere possunt, nec impedi-
ta aut turbationes, nec furta instrumentorum me-
tuentes: Nisi quod & ab ipsis ædificii dominus der
Bau Herr securus sit subtractionis lignorum, daß
die Spitzen und Enden nicht vertragen werden.
62. Ad locationes operarum, & ablegationes boë-
thorum versus domum Respondemus: Habere officina-
nas, in sensu absoluto consideratas, rationem totius
alicujus corporis; totqve partibus constare, quot sel-
las per cujusvis Collegii statuta aut mores cuius Mag-
istro licet habere constitutas. Sive igitur boëthum
unum atqve item alterum ableget, sive ipsemet va-
dat ad domum, Non integram officinam opus ha-
bet transferre, sed coetera sella una cum jure integri
remanent in loco, ubi jus radicatum habent. Neqve
gloriabitur boëthus ablegatus foris de jure officinae,
quod imò fatebitur domi penes Magistrum esse, atqve
sicubi quò instrumentò habet opus, ex officina di-
xerit apportaturum. Magister etiam cum reliquis
domi in officina operari pergant, non attentà sellà
tanquam parte aliorum translata.
63. Restiones quod attinet, habent illi duum gene-
rum manufacturas, Breviares, quas domi commode
torquere valent: & longiores, quas utiqve sub diu &
in

in campo satis protenso elaborant, sed & illum locum officinam reputant, & dicunt eiam die *Weyde Werckstatt*. vid. Boëth. cap. X. n. 566. Fabri denique suarum quoque Officinarum itidem partes intellectuales habent; non Sellas tamen, quia stando operantur, sed *Foderungen* dicunt. Quanquam non ignorem, Operas intelligi, quot recipere liceat: Atque boëthos eundem sæpe duodecim vel etiam plures simul alere. Sed eadem est ratio & habitudo sic dictæ Promotionis, lingua suâ, ad Sellam cæteris ita dictam, daß *Sie so viel Herren oder Kuntzen fördern dürfften*. Numerus Boëthorum illis adnumerari vel ea propter nequit, quod uni soli nequeat opus committi, valeantque plures pro uno.

Adde, quod non tunc domum operari incipiunt, cum lignum ligno commensurant, adjungunt, & simil. Verum retrò, cum ichnographiam operis domi, non absque meditatione conscribebant. Idem de Murariis esto judicium: qui & ipsi lapidi lapidem superponendo, saltim applicant & exsequuntur ab se confectam ideam. Denique Fabricæ illæ nunquam sunt sine Artifice, seu actu seu potentiâ: facultas ipsa durat, etiam cum ob perfectionem operarum cessatur. Perinde ut in servitute itineris & aquæ pluvix; quas aliqui perperam faciunt discontinuas. Et, si cessat operarius, non propterea tamen jus suum remisit Dominus.

Est igitur Subjectum seu Persona, ad quam referatur Officina, proximè quidem, atque certis casibus subordinatè, quicumque ipsemet operandi gratiâ ibi commoratur. Remotè autem ac per directionem,

D

cui

cui specierum fabricandarum Jus, ex privilegio, an sub jure, ut Principi competit. Ita jus Armorum, Monetæ, Metallifodinarum de Regalibus est, ac Principi competit, qui suas habet undique officinas. Et tamen Artifices probatos illis præficit, **Durch Zunftmäßige unbescholtene Leute bestreiten lassen.**

66

Idem juris est, si ad intermedios, seu per modum feudi, seu privilegii tale aut simile jus, cujus ergo officinæ habendæ sint, devenerit. Sicuti Fabrica illa hereditaria Harrassiana. Istud verò miratur Sprengerus *Lucernâ Imperii p.m.243.* Quòd Augusta Vindelicorum LANIENA sit subfeudum Imperii, quò Senatus investiatur à Comitibus de Walberg. Obiter addo, ad similitudinem Fabricæ hereditariæ, dari & Tabernæ hereditarias, **ErbSchenkfen/ErbKreuschmar**: quibus itidem à Dominis præficiuntur Oeconomi; adeoque neque talis Procurator est sine Popina, neque officina hæc sine administratore.

67

Utrum autem de cœtero quilibet Artifex jus officinæ habeat: seu, quo ipso Magisterium à Collegio suo consecutus, instaurare valeat Ergasterium, in eoqve Boëthios constituere? Quæstionis est. Et distingvendum inter Officinas Reales & Personales. Illas adeò non licet Magistro pro lubitu instituire, ut nec Magisterium consequatur sine illo; sed necessum habeat, tempore quò nomen apud Collegium pro consequendo Magisterio profitetur, bey der **Muhlung**/ officinam vacuum denominare, cui jus suum superstruat, **Muß uff eine ledige Werkstatt muh-**
ten/

ten / quo obtento, non instaurat, sed continuat
 Officinam.

Tales Officinæ penes nos sunt Pistrina, certò 68.
 numerò, quondam & loco definita: de quibus ita
 cautum habetur Statutis de A. M. D. XC. 27. Aug. ar-
 tic. 15. Nachdem ehliche Jahr hero viel neuer Back-
 stätte / und also immer eine über die andere er-
 bauet / dahero es auch viel neuer Meister gegeben /
 welche einander durch solche Überhäuffunge mehr
 gehindert als gefördert. Als ist im gangen Hand-
 werge für gut angesehen / auch mit sonderbarer
 Einwilligung aller dreyer Rächte geschlossen wor-
 den / daß forthin in der Stadt Zehna und dersel-
 ben Vorstädten / mehr nicht als XXIII. Back-
 stätte sollen verstattet / auch dieselben an keinem
 andern Orte / als wir hier verzeichnet / zu erlan-
 gen solle nachgelassen werden. Nemlich: In der
 Johannis Gassen zwo. Als eine in Hansß Fied-
 lers Hauße / zwischen Nicol Bräuningen und
 Valtin Buchnern. Die andere in Martin Fleisch-
 hammers Erben Hauße / zwischen M. Benedicto
 Agricola und Valtin Brehmen gelegen. Er ita porro:

Abinde tamen recessum, ex quo Divina Cle-
 mentia placuit Loco, potissimum etiam populositate,
 benedicere. Sic ut hodie in platea D. Johannis qua-
 tuor pistrina actu ipso exercentur, præter istud,
 quod Senatus intra portam Johanneam noviter in-
 struxit: pro nunc autem quiescit. Quid juris er-
 gò, dixeris, si adsit Candidatus, vel etiam plures, nec
 tamen vacua proestet Officina: Num ferent repulsam
 immeriti? An ergò non plures recipiant erudien-
 dos,

dos, quàm opus fuerit officinis, ut ita loqvar, maritandis? Sed unde retrò constiterit Contribulibus, quo annò una aut plures sint vacaturæ, ut nec tardius nec pauciores receperint? Talis igitur cautela insufficientis.

70. Qvare aliud expediens inveniendum, Ut cujus res non patitur, ulterius ministrare sub habitu Boëthi, Magisterium ambiat super officina primò vacatura, & sic interim imaginaria; atque utatur tunc jure Magistrorum decrepitorum, vel eorum, quos fortunæ iniquitas furnò quem possederunt, ejecit, atque negoriabitur in farina; sicut aliarum artium faciunt Magistri: v. g. Sartores, quos Domini defecerunt, negotiantur in Camisis, ac sunt Industarii, vulgò *Hosen Röche* / de quibus in Magistro cap. XVI. §. 2. n. 609. seqq.

71. De cœtero Juribus Collegii, gaudebit æquali cum iis, quibus actualiter est furnus: quemadmodum pro nunc Michaël Blumstein dudum à Collegio coopatus, atque etiam nunc furnò potitus nullo, sed juxta vinum adustum farinam exponit venalem, ramen ei hospitium Boëthorum est assignatum, isti *Water uff der Herberge*. Sed, cum tenuis hac farina ceperit esse negotiatio fœminea; *daß Weiber damit geböcket haben* / Ad infantiam Pistorum Senatus eà interdixit prohibens quascunque de Collegio Pistorum non existentes.

72. Ulterius quæritur: Si cui sit fundus, in eoque rivus juris privati: Ultrum Follonicam valeat instaurare: An vicini possint intercedere; & quamnam competat actio? Apud Trebatium relatum est, Eum
in

in cuius fundo aqua oritur, Fullonicas circa fontem instituisse, & ex his aquam in fundum vicini immittere coepisse. Ait ergo: Non teneri eum aqua pluviae arcenda actione. Si tamen aquam contrivat, vel si spurcam quis immittat, posse eum impediri, plerisque placuit, *l. 3. pr. ff. de Aqv. pluv. arc.* Sed an aqua pluviae actione? disting. aut de Ductione conqueruntur, & Aff. aut de Inquinatione; & erit Legis Aquilia.

Sed, An, cui Ususfructus domus competit, possit sit Pistrinum, Fullonicam & alia publica meritoria instituerè? Balneum forsan: Diversorium. *l. 13. §. 8. ff. de Usufr.* Equidem videbatur: quia Ususfructus in multis casibus pars est Dominii, *l. 4. ff. de Usufr.* tantum ergo licebit Fructuario, quantum competit Proprietario: maxime, quia per hoc augetur conditio rei. At foret ingratitude, prohiberi fructuarium, ostendere domino viam, efficiendi rem fructuosiore. Talis Proprietarius laborat contra propria commoda. Et, quum per hoc, quod Fructuarius interim lucratur, Domino decedit nihil, magna videtur invidia esse: per *l. 1. §. 11. l. 2. §. 5. ff. de Aqv. pluv.*

Enimverò, Ususfructus, ut ratione personæ, sic quoque intuitu rei, aliquid individuale est, ac videtur sub certa forma constitui: Nihil ergo mutari debet; Alioquin ususfructus interibit. Ususfructuarius novum rectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest: quia, tametsi meliorem, excolendo ædificium, Domini causam facturus esset, *l. 8. ff. de Usufruct.* Non tamen id jure suo facere potest. Aliudque est: Tueri quod accepisset, An
D 3 novum

novum faceret. *l. 44. ff. de Usufr.* Sed nec ædificium positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. *l. 3. §. 6. fin. cod.*

75. Sed quid si Balneum jam sit in domo, modò quòd in usum Domini privatum sit comparatum? Ne sic quidem efficiet meritorium. Ulpianus existimat, non rectè, nec ex boni viri arbitrato facturum, si balneum sit in domo, usibus dominicis solitum vacare, in intima parte domûs, vel inter diætas amœnas; si id locare cœperit, ut publicè laver. *d. l. 13. §. 8. ff. de Usufr.* Erat hoc, secreta domûs publicare, sacra quasi profanere; rem in alium usum, communem convertere, & sic formam ususfructûs interpolare. Forsan non est, de ipsius Domini professione. Forsan nec facultatum; ut si magnum apparatus officina sit desideratura Opificum? *d. l. 13. §. 6. pr.*
76. Illa non infrequens nec inelegans est Quæstio: Utrum una eademque Officina binos admittat Magistros? Pro Affirmativa facit dubitandi ratio: Quòd habeat hoc speciem Societatis: at verò Est illa, ex genere, permissorum. Mercatoribus utiliter practitari solita: Quid enim, si ars aliqua sumtuosa sit, cui unus non sufficiat? dixeris: sicut mundus non fert nisi unum solem, Regnum unum Regem, sic Officina opificaria non admittit juxta alium Magistrum. Esto: Sed, quid si alter eorum sub schemate Boëthii operari, suasque operas alteri locare velit? Tunc sane solus alter, ille qui eum conduxit, caput erit Officina!
77. Et novi sane exemplum, quo bini Typographi, Caspar Freyschmied & Georg Sengenvald Officinam

collatis sumptibus heic loci instruxerunt, atque aliquandiu conjunctim administrarunt, donec quisque distincto corpori parando sufficeret. Præstaret sane, forsân egenis Magistris, vel in societate ad sufficientiam adolescere, quàm rigore morum opificiariorum pessundari. Solent quoque aliquando juniores Magistri aliquandiu penes Parentes, sepositò quasi statu Magisteriali subsistere, donec ad eam pervenerint fortunam, ut suis auspiciis operari valeant.

His tamen nequicquam attentis, Mores opificiarium neutrum, neque societatem neque subordinationem admittunt: Non *priorem*, quia aut in diversis operentur officinis; & qualis hæc foret societas? requirat enim ea, ut inter Mercatores numerorum, sic inter Opifices operarum conjunctionem: Quod si ergò idonei sint seorsim operari; quæ necessitas eos impulerit ad societatem? Secedant igitur pactis, qui sejuncti sunt habitatione & operis: Aut in eadem officina; & continget duplex absurdum opificiarium: Officina biceps, & duæ personæ, quarum neutra nec Magister nec boëthus purè existat.

Non *Posteriorem*. Quòd itidem eventurum sit, eundem & Magistrum & Boëthum esse; contra principium universalissimum: Idem non potest simul esse & non esse. Longè autem absurdus dictus foret: Neutrum planè esse. Qua enim ratione vel Magisterium ita tacitè amittere potuerit, quod tanto cum apparatu nancisci opus habuit? Aut si contemnit, indignum eo se reddidit, neque recuperare debet, neque nunc agere perget: quia vel sub aliquo habitu & consideratione debeat esse: alioquin operari non per-

permittitur, Quomodo enim se ad hos actus qualificaverit?

80. Ampliatur, a) Ut nec Filium neque Generum liceat Patri vel Socero adsciscere: Quia nescio quid monstri hos invicem adversus cæteros Contribules alere metuunt. Unde 1.) LANII Ciz. d. 23. Julii 1682. exceperunt, *zwey Meister könten in einem Hause und uff einer Banck nicht schlachten. Es wäre dem Rahts-Recess zu wider/ Und bereits vorher Hans Reinhard und sein Sohn nicht schlachten dörrffen.* 2.) SUTORES ibid. d. 19. Octobr. 1687. adversus viduam Klahrianam conquesti, cum filio Ferdinando tenus hac eandem exercuisse Officinam. Allegare quidem eam: quòd opificium pro filio dimiserit, nunc istud resumere placeat, &c.
81. Collegium 3.) SARTORUM hujus loci Matthæo Hirschen/Contribuli suo expulsionem Generi sui, sub multa lapidis ceræ etines SteinWachses (ita dicimus quintam centenarii) ob contumaciam injunxerat: approbante postmodum Senatu § 18. Aug. 1675. Reus quoque partitionem ac dimissionem pollicitus. Ita 4.) Collegium CORIARIORUM Sichardum. Contribulem suum ad fortitionem recusabat admittere, donec à Socero suo Stellinio emigraret; quod itidem Senatus 22. Maji 1676. approbavit. Idem 5.) in causa Tondorfiorum Patris & filii ab eodem Collegio antè servatum fuisse, tunc à Reis allegabatur, atque ad eò ad Observantiam provocabatur: cui vel hæc sufficere poterunt exempla, quæ forsan non deforent plura.
82. Ampliatur b) ut nec si officinas ab invicem se-

gregare, in eadem tamen domo remanere parati sint. *Zwo Werckstedten in einem Hauße würden nicht geduldet.* Sanè, non tam causam prohibitionis, quàm Occasionem ejus mirari subit. Quare illi, qui tamen agrè coeteroquin ferunt, quando aliquis suæ artis in viciniam ad eos commigrat; tantquam partem iis sit factururus, scil. operarum ac redituum, dum ad eum dilabi possent, qui alterius operam quærebant: ut est genus hominum invidum. Nunc tamen ita arctè coalescunt, ita tenaciter coherent, ut poenalibus etiam præceptis agrè divellantur.

Causas dispellendi eos, Collegium habet partim⁸³ apertas, partim arcanas; quas metuere dicebamus modò. 1. Dissidia, vel contrà, Collusiones Boëthorum, *das Gesinde werde sich entweder gar nicht/ oder allzu wohl vertragen/ und mit einander parthieren*; utroque casu negotia & Magistris & Collegio facesserent. 2. Machinationes autem Magistrorum adversus Contribules: cùm tamen Collegia pro scopo intendant æquilibrium omnium Sodalium. Tandem etiam 3. ad Exteros recurritur, quorum metuant diffamationem: tanquam non observentur mores opificiarum: *als ob man nicht Handwercks Gewohnheit halte.* Hoc est ultimum eorum refugium.

Quare autem alteri illi, Collegio sic in eos a-84. nimadvertendi occasionem præbeant; atque Quid illa coalitione intendant? Non erit admodum difficile; Expendenti primò omnium Naturalem inclinationem locupletandi citra onera. Verum equidem est,

naturalem parentum ad liberos propensionem difficulter pati, ut abstrahantur atque invicem divellantur. Sed nihil agunt, hoc allegantes; pretextus est & color duplicata quæritus officinæ, quam externâ specie, & cum onera sufferenda sunt, das Handwerck zu verfteuren / die Wach verrichten / unam caufantur; sed clam quisque tot boëthos collocat, quot seorsim permiffi forent. Id olfaciunt coeteri, exemplis edocti; Forfan existunt, qui exercuerunt ipsi. Man sucht keinen hinter der Thür ic.

85. **Conversâ vice,** (v. n. 66.) **Quæritur:** Utrum uni eidemque Opifici Magistro licet binas vel amplius habere Officinas? Sed: quum infra, de Adjuncto Numeri ex professo de hoc articulo sumus acturi, sufficiat h. l. saltem ob affinitatem tetigisse. Istud adhuc antè, quàm ab hoc de Subjecto seu Personis, capite discedamus, expediendum erit: Ecquid Clerico aut Clericis generatim Ergasteria seu possidere seu exercere licitum sit? Ratio pro Affirmativa videtur ex tractatu de Jure Colleg. cap. IX. §. 21. n. 820. seqq. & Magistro cap. XIV. §. 50. n. 507. seqq. desumi posse; quorsum, ne actum agamus, brevitatis causâ remittimus.

86. **In contrarium est can. 2. & 3. Dist. XLIV. Quòd nec ingredi, minus habere ipsummet, nedum aliis ministrare in ergasteriis Clericum deceat. An Ordines distingvemus, ut qui sunt in Superioribus, qui Sacri & majores dicuntur; vid. Erotem. Desselii ad Tit. de Tempor. Ordin. Qv. 2. p. m. 42. & qui habent beneficia curata, de quibus Idem ad T. de Prabend. & dign. Qv. 6. p. m. 177. exaudiamus: Ut sic non obster,**

stet, Ludimagistros paganicos plerumque Opifices simul esse: juxta loca à nobis allegata: Quia sint in Ordinibus minoribus, nec beneficia possideant curata. Imo discrimen istud Ordinum in nostris Ecclesiis tam curatè non attenditur: in *canone*, autem *2. dist. XLIV.* applicari non permittitur.

An dicimus E. Ergasteria ibi non Officinas denotare Opificiaras, sed Tabernas cauponias Schencken/ juxta tradita *sup. n. 9.* cum, quia vel introitus ibidem est illicitus. At verò quamdiu Clerici re vestiaria opus habent, evitare commercia Opificum isthuc contribuentium nequeunt. Ecquid enim ad puritatem Clericalem conferret, Officinam evitare, Opificem autem ad domum accersere? Sanè Locus per se solus haud inquinat: Quicquid enim habet, à persona est; & si ea capax est suam inficere Officinam, inquinabit & Clerici cellam.

Tum, quia in allegata *Distinctione XLIV.* de regg. opificiaria non agitur, in se an licita sit, an Clericum deceat vel minus; sed de Comestationibus: Ebrietas & Voracitas prohibentur, quam sectari Clericus videtur, qui Popinas intrat: & in universum, qualiter ad mensam in quovis convivio se gerere debeant; ut ex *can. 6. seqq. ad fin.* patescit. Sed & ex declaratione in *can. 4.* colligitur, quod nisi ex necessitate compulsi, dum v. g. peregrinantur, tabernas ingredi non debeant. Aut E. exceptio non foret de regula, aut oportet canonem tertium ex quarto explicari.

Nihilo tamen minus tenendum, Clericos non oportere officia exercere, atque ea propter ordina-

rias officinas habere; sed, ut Nobiles ex redditibus suis, Ita Clericos ex beneficiis vivere decet. Nec juvantur exemplò Apostoli Pauli, qui & Clericus fuerit & artis Scenofactoriæ *Actor. XIII, 3.* Quoniam primò ex more gentis id fiebat, ut juxta studia liberalia mechanicam addiscerent; sed vel animi causâ, cum à studiis vacarent, vel in usum suæ personæ. Deinde Apostolus nullum beneficium, certè alicujus loci fixi, habebat, sed Gentes obambulabat, & quò minus ecclesias aut noviter conversos oneraret, suâ manu operabatur: & sic jure suò: ex Evangelio vivendi *1. Cor. IX, 14.* rigidè volebat uti. *vers. 17. ibid.* Quibus E. de redditibus ecclesiasticis prospectum est, mechanicam artem exercere non habent opus. Denique Mores hodierni sic non ferunt. Hæc dies aliam vitam alios mores postulat.

CAPUT IV.

Officinæ Status.

90.

St deinde alia Officinæ relatio, ad Opificium, cujus exercendi, ejusve manufacturarum elaborandarum gratiâ comparata est: atque adeò ad ideam, h. e. qualiter genus opificii & manufacturarum fabricatio exigit, disponi atque instaurari oportet; ut ad introitum atque conspectum ejus quisque sciat, cujus opificii sit, quorsum quadret, an idonea & sufficiens ad obtinendum finem. Et non solùm quàm oportuna, *Ob sie auch beqvem und wohl angelegt:*
nam

nam hoc saltem ad bene esse pertineret; verum operantibus etiam nil desit aut obsit, ad species artis suae producendas: nec etiam aliis artis res producendas forsitan aptior.

Quemadmodum autem in re quavis alia, duo I. haec: Materia & Forma occurrunt, tanquam partes essentielles: Ita & in Officinis Idea quaedam est atque habitudo, qua conclave vel quodlibet $\pi\delta$, in quo Opifex vult aut debet juxta artis suae exigentiam operari, ita est dispositum atque instructum, ut positis caeteris, Artifice, Instrumentis, Materia, non possit non sequi desideratus effectus. Sicut autem forma interna invisibilis est: Ita & in Officina per ejus dispositionem atque apparatus, mente solum nostram ducimur ad artem ejusque effectum cogitandum, atque insimul rationem formalem Officinae nobis imaginandam.

Forma *generica* est, qua simpliciter Opificium innuitur; atque à Musæo Doctoris, Taberna Mercatoris, Armario Militis aut aliis professionis, generatim secernitur: quod ea omnia Spectatorem aliud deducunt atque aliam extra professionem mechanicam commonstrant. Forma *specificata*, qua opificium certi generis, Fullonica, Textura, Sarcinatoria &c. indicatur: quod agunt Opifices, dum foris certum signum, Sutores ocream, Sartores forficem, Chirurghi pelvim, (& ita porro,) quid suspensum habent: Ac dum aliqui nomen etiam, vel certe literas ejus initiales adponunt, Individuum etiam significatur.

Materiale Officinae constat ex certo spacio, libero aut concluso, pro re nata, ad operandum ea, quae

arti sunt propria disposito, ac necessariis supellectile & instrumentis instructo : Suntque adeo Totum, Partes & Supellex. Sed quorsum censemus Boëthos? Non certè ad Subjectum, seu personam, ad quam referatur officina; Is enim Magister est; Hujus illi sunt Ministri & Instrumenta, ut alibi diximus. Potius Officinæ quàm talis est, Partes integrantes constituimus SELLAS, unam, binas, ternas & amplius; quoras videlicet ex Statuto vel consuetudine locorum cuiusvis Magistro licet constitutas *besezt* habere. Sunt nimirum pleræque Sellulariæ.

94. Quare, si quod opificium est, cujus operationes *consistendo* peragantur, ut Fabrorum soleariorum ac lignariorum, Illorum non Sellæ dicuntur, sed Promotiones *Forderungen*; Non eo videlicet sensu, quod per nos Dominorum atque Conductorum opera ad perfectionem promoveantur, *die Arbeit befördert und die Runten gefördert würden*. Ne diutius sc. eodem loco consistere oporteat; Sed stylò magis opificiario, quod Boëthos conducendo, ex itinere seu peregrinatione ad officinam trahendo, operas & artē excolendi occasionem promoveant: hoc enim est *Gezellen fördern*/ v. de Or. jur. cap. IV. §. 7. n. 147. de Colleg. cap. XIIX. §. 10. n. 508. seqq. Ut adeo *Forderungen*/ non Boëthi sint, sed negotia per eos expedienda suscepta. *Artif. Pal. part. II. cap. VI. n. 316.*

95. Quibus positis concludimus: Oportere quemque Opificem suo solum opificio adæquatam & competentem habere officinam. Quia præsupponitur, non alias quàm suæ artis species producturum: & si alterius opificis manufacturas efficere conetur, Turbator foret.

foret. Sic Manubriarii (Capularii non furnum; nec
Cultrorum cutores cochleam habere debent. Amplia-
tur 1.) Ut nec ipsi furnum extruant, seu in suum, seu
alterius usum: Extraneus sit an ex liberis unus. 2.)
Ut nec concedant aliis isthic constituere furnum:
pariter quicumque sint, liberi, cognati, Extranei. Pro-
pter fraudes, quæ intervenire poterant, Wegen al-
lerhand Unterschleiff, so dabey vorgehen könte/

Prout exsertim hæc ita caventur Statutis Cultra-
riorum ditionis Steinbachensis: In Steinbacher
Messer Schmied-Ordnung/ art. IX. Es soll auch
kein Beschaler in seinem Hause weder für sich
noch für einen andern / Es seyen seine Kinder/
TochterMänner / BlutsFreunde / oder ganz
Fremde / eine Messer Schmieds Esse zu bauen
Wacht haben. Auch nicht befugt seyn/einen an-
dern / Es mögen gleicher gestalt seine Kinder/
TochterMänner / BlutsFreunde oder ganz
Fremde seyn/ zuverstatten/ daß Sie in seinem
Hause eine Messer Schmieds Esse anrichten / und
darinnen arbeiten möchten / bey gewisser nahm-
hafter Straffe. Und da sich jemand gelüsten
lassen würde/ wider diß Verboht zuhandeln/ und
in eines Beschalers Hause eine solche Esse zu bauen/
Sollen die Messer Schmiede berechtigt seyn/ mit
Zuziehung der Obrigkeit des Orts dieselbe einzu-
reißen/ und Sich bey Ihrer Berechtigtkeit zu ver-
theidigen.

Sed, quid si quis artem utramque rite didicerit, 97.
utriusque licentiam exercendæ consecutus fuerit, ge-
standen und vorkommen/ quemadmodum etiam
olim

olim ars una, sed composita quasi fuit, atque etiamnum eodem Collegio continentur. Non erit, quare furnum negare valeant, cui Magisterium titulo oneroso concesserunt. Positò enim antecedenti, non possunt non dare & consequens. Concessò jure Sepulchri, Servitute aqua hauriendæ, Via quoque ad utrumque eorum inclusa censetur, *l. 1. §. 1. ff. Si Usufr. pet.* & qui committit alicui functionem, omnia videtur simul indulgere, sine quibus eam expedire non valet. Dum tamen iisdem legibus se submittit, quæ stringunt illos, qui furnum habere possunt.

98. Atque ita superiora Statuta quoque declarantur: Hätte aber ein Beschaler neben seinem Beschaler auch das MesserSchmiede Handwerk redlich gelernet/ und sein MeisterStück darauff mit verfertigt / demselben soll zu Treibung solcher beyderley Handwerge/ eine MesserSchmieds Ofen zu bauen nicht gevehret werden. Doch/daß Er solche für sich alleine gebrauchte/ und andern Beschalern ungebührlichen Unterschleiff oder Vortheil dadurch zusuchen nicht verstatte. Bey Straff 20. Rthl. welche halb beyderseits Obrigkeit / und halb dem Handwerck verfallen seyn sollen.

99. Circa hunc articulum quæstio de TRANSMUTATIONE moveri solet: Non absolutè quidem, An positis terminis habilibus, Officina certi generis in aliam valeat converti? Si forsan mortuus sit pristinus possessor, atque alterius opificii magister eidem in habitatione successerit. Nam ex vestigiis conspiciere licet, fabricam hodie esse, ubi quondam Esleda-

rius

rius fuit, & e contra. Sed, Utrum unus atque idem possessor Officinam suam, sui vel alterius usus ergo, in aliam speciem transformare valeat? Molendinum. forsan Olearium in farinaceum. *subrogat*

Qui intercedebant, duo præcipuè allegabant 100.

in contrarium: 1.) Præscriptionem centenariam; quanto videl. tempore Mola in eo statu duraverit: quasi teneatur eundem & posthac continuare, 2.)

Quia suis molendinis, cæteroquin valde oneratis, distractione hospitem erat nociturus, die Mahlgäste entziehen. At enim, Neutrum suffecerit ad desideratum scopum. Quia extractio molæ, seu ex integro, seu per transmutationem, Actus est meræ facultatis; quare, sicut superiori seculò licuisset, Ita hodiernum erit licitum, si non alius quis constituit se in quasi possessione Prohibendi, atque alter acquievit: quod hic non fuit allegatum. Quantitas autem canonis emphyteutici nullum dat jus, alios simile quid ausuros prohibendi, sed solum Licentiam Domino dem Grund Herrn hæc remonstrandi atque relevationem petendi: tanquam, quò tempore hunc constituit, jus solitarium respexerit.

Quare etiam his non attentis, contrarium adior. requisitionem Heinrich Dorn/ & consortes, Mensis Junii Anni 1630. responsam fuisse, recenset Richter *decis. V. n. 8.* Wenn gleich an dem Ort/ da ich Hans Billeb eine MahlMühle zu bauen sich unterwindet/ numehr in hundert Jahren nur eine DelMühle gestanden / auch Eure Mühle mit grossem ErbZinse beschweret. Dennoch/ woserne dieser Bau an Eurem bisshero gehabtten Wasser- gang

gang keine Verhinderniß bringet. So seyd Ihr gemeldten Hansen Billeb von solchem Bau der MahlMühlen abzutreiben nicht befugt. Quæ declaratio proficua foret, dum hanc docere potuis-
sent.

CAPUT V.

Officinæ Locus.

102. ransformationi affinis quasi est Translocatio: Quoniam videlicet Localitas affectio corporum est, atque supra Immobilibus accensuimus Officinas, Quæritur: An isthuc id forte pertineat, Ne de loco ad locum transferantur? Sed primùm in genere de Loco tractandum: Ubi haberi queant? Duo autem spectanda veniunt 1.) Commoditas; quæ est quæstio facti, 2.) Licentia; quæ est quæstio Juris. Equidem in sua quemque domo habere, propter reliquæ familiæ simultaneam administrationem, foret commodissimum: Si contingat talem nancisci habitationem, Sed res angusta domi cogit plerosque ad angiportus, & loca obscura, hinter die Mau-
ren/ubi rarior commæatio, ut non aut raro innotescant.

103. Quare, sicut Mercatores tabernas ad forum, in ipsam Curiam collocare solent; ita oportet & Opifices loca quærere frequentiora, ut præsto sint, vel obviam etiam fiant desiderantibus. Ita Salomon Schyveiger, in *Itinerar. Orient. Lib. II. cap. I. pag. 21.*

in f. scriptum reliquit, quòd Constantinopoli, in Cæsarei Oratoris Palatio, parteque ejus exteriori versus plateam, quidam Opifices suas possideant Officinas conductas, exercentve. Nec mireris, strepitum atque turbas eidem sic cieri: dum de cætero mundè satis habitare datum sit. Enimverò, Officinas ac furnos Fabrorum in Germania magis esse mundos, quàm dicti Palatii conclavia; testatur Idem eadem pag. paululùm retrò.

Accidit igitur, non plures modò Opificum, ¹⁰⁴ Officinas in foro publico inveniri; verùm etiam, quæ ejusdem sunt generis, juxtim ad latus positas esse; nec minus jucundum spectaculum præbere transeuntibus, quando alter alterum elegantia manufacturarum studet superare, ac non nisi oculiferia exponit. Testem laudamus Olearium, *de Persia Lib. V. cap. IIX. p. 600.* Man siehet seine Lust/ wenn man in Städten über den Maidan und Besar gehet/ ic. *seqq. vid. hujus Part. I. cap. I. num. 21.*

Credideris igitur, Arbitrarium id fore, atque ex genere permissorum esse, Locum pro lubitu eligere. Quod hætenus concesserim, quatenus certum individuum, si plura vacare contingat, præoptare detur. Quantum tamen ad rem ipsam, in locis publicis consistendi, atinet, omninò necessarium esse potest. Non obstante libertate contractuum consensualium, qualis & Locatio est. Nam & emendi vendendique libertas ob justam & necessariam causam, §. 2. f. de his, qui sui vel al. jur. l. 34. §. 2. C. de Donat. §. f. in f. f. eod. l. 13. §. 17. ff. de Act. empt. l. 12. pr. ff. de Releg. restringi potest.

106. **Q**uare in non paucis locis necessariam opifices habitationem consequuntur, seu extra urbem, seu intra; certis plateis. In der Stadt Wyßbun hat man / als Sie noch floriret / keine Handwerker / als Becker und GoldSchmiede wohnen lassen. Haben Ihre Häuser alle aufferhalb / da iho Acker ist / gehabt. Hans Nielsen Strelon / ein Gottländer / und Superintend uff Gottland. in seiner Dänischen Chronik.
107. **C**ausa, quare sic constitui potuit, plures esse queunt; quoties videl. interesse publicum negotiis privatorum se immiscet. E quidem 1.) Securitas à periculo *incendii*, requirit, Officinas quibus ignis, aut cum alentes materiae, pix, oleum, segmenta lignea, pulvis tormentarius &c. tractantur, aut ab ædificiis atque habitationibus sint remotae, aut satis munita, ac purgata. Ita Tinctores, ac speciatim Pannifices ahenos tinctorios nec domi promiscuè collocatos fovere, sed distinctò prædiò habere jubentur.
108. **Z**uchmacher müssen Ihre Tuche in dem Kessel im Farbehauß färben / dörffen zu Hauß / sonderlich wo FeuersGefahr und Unlust der Nachbarn zubesorgen / keine eigene FarbeKessel anrichten. Ita Senatus ad instantiam Peilikia viduæ contra N. Hoffmann Ds. Junii 1676.
108. **E**x eadem ratione Restiones axungiam in ædibus suis atque intra muros excoquere vetantur Statutis Cizens. art. XLI. Weilen bishero die Meister dieses Handwercks sich unterstanden / die Schmie-re in ihren Häusern zu siedern und zuzubereiten. Solches aber ohne grosse Gefahr der Nachbarn und

und der ganzen Stadt nicht geschehen kan. Als
sollen Sie sämtlich/ und ein ieder insonderheit/ die
Schmiere ins künfftige für der Stadt/ auf einem
offenem Plage/ oder doch hinter der Mauren/
wo keine Gefahr ist zu siedem und zuzubereiten
schuldig seyn. Idem servare nobiscum tenentur
Typographi, atramentum suum cocturi.

Generatim Opifices, qvi igne opus habent cave-^{109.}
bunt, ne vel noctu, vel flante vento artē exerceant. Ad
providentiam Magistratūs politicam pertinet, igne
iis tum interdicerē. Hinc d. 12. Junii 1674. Sapo-
nariis Cizensibus inhibitiō facta, hōc tenore : Dem
albiesigen Seiffensieder Handverge/ wird Krafft
dieses auffgeleget und anbefohlen/ Unserer publi-
cirten Feuer Ordnung zu Folge / bey der Nacht/
oder späten Abend unter Licht/ wie auch in star-
cken Winde kein Unschlit auszuschmelzen/ Seiffen
zu siedem/ Licht zu ziehen/ oder sonst starck Feuer zu
machen. Bey Vermeidung der dictirten Straf-
se eines neuen Schocks. Wornach Sie sich also
eigentlich zu achten haben. Signat. &c.

2.) Puritas atqve mundities platearum, atque ^{110.}
inde pendens aëris Salubritas. Ad Ediles sanè spe-
ctat, non permittere, ut rixari in viis, ita nec stercora
projicere, neqve morticina, neqve pelles jacere.
l. un. §. fin. s. ff. de Via publ. Quòd fordida & male-
olentia Opificia sint extra muros collocanda, scribit
Harmenopul. *Lib. II. Epit. cap. 4.* Qva de causa ple-
risqve in locis, Cerdones, Alutarii, Pelliones, Laniū
extra urbem habitare, aut certè officinas foris habere
tenentur, Cracovia, Polonia Regia, tribus contiguis

stat oppidis: Casimiria, Clepardia & Stradomirã
 præter Judæorum & CERDONUM vicum. Lucas de Linda *descr. orb. p. m. 1139.* In hac nostra civi-
 tate Alutarii omnes habent suas officinas juxta ex-
 tra portam, ad sinistrum Salæ fluvii amnem, die
MühlBache/ quem tractum dicimus **unter den Ger-
 beHäusern.** 1551. 29. Id. Laniena extra urbem extrui
 jussa.

- III. 3.) Ad decorem civitatis, eundi agendiq; commo-
 ditatem pertinet; Ne quis alius, nedum Opifices, seu
 domum seu officinam nimium versus plateam pro-
 tendat; atqve per id oportuna commigrandi ratio-
 nem impediatur. Studebunt ergo & hic Ædiles, ut an-
 te officinas nihil projectum sit vel propositum: Præ-
 terquam si Fullo vestimenta siccet; aut Faber currus
 exterius ponat. *l. un. §. 4. ff. de Via publ.* aut Vietor li-
 gna doliaris, **sein Diepholz auffschranken/** ut scilicet
 ad aërem & solem explicet. Quia in re tamen nec
 alter insolens atqve arrogans nimis, neque alter in-
 vidus existet, **Keiner sich unnachbarlich erweisen.**

III.

Quando igitur Ædarius conquerebatur adver-
 sus Vietorem vicinum, quod struem ligni doliaris,
einen Schragen Kusenholz ante aedes construxe-
 rit, **auffgestapelt/** ob quam officina sua non possit
 à suis emtoribus atqve conductoribus conspici: Pe-
 tebat igitur Removeri: offerens iisdem spatium in
 area post domum suam. Reus excipiebat: Suffi-
 ciente spaciò struem hanc à janua ædium Actoris
 distare, neminemqve, seu ab accessu seu contuitu im-
 pedire. Brevi quoque post iri remotum: Ipsummet
 Implorantem indigere vicinorum benevolentia, ante
 quo-

quorum aedes & suas manufacturas collocare opus habeat: Indem Kläger öfter's selbst seine Arbeit dem Nachbar vor die Thür schieben müste. Senatus Implorantem audiendum haud esse censuit, 9. 18. Junii 1679. in causa Jobst Krafft contra Hans Adam Schüg.

In univ[er]sum 4.) ad bonum ordinem facit, Of. II. 3. ficinas opificum rite per civitatem collocare, ut & quisque sciat, ubi quoslibet invenerit, & illi mutuo possint esse adjutorio. Hinc non cultiores modò Gentes, Opifices ejusdem artis, in eodem vicò congregant, verùm barbaræ idem agunt, teste Geographorum atque Historicorum consensu. De Persia sic scribit Olearius *Lib. IV. cap. XXV. p. 463.* Zu Ardebil/einer Stadt der Persischen Landschaft Adirbeitzan, hat es einen grossen zierlichen Maidan/ Spazier-oder Märcktl Platz/ so 300. Schritte lang und halb so breit. Wß beyden Seiten mit feinen ordentlich gebauten Läden/ in welchen die Handwerker/ tegliche Zunftt absonderlich arbeiten. Zu Caschan in Persien/ rühmet Idem die gute Ordnung/ daß nicht allein die Kauffleute/ tegliche Ihre Handlung in absonderlichen Ort treiben. Sondern auch die Handwerker/ am allermeisten aber die Büliden-Stücl und Seiden-Würcker in offenen Gemächchen häufig gearbeitet/ daß Sie jederzeitman sehen könne/ *Lib. IV. cap. XXXV. p. 494.* In India quoque Opificia plateis distincta habitare, Hugo Linschot in *Itinerario Indiae* refert. Indi Pythagorici, qui Goam habitant, Auri argentique Fabri, peculiarem & ipsi habent vicum. Reliqui Opi-

Opifices, utpote Fabrilignarii, Fabri æris rubri seu cupri &c. quisque suos vicos habitat : Suntque Ethnici omnes, Gotoff. Archontol. *Cosm. fol. 293. b.* Idem Moschos, Turcos, Barbaram gentem, facere traditur.

115. *Quæstio* Post hæc igitur denuò recurrit *Quæstio* de Translocatione & separabilitate : Ecquid v. g. Domum vendere, retentò jure in ea pinfendi ? An versâ vice Pistrinum vendere de Domo liceat, eamque sic deteriorare ? Nimirum Pistrina quondam & numerò & locò descripta heic loci erant ; & in qua quodque platea reperiatur, & ibi relinqui nec novum extrui liceret. Per rationem, Ne cæteri Magistri, quibus non contigit adeò esse felicibus ac locupletibus, ut furnum in loco illustri & oportuno comparare sibi valuerint, deterioris sint conditionis his, qui fines ambitionis ignorant, loca subinde mutant, omnia perrepunt, pertentant, commodissima seligunt, & sic Contribulibus panem præripiunt.
116. *Quæstio* Occasionem suppeditavit paulò pecuniosior cæteris, qui aliquot pistrina cœmit, ac postmodum de loco ad locum transferre conatus fuit. Fundamenta quibus nitebatur, erant hæc circiter. 1.) Provocabat ad promissionem sibi factam à Senatu, de permittenda translatione. 2.) ad Observantiam, quòd antea sæpe similiter factum. 3.) ad Necessitatem faciendi : quia ex pistrino hæctenus possessò alter filiorum suorum fuerit à vicinis ob prætersum periculum expulsus, 4.) ad Commoditatem loci prætersi, quorsum velit transferre 5.) præterdebat Onera Tributorum de nudo jure pinfendi sufferenda, *müsse die ledige BackStätte terminlich verstreuen.*

Sed

10 : Sed intercedebat ex altera parte Collegium. 117. 11
 ipsum, allegando in contrarium 1.) Articulum suorum Statutorum decimum, Ubi & numerus & Locus Pistrinorum determinetur, isque per observantiam tenus hac sit confirmatus : Igitur & posthac tenendus. 2.) Qvòd in Judicio contradictorio adversus Liborium quendam, Contribulens suum, in ædibus suis ad forum sitis, tale jus adornare atque stabilire attentantem, obtinuerint. Per rationem : Ne ad exemplum ejus cæteri, qvò quisquis per fortunam citius possit, Furnos quoque suos ad loca alia, quæ ucique visa fuerint oportuna magis, audeat transferre : eaque ratione Statuta & articulos usque huc sanctos ac factos perrumpere. Id quod citra reliquorum, qui æquè commoda loca sortiri non possent, præjudicium & contradictionem fieri non posset. Perpetua igitur Magistratui toleranda foret inquietatio.

3.) Locus quem intendat Supplicans, nimis propè attingat Curiam oppidanam seu Senatoriam, in eaque conclave Curie Provincialis : quibus & fumò furni & porcorum fœtore incommodaturus sit. 4.) Pistrinum hoc nimis propinquum foret tabernæ panariæ publicæ, de qua Collegium Senatui vestigal pendat annum : Hanc Supplicans obturaturus erat ac suppressurus. 5.) Superfiat Supplicanti alia pistrina jam tum perfecta parata, eaque in diversis plateis sita : quorsum filium, dum velit ipse, constituere posset commodè : Sin secus, unum dimittere atque Contribuli egeno vendere : Qvos utique rebus sic stantibus, ob pistrini defectum Mercenarios atque Tabellarios agere oporteat.

G

Atque

119.

Atque in hanc sententiam secessit Senatus: ultra superius allegata, motus 1.) Incendii ex vicinitate periculò; quod hinc quidem Curia, in eaque actis publicis; isthinc verò Stabulo Senatorio, **dem Marstall** / distincto à Curia ædificio, & ibi recondito frumento immineat. Nec non Diversorio publico sub signo Solis aurei; cujus contignationes posticæ, pariter ut stabulum Senatorium, scend atque stramentis soleant esse confertæ. Quibus insuper accedat vicinitas Popinæ publicæ, **der Barsch** / ubi ignis modò non perpetuus, & in ejus usum ligna jugi sint parata: atque adedò incendii metus geminatus.

120.

Deinde 2.) Ex vicinitate Tabernæ panariæ publicæ, Senatus metuebat alterutrius ruinam. Quoniam enim in favorem pistrinorum suburbicariorum, quin & intramuranorum illorū, quibus situatio minus commoda minusque frequentata obtigit, panarium publicum **die BrodBandt unterm Rathhause** institutum, eoque intuitu canon annuus Senatui penditur à Collegio: Sanè, florente pistrinò privato, desolabitur Senatorium, ac cessabit vectigal: Florente contrà panariò publicò, perperam ac frustra quæsi verit alter hanc commoditatem. De cætero Negabat 3.) jactatum à Supplicante consensum faciendæ separationis & reservationis.

121.

Supervenit Institor Popinæ Senatoriæ, deprecando fætorum, quem & ipse & Hospites percepturi sint ex porcorum vicinitate; dum fenestræ hypocaufti sui versus illam ipsam aream à Pistore occupandam, sint directæ: aut inutile futurum sit universum istud conclave. Causa igitur Ducali Rescriptò hujus tenoris fuit

fuit definita : *L. G.* wir haben verlesen hören/
was Ihr wegen Conrad Müllers/ hiesigen Bür-
gers und Beckers vorhabender Translocirung
seiner/bey Verkaufung seines hiebevor am breiten
Steine gebabten Bachhauses vorbehaltenen Bach-
Serechtigkeit/ wiederum in Unterthänigkeit be-
richtet. Wenn wir denn Eure disffalls dargegen
angeführte Motiven dergestalt erheblich befunden/
daß wir Supplicanten dahero zu deferiren Beden-
cken getragen. Als begehren wir hiermit / Ihr
wolltet Supplicanten bey so gestalten Sachen/ und
biß zu besserer sich hierzu ereignender Gelegenheit/
mit seinem Suchen vor dies mahl abweisen. An
demerc. Jehna den 30. Martii 1674.

CAPUT VI.

De

Numero Offinarum.

SEd isthac de Localitate : Aliud superest 122.
adjunctum, N U M E R U S : qui quidem
dupliciter se habet ; aut enim refertur
ad integrum Collegium, totamque adeo
Civitatem : aut ad singulos Magistros
cujusque Collegii. *Priori casu* Quæstio est : Quotæ
debeant esse alicujus Opificii Officina? in abstracto;
vel in concreto : quoti Magistri, instructas officinas
exercituri ? *Posteriori*, Utrum liceat uni eidemque
binas vel ultra possidere Officinas, seu quiescentes
& vacuas, seu in actu? besagte und gangbare Werk-
stätten.

123. Quantum ad *prius* : Notandum , Collegia quaedam esse numerata ; seu, Contribules atque Sodales non ultra definitum numerum adscendere debere , nec compelli Collegium posse ad plurium membrorum receptionem , **mehrs keine Compen und Mitmeister uffgedrungen werden.** Cujus ratio in æquali distributione lucri fundata est ; Ne plures alicujus artis in Civitate sint Magistri , quàm genius loci ac status præfens requirit atque tolerat. Nam si plures cumulentur , unà ferri tenebuntur ; ac redactis , ad incitas omnibus , non supererunt , qui Civitatis prospiciant indigentia.

124. Numerum igitur Officinarum constituere , eumque seu coarctare seu extendere , ad Magistratum loci Ordinarium , quatenus ejus status atque privilegia permittunt , pertinet : qui id ex circumstantiis efflorescentis negotiationis , cui aliquod opificium inservit , æstimabit : Communicatò tamen antè desuper cum Collegio seu immediato & speciali , illius urbis ; seu generali , **Creußtade / consilio.** Prout circa officinas opificii Tonforum panni sancivit Invictissimus Imperator Leopoldus , privilegio per utramque Silesiam A. 1673. indultò. Verba quæ huc spectant , *art. 13. & 14.* ita habent.

125. Wann aber in einem oder dem andern Orte bereits gewisse Anzahl der Werckstätte ausgefetzt wäre / oder noch ausgefetzt würde / welches dem Magistrat eines jeden Orts / mit Vernehmung der Ober-Zech- oder Land-Meister zu determiniren / allein zustehet. So soll (14.) zum Meister-Recht Niemand zugelassen werden / Es habe sich denn eine

eine Stelle von solchen ausgeherten Werkstädten erlediget. Im Fall aber die Handlung / wie zu wünschen / wachsen / derer Tücher stärkerer Abgang erfolgen / und also denen Meistern die Arbeit zu viel werden möchte. So würde jedes Orts Obrigkeit und denen Meistern / Einen oder mehr Meister auffzunehmen / zu verordnen und zuverwilligen / frey und unbenommen seyn.

In nostra hac civitate, ante fundatam hic Academia, 126. Pistrina circiter octo fuerunt; quibus auctis, cautum, ne supra viginti tria esse debuerint. Chirurgorum sex tantum officinae tolerentur: Vietores ultra quatuordecim excrecere noluerunt. Balneatores bini, totidemque balnea publica; & sic exemplum eorum alii quoque Artifices, Pugiles, Comarum structores **Paruquenmacher** / & ita porro, Privilegia solitudinis aut numeri certè binarii impetraverunt. Accidit inde, ut non rarò vel Senatus Oppidanus, (ut in puncto Vietorum,) intercesserit: vel Artifices receptionem supernumerariam quæsiverint.

Rationes, quæ pro & contra militant, à Partibus hinc atque isthinc, plerumque tamen speciales, ad respectus personarum locorumve directæ, solent allegari; quæ eapropter aliorum nequeunt applicari: Atque adeò Decisio plerumque ex circumstantiis facti sumenda. Sic, quando 1661. d. 21. Martii **Georg Kerner** Lauenburgensis, qui chirurgiam Lunæburgi didicerat, sed perigrinando ad Empiricos delatus, Sectiones hærniarum & curam oculorum didicerat, utriusque etiam specimina ediderat, receptionem inter Chirugos humilimè petebat: Rescriptum Duca-

le ad Senatum oppidanum emanavit, de Partibus utrisque audiendis, speciatim autem Supplican- tem interrogando: Ecquid juxta chirurgiam Sectiones exercere atque Nundinas frequentare intendat? **Ob Er nebst dem Balbier-Handwerck auch als ein Deulist und Bruchschneider uff Messen und Märck- ten herum zu ziehen gedencke?**

128. Relatio Senatoria ejus fuit argumenti: Colle- gium Chirurgorum quoad numerum senarium in suo jure tuendum. Dubio procul, quod animad- verterit, Vitam sedentariam Supplicanti displicere; quemadmodum brevi post ad institutum rediit atque hinc discessit. Et quando Anno 1675. Paul Hofman Boëthus Chirurgicus locum septimum humilimè pe- tierat, Senatus referre jussus, exsertim d. 9. Aug. respondit: Locum eapropter ampliores non ferre: Quoniam & Magistrorum filii superessent, idem expe- ctantes; & Viduæ, novos maritos præstolantes: de- nique Balneatores *vel turbando* chirurgiam exerce- ant. **Sitte demnach dieses Orts Zustand nicht mehreere Meister.**

129. Simili ratione, Quando A. 1673. d. 25. Januar. Christoph. Enoch Puchta resciverat, Typographos nostrates Collegium intendere numeratum, idque ad senarium velle restrictum, septimum se admitten- dum humilimè petiit. Formulam libelli supplicis ut observavi, communicabo:

**Durchlauchtigster Herzog/
Eure Fürstl. Durchl. geruhen gnädigst/ Sich
in Unterthänigkeit vortragen zu lassen/ welcher ge-
stalt bey E. F. Durchl. dieser Zeit bestalten Hoff-
Buch,**

Buchdrucker vor eslichen Jahren die Kunst begriffen/ der Meynung/ hinkünftig mit Gott meine Nahrung dadurch zu suchen. Ob nun wohl eine eigene Druckerey anzufangen meine Gelegenheit Zeithero nicht leiden wollen / und ich sonst dem Disputation- und Kunst-Handel nachgezogen/ auch solchem bis zu besserer Fügung nachzusehen gedachte. Nachdem aber ohne gewissen Ort und Stand zu leben mir ferner nicht anstehen wil / sondern unter E. F. Durchl. Schutz mich zu begeben / und nechst Verleihung Göttlicher Güte/ neben ist gedachtem Handel eine Druckerey anzurichten/ entschlossen/ darbeneben aber in Erfahrung kommen/ ob solten bey E. F. Durchl. die gesamte aniezo hier befindl. Buchdrucker um gnädigste Bestätigung einer gewissen Zahl der Officinen unterthänigst einkommen seyn/ welches künfftig zu meiner und Anderer Ausschliessung angezogen/ oder zum wenigsten das Ziel auf ein Weiteres / da es vielleicht mein Zustand anderweit nicht leiden möchte/ hinaus gestreckt werden dörffte. Als habe E. F. Durchl. anzugehen nicht umbin gekunt/ unterthänigstes Fleißes bittend/ E. F. Durchl. geruhen/ vor Dero gehorsamsten Unterthanen auch mich in Gnaden anzunehmen/ und/ dafern E. F. Durchl. dem gesuchten Privilegio gnädigst deferiren wollen/ auch meine vorhabende Druckerey selbiger mit einverleiben/ und die Supplicanten hierauf gnädigst zubeschneiden. Welcher hohen und unverdienten Fürstl. Gnade um so viel mehr ich mich versee/ als weniger Sie zu einiges Eintrag gereichet/ und gegen

gen E. F. Durchl. mit aller unterthänigstem Gehorsameuserstem Vermögen nach zu verdienen/erkenne ich mich so willigst als Pflicht schuldigst. Geben Jena den 25. Jenner 1673.

130,

Sed repulsam tulisse, exin colligo, quod biennid fermè elapsò renovatis precibus hoc solum petiit, ut casu quo sexta officina, seu morte seu quo eventu alio sit cessatura, Ipse præ aliis recipiatur, eaque Gratia literis expectativis confirmetur. Quæ ipsius intentio, ut eò clarius cognoscatur, Pacè Lectoris tenorem exhibemus.

Durchlauchtigster Herzog /

Eure Fürstl. Durchl. ruhet sonder Zweifel annoch in gnädigstem Andencken/ welchergestalt Dieselbe vor nunmehr fast zweyen Jahren auf unterthänigstes Ansuchen der allhiefigen Buchdrucker ein gnädigstes Privilegium ertheilet / daß über die allbereit wirklich sich befindenden sechs Officinen/ weiters keine aufgerichtet werden solte/ Ob nun wohl selbiger Zeit ich supplicando unterthänigst einkommen/ daß meine etwa im Sinne gehabte Druckeren vor die Siebende mit eingerücktet werden möchte/ Solchem petito aber nicht deferret worden. Nach dem mahlen jedoch E. F. Durchl. unter solcher Restriction führende Fürst-rühmliche Intention und Vorsorge vor Dero getreue Unterthanen seint deme ich erkennet/ und um soviel mehr unter Dero Schatten/ meinen beständigen Aufenthalt hinkünftig verlange. Als bescheide mich zwar billig/ daß biß zu künfftiger Verringerung der bestimmten Zahl ich gedulden müsse/

siche

stehe doch darnebenst E. F. Durchl. unterthänigst
 an/ Sie geruchen zu Dero Hochfürstl. Hulde mich
 dero gehorsamsten Diener gnädigst dahin anbe-
 fohlen seyn zulassen / daß bey vorgehender Ver-
 änderung/ so durch Todes- oder andere Fälle sich
 begeben möchte/ ich vor andern in die 6te Zahl hin-
 wieder aufgenommen/ und diese meine Hoffnung
 mit einem gnädigsten Anwart-Brieff/ doch ohn-
 maßgeblich/ bestärcket werden möchte/ Welche
 hohe Fürstl. Gnade mit allen gehorsamsten Dien-
 sten/ so von einem getreuen Unterthanen er fodert
 werden/ zu verschulden/ ich bey ablauffenden al-
 ten Jahr/ mit herzgl. Glückwünschung eines zu al-
 lem Hochfürstl. Wohlergehen gesegneten Neuen
 Jahres/ so gehorsamst willig/ als unterthänigst
 schuldigst mich erkenne. Dat. Jenæ, Menſe Decemb.

1674.

Facta ejus (pro more) communicatione cum cœ-
 teris, facili animadversum fuit negotiò, Casum Mortis
 haud fore de Concedendis; Quoniam viduæ & liberi
 artem vel per Factores quos dicunt, continuant; ergò
 Officinæ pro Vacantibus reputari non possunt. Ut ta-
 men desiderio Supplicantis aliquid detur, casus omni-
 modi discessus & plenariæ abitionis fuit considera-
 tus. Qualis quondam in Caspare Freyschmidio Ru-
 dolfopolin commigrante accidit; ubi ab Illustris-
 simo Comite Schwarzburgico Typographus aulicus
 constitutus, nunquam rediit.

131.

Quare ad Academiam, cujus Jurisdictioni Ty-
 pographi subjacent, tale emanavit Rescriptum.

B. G. B. Bernhard / H. J. S. Cl. und B.

H

11n.

Unsern Gnädigsten Gruß zuvor / Würdige / Hoch- und Wohlgelahrte / Liebe Undächtige und Getreue / Uns ist Euer unterthänigster Bericht / die dem Christoph Enoch Buchten / uff künsttliche Todes- oder andere Fälle / gesuchte Einnehmung in die hiesige Buchdruckers Gewerbschafft betreffende / der Gebühr vorgetragen worden / woraus Wir / ob dem Inschlusse mit mehrern ersehen / was die gesamten Buchdrucker allhier zu ihrer Nothdurfft darwider eingewendet.

Ob wir nun zwar dasjenige / was Sie / wegen ihrer Weiber und Kinder darbey angeführet / vor erheblich genungsam achten / und daher nicht unbillig Bedencken tragen / Impetrantens Suchen uff dergleichen sich begebende Todes-Fälle / zu deferiren / So können wir doch gleichwol geschehen lassen / daß / im Fall einer von besagten Buchdruckern sich gar von hier weggeben / und seine Officin transferiren / oder an Impetranten selbst verhandeln wolte / derselbe vor Andersn an dessen Statt in diese Öte Zahl der hiesigen Buchdrucker auffgenommen / und inzwi schen dar- auf vertröstet werden möge.

Begehren demnach an Euch / hiermit gnädigst / obertwehnten Christoph Enoch Buchten dessen also zubescheiden / und so weit der gesuchten Expectanz halben von Unserer wegen versichern. An deme geschieht Unser Will und Meinung / und Wir seynd euch mit Fürstl. Huld und Gnade wohl beygethan / Datum Jena den 27. Febr. 1675.

133.

Sed mansit illa Freyschmidiana emigratio casus unicus, nec alius videbatur sperandus: adeoque mutare

are cepit Supplicans spem atque intentionem, sedemque alibi fixit. Sequitur igitur, ut de altera questione v. n. 112. videamus; Quotus cuivis Opifici liceat habere Officinas? An unâ plures? Quod crediderit, cui videtur: Licere cuivis artificio artem viribus omnibus excolere, & quousque possibile modo, seine Kunst aufs höchste als möglich zu treiben/sine sejus protendere. Est enim Ars; artificium Qualitas: Huius autem proprium: *Graduarii*. Laudandus igitur erit industria suæ, qui gradum superlativum interdit.

Facit tamen in contrarium Communis Artificii 134. cum & Collegiorum consensus: Non licere Magistro uni, nisi Officinam habere unicam: perinde ac cuivis officinæ amplius uno Magistro non licet præesse: juxta *sup. dicta*; Sed individuum quid esse, tam Officinam quàm illius Caput. Ita Fabri-cultrarii Steinbachenses artic. IX. Statutorum habent: Soll ein ieder Messer Schmied nicht mehr denn eine Esse und ein Feuer haben/ und sich damit genügen lassen. Pannifices Cicenses art. IX. Es haben die Meister auch sich verglichen und bewilliget/ daß kein Metzster mehr denn auf einem Bestell arbeiten lassen soll.

Ratio tam *naturalis* quàm civilis hoc svadere 135. videtur. Quoniam enim relatio quædam Officinæ est ad Magistrum; per *superius* dicta: Sequitur, quòd quemadmodum Magister quisque non nisi unus, ita officina quoq; ejusdem non nisi unica esse possit. Est enim habitudo Magistri ad officinam, quæ capitis ad corpus; Formæ ad materiam: At verò, ostentum

est, quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus fortè aut pedibus, aut quâ aliâ parte corporis, quæ naturæ contraria est. *l. 38. ff. de V. S.* Capitæ forsan unius ad duo corpora, ut hõc nostrõ casu. Pariter, si una forma duas nanciscatur materias, insufficientis erit utriusque formationis directioni atque perfectioni; unde similia ostenta prognascentur.

136. *Ratiocivitas* est, quòd ea sit in Opificariis causis ratio Officinæ, quæ Juris civitatis *Bürger Rechte* in Rep. At verò Civis unus non nisi unum Jus familiæ habet, nec amplius habere debet: quia vel unicò se habilitare ad jus Comitiorum potis est. Jam verò, ut Natura amplius non tribuit, quàm necessariò requirit, & cùm aderit sufficit; Unum os, v. g. Loquelæ; unum ventriculum ad nutriendum: pedes, manus; oculos binos. Ita Civitas non minus quidem quàm necessum est tribuit, ad Jus civitatis exercendum; non tamen & amplius. Sic quoque Officina ad artis exercitium jure Opificariò de necessitate quidem est, Unica tamen sufficit. Et sicut *decessisse sine liberis* non dicitur, qui unicum etiam reliquerit, ex mente Gaji *l. 148. de V. S.* Ita sine Officina non est, qui vel unicam habet. *Eà E. contentus esto!*

137. Ampliatur, non permitti, ut propriam supra unam; ita nec alienam, conductitiam v. g. & temporariam habere; aut si id faxit quispiam, suamet cesserit interim. Ita *supra* laudati Pannifices annectunt: *Do Er aber auf einem andern Gestell würcken ließe/ soll sein Gestell dargegen müßig stehen. Bey Straff* I. fl. Nec destituitur hoc ratione plausibili: *Quoniam status Opificarius Democraticus est: Ibi autem*

tem nemini licet supra cœteros eminere; adeo ut vel domus splendidior invidiæ cedat: Ut in *Artifice Palat.* diximus, Lacedæmoniorum Ostracismum inde fluxisse. Ad æquilibrium ergo inter Contribules obtinendum, commodius nihil est Unitate Officinæ.

Nec obstat Naturalis illa *supra* allegata licentia 138.
artem suam pro posse dilatandi. Quoniam in Opificiis libertas variam admisit restrictionem. Ut procedat solum Qualitate & Gradus: quatenus perfectius excolitur artificium; Non quantitativè, ut pluribus id liceat officinis. Imò, Nova etiam Inventa non usque licita sunt, quàmvis ad gradum qualitatis pertinere videantur: Dum Pistorum hujus loci noluerunt sodalem Lipsiâ huc appulsum, atque nomen inde sortitum, formas panis ac placentarum heic loci insolitarum venales exponere; Ne cœteris emtores subtrahat: Nisi desiderentur, daß es ausdrücklich von Ihm verlangt und bey Ihm bestellt würde.

139.
Declarationem admittunt: Si quæ species artis amplio- rem curam requirant atque industriam; sic, ut dum his incumbit, à cœteris vacare teneatur atque cessare. v. g. si Faber cultrarius cultrum venatorium habeat efformandum: qui non est merx cujusvis emtoris; adeoque dum non & alios juxtim cultellos liceat fabricare, interim egere cogatur; aut cessaturus sit ab his rarioris commercii: qualiter tamen sufficientia publica passura sit aliquem defectum. Inde penes illos cautum: Jedoch/ wer Hirschfänger und Weide-Messer verfertigen wird / soll eine Esse mehr zu halten Macht haben.

CAPUT VII.

De Jure Rerum.

140.

A qua tenus hac dicta sunt, propius at-
tinent ad statum Officinarum naturalem:
Recipiunt autem affectiones quasdam &
in genere morum, seu Qualitates civiles
& juridicas, Jura in re dictas: Dominium,
Servitutes, Hereditatem & ita porro: Consequen-
ter cadunt in eas etiam Modi acquirendi, seu eas-
dem constituendi, conservandi, amittendi, recuperan-
dive. Ut v. g. Officinas reales post obitum Paren-
tum liceat liberis, artem haud continuaturis, vende-
re. Ubi duo jura videntur concurrere: Hereditarium,
quod habent ipsi; & Dominium, quod alii volunt
constituere.

141.

Servitutum quod attinet, tetigimus hoc caput
in articulo de Instrumentis *cap. X. §. 2. n. 782. seqq.*
Utrum recipiant? Nunc verò *Q*ualem? Non dispu-
tabimus tamen, Utrum præter Reales & Personales
detur tertia species, quam dicunt Mixtarum, quibus
persona serviat rei; dum v. g. Rustici certo cuidam
furno, molendino, torculari teneantur inferre suas
massas, grana, uvas, *Zwanz-Back-Ofen/ Zwanz-
Mühlen-Keltern*. Mihi sanè puræ reales videntur,
quibus ipsa prædia, quidquid personis ea colentibus
opus est, pinsere, molere ibi teneantur. Quæ reali-
tas manifestius eò patet, quòd transformatio uvarum,
quin & herbarum glasti, à personis tamen minimè consu-
mendæ, ad officinas *Weyd-Mühlen*/solet esse alligata.

Ita

Ita Instrumentum emptionis prædii cujusdam, ¹⁴²
 ejus appertinens quoque Molendinum glastarium,
 erat, sub manibus habui, quo in clausula quædam
 Jus hocce exprimebat, verbis: *Item/ die Weyde-
 Mühle/ auffer welcher des Orts sonst keine auff-
 gerichtet werden darff/ und von iedem Stose
 ein Schock Ballen zum Zinße gegeben werden
 muß.* Et, si hujus loci esset, affirmare auisim, fuisse
 quondam & in hac nostra valle molendinum glasta-
 rium; cui etiam post transformationem in farina-
 ceum, id nominis, *die Weidiche Mühle* remanserit:
 sed ad scopum me converto. Ne materiam sterilem
 fœcundare velle videar.

Circa officinas Publicas, certò locò institutas, ¹⁴³
 Quæstio fuit excitata: Utrum Forenses seu Exteri
 opifices, qui jure fori penes nos fruuntur, ad eas-
 dem adstringendi sint? Sic, ut v. g. Lanii Lobedani
 pecora sua, quorum carnes venum huc deportaturi
 erant, in ipsa laniena Jonensi mactare, atque adedò
 viva adhuc prius isthuc deducere oporteat? Ratio
 pro affirmativa sat plausibilis quidem videbatur: Quòd
 ad curam Magistratùs loci pertineat, in carnibus,
 tanquam potissima venalium & comestibilium spe-
 cie, so alle Mahlzeiten mit muß zu Tische gehen/
 providum esse, Ne quid fraudis, aut quod Sanitati
 nocivum sit, committatur. Quod, cum in suis vix
 præcavere possit civibus, quid non metuendum ha-
 bebant ab extraneis?

Accedit, Quòd non oporteat forenses melioris ¹⁴⁴
 præ civibus esse conditionis: Non gravabuntur er-
 gò, ad solam vocari Conformitatem. Ea de causa
 Sc.

Senatus civitatis Jenensis. Seculo jam superiori, quando ob susceptum Academiae hospitium, curam tantò circumspectior incumbere ipsi; per literas admonuit Senatum oppidi Lobedani, Laniorum suorum actiones majori cum sollicitudine observet, ex quo nostratum aliqui mactasse deprehensi fuerint, quod Carnifici postea relinquendum fuerat. Rogans simul, uti ad lanienam nostratem suos quoque ableget atque remittat Lanios.

145. Admonitionis illius equidem gratias egisse Lobedanum, atque ad similia vicinatis studia & officia promptum se declarasse: sed alterum istud epistolae caput atque desiderium, grave suis futurum existimasse. Quod si enim mactationes suas Jenae teneantur peragere, & ipsi & oppidum suum sensuri essent incommoda: dum & Lanios peculiarem focum atque ignem, luendis purgandisque intestinis hinc alere oporteat: & ceteri cives necessarià interim carne sint carituri. Velle autem se peculiare Lustratores, citra quorum permissionem nec dissecare pecora, *auffbauen* / nec carnes dividere liceat suis, constituere, dat. die ☉. post purificat. Mar. 1571.

146. Hereditariam qualitatem recipere officiaas, diximus: Transmitti ergo ad liberos aut viduas, dubium erit nullum: An autem Testamentariam admittant dispositionem? Debitet, quisquis ab officio dependere animadvertit: At verò, personale istud esse, nemo negaverit: quomodo ergo disponat quis de rebus post mortem suam non extituris, & cum ipsa morte sua interituris? Accedit jus officii quem-

vis Artificem à Collegio artis suæ speciatiim impetrare oportere ; ut frustra sit privatus, qui ultimâ voluntate id tribuere ausit ; longè ineptior futurus, inani huic titulo qui fidat. Perinde enim ut fructuariò mortuò jus ejus cum proprietate, sic jus opificii cum jure Collegii consolidabitur.

At enim, quadrant hæc & procedunt, casu quò^{147.} officinæ sunt personales. Secus igitur in Realibus ac hereditariis. Illæ priores planè extra commercium esse videntur, nedum ut aliquem titulum dominii translativum admittant. At posteriores transeunt in successorem, etiam singularem. Undelicet non facilè casum inveneris, quò artifex quis erga extraneos fuerit liberalis, etiam in ultima voluntate, Sæpissimè tamen Parentes, de Officinis inter liberos disposuisse, observaveris. Istud eo casu venerit in Quæstionem: Si filio ei qui artem discere voluerit, officinam prælegasset: Bini postmodum discant: utrius foret?

Natu Senior allegabat: Voluntatem Patris fuisse, ut^{148.} officina non communis pluribus, sed unius esset in solidum; & ejus quidem, qui affectione artis ductus eandem didicerit; eove modò, ut habeat præcipuam: Die Werkstatt / das Barbierer Werkzeug / so viel vorhanden und darzu gehörig / einem Sohne / welcher zu solchem Handwerke Beliebung trägt / und es lernen wird / alleine verbleiben / und selches zu voraus gefolget werden. Jam verò, ad hæc requisita vivò jam patre se qualificasse, ab eodem edoctum & A. 1665. missum fuisse: In Se ergo solum dispositionem paternam quadrare; ut videatur Testator id ipsum cogitasse.

149.

Accedebat insuper, quòd filius minor natu artem equidem eandem, sed post mortem Patris addicerit; Voluntatis tamen paternæ haud ignarus, de jure scil. officinæ in unicum transferendo: Quod jus cum natu major superstite Patre jam quæsierit, Non debuerit igitur natu minor spem officinæ concipere, atque fiduciâ illius artem addiscere; ob absurda & impossibilia inde exoritura: ut aut dividatur officinâ, quæ tamen nec moribus opificiariis jam *suprà* demonstratis, nec voluntate Patris recipiat divisionem. Aut, si minor natu jure præcipui solitariò velit uti, majorem natu post octodecim annorum peregrinationes, interque illas tres expeditiones contra Gallum, totidemque adversus Turcam, denuò exulatum abire oporteat.

150.

Minor natu fundabat se in dispositione juris communis, ut sc. ex duobus heredibus Major quidem dividat, Minor tamen eligat, *c. 1. x. de Paroch.* quæ speciatim Jure Saxonum recepta, & *p. 3. const. XV.* declarata: ubi vid. *Carpz. def. 2. seqq.* Eique tamdiu insistendum, donec contrarium paternò testamento dispositum rite doceatur. Id verò aded non factum, ut juri potius communi Pater insiterit, & jus natu minoris, Optionem scil. confirmaverit. Nec enim de casu, quò filius uterque artem didicerit, qui Juris communis est, quidquam! E. reliquerit eum Juri communi. Casus autem quem cogitavit, de unico, ne quidem acciderit; E. eatenus intestatus decesserit.

151.

Quòd si Pater natu minorem jure Optionis præcludere animò agitaverit, tempore quò dispositionem Kal, Aug. 1658. condebat, citra ambages atque

con-

conditionem artis addiscendæ præstare valuisset; dum major natu eo tempore jam tum illius ætatis erat, ut voluntati declarandæ idoneus esset. Dum tamen eo non attentò Pater nihilominus indefinitè locutus, Nihil sanè à Jure communi alienum statuere voluit. Positò hòc & datà Minori optione, partem illam constanter eliget, cui Senior dividens officinam adjecerit.

Accedebat, quòd eadem Matris, tanquam patris contestantis, perpetua sententia de optione competente fuerit; at verò nemo rectius quàm ipsemet quisquam noverit suam intentionem, Optimus quisque suorum verborum interpret. Atque etiam in ultima sua voluntate, (cujus num Senior ignarus fuerit, juratò manifestare teneatur) idem disposuerit: Quod facere utique licuerit, tanquam officinæ paternæ coheredi. In qua & Senior acquieverit, erga Curatorem illius H. W. contestatus, officinà cessurum se, dum domò potiatur. 152.

Quibus positis, facilimò negotiò dissolutum iri, aut ruituras suà imbecillitate instantias ait. Nam 1.) Testamentum Paternum pro Minore sit, & casum, quò uterque filius extiturus sit Chirurgus, non definiat; casus quò alteruter, non acciderit. Ac licèt 2.) Senior maturius se ad dispositionem habilitaverit, nequiverit tamen Juniorem præcludere, sed debuerit exitum in fratre altero expectare. Quemadmodum & 3.) uter dignior futurus sit, Pater definire haud voluerit, qui casum utriusque non præsupposuerit. Ad 4.) Resp. damnum si quod sensurus sit Major natu suà culpà evenisse; dum toto à reditu tempore officinam pro derelicta quasi habuerit, eoque minorena-

natu induxerit, ut, quibus potiri potuisset conditiones alias, dimiserit. Talis Exitus fuit, ut Minorennis hodiernum teneat officinam; Ex amicabili compositione an Decreto Magistratus, non constat mihi; Rationibus tamen potioribus, eum innixum arbitranti.

154. Juribus Rerum accensemus non incongruè Qualitatem illam passivam, quæ oneribus publicis pro communi necessitate obnoxia sunt. Quæsitum igitur fuit: Ecquid officinæ quoque casu, quod Focale tributum indicendum erat, muneri huic subjienda? Prævaluisse tamen observavi Negativam: ob id, quod Opificium cujusque sub professionibus jam censetur. Non E, binis oneribus quisquam subjiendus, aut cæteris prægravandus. Als die Stände in Schlessen A. 1666. in Stelle bis dorthin üblich gewesener Güter Steuern/einen erträglichen usi hinlänglichern modum auf consumptiones legten/ und dahin auch mit zogen einen Aufschlag auf die Rauchfänge/ haben Sie die Handwerks Bergk Stätten austrücklich ausgezogen. Indem iedweder vorhin sein Handwerk verrecken muß. verba: Die Küchen Herde / Bäck- Wasch- und Bade Stuben Rauch- Fänge aber / auch was etwan bey den Bergk Stätten für Herde gehalten werden/(Fabrorum) Sollen hievon ausgeschlossen seyn. &c.

155. Circa METATA Quæstio occurrit: Utrum Opifices intra Officinas recipere teneantur? Equidem & hætenus tam in excessu peccatur quàm in defectu. Ilicos intra muros peccatur & extra Dum hinc Metatores immunitatem nemini relinquunt; ædificio nulli, nec ædium parti parcunt. At verò Leges utique in privatis etiam

etiam ædibus, quæ aliàs metata debent, præter coenacula Patrifam, assignata *Nov. CXXX, cap. 9.* Ergasteria quoque voluerunt esse exempta. *l. 2. C. de Metat. XII. 41.* Sed ex paritate, si non majoritate rationis, ad Opifices porrigenda immunitas: cum, quòd Ergasteria potius ab operando quàm vendendo dicuntur: Tum, quòd operationes Mechanicorum pariter nolunt turbari.

Sed nimis restrictè privilegium hoc de solis Negociatorum accipiunt Tabernis, *Krahmladen und Rauffmanns Bewölben.* Cum, propter verba textus in *l. 2. C. de Metat. XII. 41. verb. Quæ mercimoniis deputantur.* Tum, propter *l. 26. §. 1. vers. illos verò. C. de Usur.* ubi Ergasteria de illis dicuntur, Qui licitam negotiationem exercent. *Briffon. de V. S. p. 182.* Imò verò, ex paritate rationis ad Opificum Officinas extendendum videtur. Cum, quòd Ergasteria potius ab operando quam negociando dicuntur. Tum, quòd operationes Mechanicorum non minorem tranquillitatem securitatemque requirunt quàm Tabernæ Negociatorum.

Facit, quòd Ergasteria Tabernis, in *l. 2. C. de Ep. & 157. Cler. & Stationibus,* in *l. 21. C. de Oper. publ.* opponuntur. Unde *Gorofredus in d. l. 26. vers. Illos verò,* rectè annotavit: Voce Ergasterii etiam ipsas Officinas denotari. vid. pluribus *Tabor. de Metat. part. I. cap. V. §. 6. p. 112. & part. II. cap. III. art. 2. §. 8. p. 241.* ubi ad Pharmacopolia, Item Molendina, §. 7. Balnea publica, §. 9. Salinas, §. 10. & Diversoria publica protendit. §. 12.

CAPUT IIX.

De Contractibus.

158.

Ranfendum ad *ius ad rem*; & fluit ex iure
 Dominii & hereditario, facultas contractus
 omnis generis, ut circa res alias, celebra-
 di, Potiffimus EMTIO venditio est; circa
 quam frequens fuper iure proximitatis &
 retractus occurrit quæftio: Uter ex pluribus licitan-
 tibus præ cæteris admittendus? Piftores noftræ civita-
 tis filios magistrorum & civium extraneis præferunt;
 Nifi talis Advena magiftri viduam filiamve ducat ux-
 orem. art. IX. Daß in das verledigte Bact Haus kein
 fremder Meifter oder Becken Knecht eingenommen
 werden foll/ Sondern die Meifter und Bürgers
 Söhne allhier/ follen den Vorzug haben. Es würde
 dann ein redlicher gewandter Becken Knecht eines
 Meifters Witwe oder Tochter zur Ehe nehmen/
 und also in ein Bact Haus einfreyen.

159.

Ubi tamen duo videntur subobfcura I.) qualiter
 exaudienda claufula de Filiis Magistrorum & Civium:
 Disiunctivè & folitariè? Ad eum effectum, ut fi quis
 fit filius alicujus civis, cujusvis fcil. aliis, etiam qui
 non fit de Collegio Piftorum, præferendus tamen fit
 extraneo? Id quod favorabilius pro Indigenis vi-
 debarur: Quantumvis forfan ea non fuerit concipi-
 entium intentio; qvi Copulativè atque explicativè,
 loquiamant, Bürger und Meifter/feu: Talis Magifter
 noftri Collegii, qui fit & civis; non nudus provin-
 cialis aut paganicus: ita procul dubiò etiam exaudi-
 ri voluerunt, ut qvi paucitatem Sodalium intendunt.
 Dein-

Deinde: Qualiter exaudienda Declaratio de Ma- 160.
 trimoniis Exterorum cum Viduis atqve Filiabus Con-
 tribulium? Utrumne tunc ipsis Magistrorum Filiis
 anteferendi? quod colligas ex oppositione Pralatio-
 nis Filiorum, & Matrimonii Extraneorum, in verbis:
Es würde dann. Nam si nec isto casu Extranei
 quid haberent præ Filiis præcipuum, nihil ipsis ma-
 trimonium peculiare tribueret! Nam & aliàs Filiis
 postponuntur, quando Viduas Filiasque non ducunt.
 Credo tamen, non hoc voluisse Concipientes; ut exte-
 ris matrimonium proficiat in præferentiam, sed solum
 ad idoneitatem & cum Filiis æqualitatem.

Distinctius loquitur Privilegium Cæsareum. 161.
 Tonforibus pannorum per utramque Silesiam, & Co-
 mitatum Glacensem Anno 1673. indultum, art. XV.
Es soll aber in alle Wege/ so wohl zu denen neu
auffrichtenden / als auch irgend durch Todes Fall
und in andere Wege sich erledigten Wergstätten
eines Meisters Sohn/ hernach der / so eines Me-
sters Tochter / und nach diesem / welcher eines
Meisters Wittib zur Ehe nimmet / und Er son-
sten zum Meister Recht tüchtig/ und die erledigte
Stelle nebenst dem verhandenem Handwergs-
Zeuge mit Recht und Billigkeit überkommen kan/
nicht unbilllich den Vorzug haben.

Sed istud non ineleganter quaritur: Utrum lici- 162.
 tando se invicem superare permittendi? einander zu
 übersehen. Fingas: Esse cuidam plures heredes, Libe-
 ros unà cum vidua uxore; interqve bona heredita-
 ria reliqua, officinam Opificio congruam: quæ, cum
 ab invicem divelli non debeant, à Magistratu asti-
 ma-

160. matio facta, & mandatum Principale secutum est, Plus offerenti ut ea bona addicantur. Alter ex prioribus liberis ad æstimationem factam Quinquaginta. addit: Vidua parata est eam summam solvere: Qværitur: Utrum alter ille hæres prior, rursus Majorem quantitatem æstimationis offerre possit?

163. Ita videtur, Occasione textûs *in l. 6. §. 1. ff. de In diem addict.* statuendum; ubi Ulpianus eundem tractat casum, si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde PRIOR EMTOR adversus eum licitatus sit, & penes eum emtorem (procul dubio majorem summam offerentem) manserit. Cui adstipulatur Paulus JCtus, quando *in l. 8. ibid.* ait: Necessè autem habebit Venditor, meliore conditione allatâ, priorem emtorem certiorum facere; ut, si quid aliud adjicit, ipse quoque adjicere possit. At, quorsum hoc pertineret, si non hac adjectione prior emtor præferretur secundo?

164. Et aliâs bona penes eum manere oportet, qui superior in licitatione extiterit, *l. 4. C. de Vestigal.* Quod, etsi de Vestigalibus quoad verba statuitur, in Judicio tamen communi dividundo pariter servari debere, *l. 3. de Comm. divid.* disponit: in tantum, ut vel extraneus emtor admittatur; maximè, si se non sufficere ad justa pretia, alter ex sociis suâ pecuniâ vincere vilius licitantem profiteatur. Quidni longè fortius Socius, vel imò Cohæres, dum ea præstare paratus est, quæ expectamus ab extraneo? Nec impediatur ob id, quòd jam semel fuerit licitatus: quoniam per id ipsum consecutus est Jus Primi emtoris: cui semper licet inharere summis ab aliis oblatiis.

E con-

165. **E** contra, quòd nec extraneus ad noviter licitandum, nec prior Cohæres ad antè oblatam summam augendam, casu quidem præsentì, admittendus; sed Viduæ optio, pretium an ipsam rem habere malit, relinquenda sit: Consulendo responsum fuit apud Wesenbecium *part. 7. Conf. CCCXIII.* Præsuppositò, quòd non tam Licitatio, quàm Addictio in præsens tractetur. Ubi vidua 1.) sit in possessione, eoqve ipso plus juris in re habeat præ quovis alio, qui non possidet. 2.) Quia jus primi emtoris sit imò penes illam, quæ pretium quod Magistratus, (pro quo est præsumtio,) æquum arbitratus est, obrulit, sed ab altero est superata, quinquaginta florenis.

Licet igitur Principes plus danti addicenda esse 166. bona, rescripserunt; tamen 3.) Vidua idem offerens, pro plus dante habenda, nec ad reiteratam superationem admittendus est. Per rationem, Quia 4.) Licitationes contractum antecedunt; Et, quia de minimo incipiunt, augmenta quoque admittunt. Adjectiones autem contractum sequuntur, ex quo justum pretium jam definitum est. At verò, tale quid non nisi semel admittitur, *l. 2. C. de Locat. prædior. civo. XI. 70.* Ne protrahatur negotium in infinitum. *b.)* Quia æstimationem à Magistratu factam, semel tanquam Arbitrator reformavit. E. neqvit ab hac suamet declaratione recedere: Odiò Variationis *l. 20. ff. de Dot. leg.*

Non obstat *l. 6. §. 1. de In diem addict.* quæ non 167. agit de Additione sed Licitatione; nec promiscua, sed quam facit primus emtor, tantundem offerens quantum posterior. Idem agit *l. 8. eod.* Et si vel maxime quondam licuerit variatio & in Additione; Ju-

re tamen posteriori, Codicis, fuisset mutatum; & ut
semel tantum admittatur, constitutum, *d. l. 2. C. XI. 70.*
Nec turbemur, de Fiscalibus contractibus eam loqui.
Quia Fiscus jure privatorum, & privati jure Fisci fru-
untur, quamdiu aliter non reperitur cautum, *l. 20. §. 9. ibique Gloss. de Pet. her.* Denique ad *l. 4. C. de Re Etig.*
ex superioribus responderetur, per Distinctionem in-
ter Licitationem, de qua loquitur, sed huc non qua-
drat, ubi de Additione.

CAPUT IX.

De Judiciis.

168.

AD Judicium & Processum pertinet 1) Quod
Officinam alicubi habere constitutam,
tribuat JUS FORI: quem effectum Ulpia-
nus cuique Armario, Horreo, Pergulae,
Tabernulae tribuit, in *l. 19. §. 2. ff. de Judic.*

Unde pro Cautela suggeritur, dum in loco contractus
hodiernis moribus Forum non sortimur, nisi ibidem
deprehendamus, *Carpz. L. 2. Resp. XXX.* ut, dum per-
gulam modo habeat ibi, petamus immisionem: ad
hoc, ut vel accurrat non vocatus, rei suae defenden-
dae gratia; aut in contumaciam adversus eum pro-
cedatur, missione ex secundo decreto. *l. 30. §. 2. ff. de
A. vel A. poss. l. 15. §. 23. & 33. ff. de Damn. inf.*

169.

2.) Actiones circa Officinam opificiarum, Pi-
strinum, Fullonicam &c. eadem competunt, quae cui-
vis alii Navem, Stabulum, Cauponam exercenti: de
quibus in Digestis suo loco; ex identitate rationis: ut
est apud Cujacium *Lib. XXIII. Obs. 2. addat. Plin.
Lib.*

Lib. XXXIIX. cap. 6. Quorsum autem 3) pertineant
causa Officinarum, **Bad Stuben/Schmieden/La-**
bernen/Welnerus *Thef. Observ. pract. verb. Chaff-*
tinnen/fol. 118. a. respondet: Pertinere ad Jus Territo-
rii sublime, sive altam Jurisdictionem, vocarique **Ch-**
hastinnen. Instauratio, Jdictionis inferioris. p. 663. n. 35.

Enimverò, Diversa hæc esse: Jus sublime Ter-170.
ritorii, & Jurisdictionem altam: Nemo forsan nega-
verit. Aut igitur Synonyma habet, aut dicat! Alter-
utri præcisè adscripserit? Nimirum duplex causa-
rum opificialium in universum est consideratio. *Pol-*
litica, quatenus usui, necessitati aut jucunditati pu-
blica inserviunt Officinæ, atque ob id vel instau-
randæ vel conservandæ sunt. Et eatenus ad Poli-
tiam pertinent. Et *juridica*, in quantum lites opi-
ficibus inter se vel cum aliis super causis atque offi-
cinis ortæ decidendæ sunt. Tunc ad Tribunal per-
tinent seu Prætorium.

Quando igitur Serenissima quondam Saxonix 171.
Ducissa MARIA, nata Princeps Tremollia, A. 1667. Ju-
risdictionem rerum civilium atque criminalium hu-
jus civitatis, à Senatu oppidano ducentis penè annis
jure relictionis possessam redimebat, deprecabatur
Senatus, separationem causarum Justitiæ & Politix
fieri, **Policey-Sachen**/quorsum & causa pertineant
opificiarix; quippe quas extra & ante illum **Wieder-**
fauffe contract possideant. Quod etiam obtinuit.

Versâ vice, quando elapsis aliquot annis Idem 172.
novò contractu sub pristina relictionis lege utram-
que Jurisdictionem denuò emerat, causasque opifi-
ciarias promiscuè in suis confessionibus tractabat, Illu-
stre

stre Regimen intercedebat; Nolle quidem Senatui legem dare, quousque & in quo conclavi causa, quamdiu Jurisdictionem possideat, tractandæ sint; dum ne id Serenissimo quondam fortassis reluituro, sit fraudi, atque negotia opificiaria, ad processum etiam delata, Senatus vendicet sibi. Alioquin, quamprimum à decretis Senatoriis remedia interposita sint suspensiva, debeat causas ad Prætorium remittere, *an die Gerichte verweisen.*

CAPUT X.

De Contrariis.

173.

Contraria non unius sunt generis: Alia enim solum impediunt, Alia etiam corrumpunt aut planè destruunt. *Impedimenta* quædam ad ipsum corpus ejusdemve Jus pertinent; quædam extrinsecus exercitium saltim suspendunt. Idque seu moribus opificum peculiaribus, seu lege Communi. Sic, uti die dominicò unumquemque Patremfam. vigore præcepti ex decalogo tertii *Pietas* cessare jubet à negotiis suæ professionis: Ita Opifices etiam Officinas oportet habere clausas, ac manûs ab opere feriantes. Dn. Schilter. *Fur. Can. Lib. II Tit. 2. §. 15. p. 320.* Utrum verò sicut Agricolis aliquid datum est in *l. 3. C. de Fer.* Ita ad eandem provocare liceat Opificibus? longum foret huc adferre, quod habemus *Disp. de Feriatione & Profanatione Sabbathi.* Ex *Necessitate* famis A.C. 1218. claudabantur Popinæ & Tabernæ: Hordeum pinsebatur in panem.

172.

Ad contraria referemus deinde Vitia; ut sic dicamus moralia, ore atque Stylò opificiariorum: quæ si non de-

destruunt, inficiunt tamen corrumpunt ac minimum ad tempus suspendunt jus officinae. Videntur enim convitia Opificibus usitata in rem fieri, atque ipsas officinas afficere & inficere: unde aliqua infecta dicuntur, *Inficirte Werckstätte*; quarum Possessores non valent Boëthos conducere atque alere *Gesellen für dem*. Nec temerè quis ad eos intrabit, dum suò id faxit periculò; ex loco vitium personae contrahens, suò deinde ære expiandum: aut ni fecerit, per totam vitam diffamabitur. Cujus exemplum habetur Tractatu *de Convitiis Opificum*.

Declaratur: quantum ad spacium privilegiatum 175.
 quaterdena; Ut in vulgus notum. Istud Quaritur: Si quis opificium in Ergasterio publico *Zuchthause* didicerit, Ecquid inter peregrinandum ad illud valeat provocare? Notum est enim, de loco doctrinae, nomine Magistri & statu officinae Advenas examinari. Ratio dubitandi pro Negativa, quòd nemo facillè propriam allegaturus sit turpitudinem: Et, si laudet Magistrum; Coeteri talem, tanquam extra Collegium, in ergastulo velut in Carcere, inter Commentarienses viventem, non sint pro legitimo atque regulari Magistro agniture; consequenter, nec eos, qui ex ejusdem officina, infecta quasi, prodeant: Cùm effectus non possit esse melior suà causà: præcipue talis, qui intus & in cute malus, suò vitiò laboraverit prius quam tali Magistro traderetur.

Enimverò, duo sunt, quæ in præsens desiderantur: 176.
 Unum in magistro; alterum in discipulo. Illi accidit planè, operam suam Magistratui locasse; quantum quidem ad disciplinam, & artem in-

pueros corruptos implantandam ; de cœtero Opera & effecta sua , cuique alii desideranti, instar cuiuslibet aliûs Magistri elaborat & producit ; atque eatenus Collegium suum ut membrum quodlibet aliud ingreditur, Statum atqve Jura conservat sua. Non aliter atqve Sutor, v.g. qui Custos portarum Urbis esset constitutus *Thorwârter* : aut Sartor, qui simul sit Principi à pedibus, *Paqvey*/vel argentæ supellectilis custos, *Silber Diener*.

177. *Quantum* verò ad hunc, scilicet discipulum attinget, Aut mores nondum mutavit , & nec dimitte-
tur ; Adeoque omnia illa dubia cessant , neque casus noster accidit. Aut in bonam rediit frugem,
& haud nocebit, mediis vehementioribus ad finem bonum, cæteris communem deductum fuisse. De-
inde, Non habet opus, Magistrum suum aliter atque amplius, quàm sub habitu opificii nativo allegare ;
Extraordinariam autem atqve irregularem illam provinciam , quâ Magistratui operas in ergasterio pueros docendi elocavit, omninò præteribit : ac tutò poterit etiam per mores opificiariorum. Quid enim, si Magister sit unà Custos portarum Urbis ? Nec enim artem didicit penes Sutorem in quantum Custos, *est Thorwârter*/sed in quantum Sutor existit.

178. Adde, Provinciam hanc esse temporariam, Statum verò Opificii, permanentem : Certius igitur ad hunc quàm ad illam potest provocari. Potuisset enim illam intereà rursus deposuisse. Denique, Status opificiarius purus ac probatus, tali Tyroni facilè conciliabitur, dum Magister eum non suà mittit autoritate ; sed sistit antè Collegio : prout al, moris est. Tunc enim

enim dictionem salutis ad Exteros, committet ipsi, Non Præpositus domus ergasterii, sed Collegium artis. Equidem causa impulsiva, quare hunc & non alium nactus fuerit magistrum, non adeo est laudabilis: ast Vita emendata purgat omnem, si qua fuerit, maculam; ac redditus Collegio, cujus jura sine dubio servavit atque continuavit magister, ab illo immediatè exit, non ab ergasterio.

CAPUT XI.

De Restauratione.

Superest Quæstio, Utrum Officina, post-^{179.}quam semel extincta, valeat restaurari? Ita non infrequens inter opifices casus est, Matrem viduam, cui post excessum Mariti facultas artem continuandi competit, eam filio, forsan interim adulto resignasse: Quod si igitur eveniat, hunc præmori: Poteritne Mater regressum ad officinam sumere, *wieder zum Handverge greiffen?* Rationes pro Negativa sunt pronæ; ex principiis naturalibus: A privatione ad habitum, non datur regressus. Mortua non resurgunt. Quæ semel placuerunt, amplius displicere non possunt. Viam quam ingressus es, calca! Quæ ab initio fuerunt voluntatis, an officinam resignes: Ex post facto sinat necessitatis, ut abstineas. Et Moralia, studium Monopolii.

In casu proposito speciatim allegabatur, Quod ^{180.}supplicans anus sit decrepita, quæ officinæ amplius haud valeat præesse: Quam ipsam ob causam Filio ante aliquot annos dum vegata magis esset, cesserat. Hodie ergo, quando de ponte præcipitanda, tantò mi-

nus.

nus recipere valeat, quantò interim evasit ineptior. Causa prohibendi quotidie crescat. Varia deinde allegabantur exempla, quibus alterutri renunciare arti fuerint coacti. v. g. Johann. Meusel / Aurifaber ducta vidua Segmentaria; cum hujus negotiationem præoptasset, artem suam egerare oportuerit. Eademque necessitas Johanni Wolfeldio Feneſtrario fuerit injuncta, quando viduam Tiloniam duxerat, & Negotiationi cupiebat insistere, Stephanus Hirsch, Lorarius, ducta vidua Institoris, in suo Collegio manserit quidem, sed missa uxoris taberna.

181. *Pro Supplicante adducebatur 1.) Renunciatio conditionata, & quod certo respectu in gratiam Filii renunciaverit: Cessante nunc ratione, desinat quoque dispositio. Potissimum autem militasse 2.) credo anicula egestatem: Et, quum officina in sua persona nequeat præesse per senectutem, per Nurus exercere velit. Ita quoque 7. 19. Decembr. 1679. in causa viduæ Frankianæ rescriptum. Atque hæc quidem circa officinas personales.*

182. *Circa Reales accidit A. 1659. ut Pistor à Concive domum emeret, cui quondam inhæserat Furnus & jus pinsendi panes; dudum tamen intermissum, Furnus destructus, in ejusve locum hypocausto repositus. Emptor conabatur Pistrinum resuscitare: Intercedebat Collegium. Rationes reddebantur 1.) PRÆSCRIPTIO: quoniam seculo jam superiori, ab anno illius octogesimo nono, cessatum fuerat ab exercitio pinsendi: quò tempore possessor illius pistrini, neglecto officio Negotiatione vinariam instituerat. Sitq; aded Jus illud per non-usum septuagenerium extinctum atque amissum.*

De-

Deinde 2.) Numerus Furnorum huic civitati destinatus, Trium nempe supra viginti, adhuc sit integer: oporteat ergò jam aliò esse translatum. Præprimis 3.) non sit simile vero, Tamdiu desertum aut neglectum fuisse, quòd aliàs tantò constare solet pretiò, tantò studio conquiri. Prout Liborius Hoffstedterus desideraverit, opeque summâ nifus fuerit, Furnum ædibus suis ad forum sitis inferre; Dum Jus modò licuisset nancisci. Neque dubium, quin hoc ipsum, si suò tempore durasset, avidissimè fuerit emturus.

Accedebant 4.) testes veterani, non recordantes unquam, vidiisse in ea domo panes seu coqui seu venum haberi. Erat insuper 5.) furnus destructus, & hypocaustum in ejus locum repositum. Et quòd amplius 6.) domus intereà divisa; atque adeò incertum, utri parti Jus hoc reservatum atque inhæreat. Denique 7.) nec inveniebatur Jus hoc in catastris & æstimis Senatûs aut Fisci, **weder in Beschoff. noch Steuer Büchern zu finden.** Extabant autem 8.) in ea platea plura pistrina, novâ isthac occasione sibi invicem nocitura. Ut videretur istud in platea hac ipsa, sed modò in alia domo adhuc hospitari.

His necquicquàm attentis A. 1660. d. 13. Januarii decrevit Senatus pro Emtore: **Weil die Becker in Abrede nicht seyn können / daß uff oder in Hummels Hause hiebevorn ein Backofen gewesen / Ihre Ordnung auch solches selbst besaget / So ist Ihme Hummeln unbenommen / hinwieder einen Back Ofen dahin zu setzen. Oder seyn die Becker zu beweisen schuldig / uff welch Hauß solche Gerechtigkeit transferret und von diesem Hause weggebracht sey.**

186. Decretò hòc per Leuterationem suspensò, disputari cepit: Annon tale jus per non-usum potuerit omitti? adeoque nunc pro non-ente reputandum sit; cujus uti nulla alia, ita nec Translationis prædicata. Quod si non hoc: Utrumne Translatio, si de ea haud constet, præsumatur? Ex numero videl. furnorum antiquo non solùm completo, verum imò excesso. Denique Negantis per rerum naturam nulla sit Probatio. Negare autem Collegium existentiam superstitis alicujus juris. At, neque his attentis d. 27. Martii 1660. decretum per sententiam fuit confirmatum, *Und bleibt es eingewandter Leuterung ungeachtet bey dem am 13. Jan. jüngsthin gegebenen Bescheide nochmals billich.*

187. Considerando sine dubio, Quòd Jura ejusmodi Urbana, quale & jus pinsendi, per solum non-usum, uti rusticæ quidem servitutes, haud amittantur; si non factum aliquod iis contrarium intercesserit ejus qui Jus hoc impugnat. Jam verò, destructio furni & repositio hypocausti, facta erant non à Collegio, sed possessore ipso. Præsumptio autem Translationis, uti quidem in genere ex Numero completo sumi poterat; Ita vicissim per eundem supergressum elidebatur. Unde ad novà jura indulta æquè facile atq; ad Translationem illius inferri poterat.

188. Præscriptio locum exinde non valebat invenire: Quia restauratio officinæ ab ipsomet Domino cassatæ, erat ex genere permissorum, & actus mera facultatis: & qui Jus restaurationem prohibendi prætendebat, Possessionem vel quasi allegare posse debebat. Collegium autem neque ut universum nec per aliquem sui numeri seu exercuerat ipsum, seu contradixerat alicui. E. Quantum possessum, tantum præscriptum. Postquam igitur Probatio post tanta temporis spatia, & varias intereà factas mutationes difficilis erat futura, numerus in super Incolarum per gratiam divinam usque eò auctus, ut vel hæc pistrina quandoque non viderentur suffectura: Ideò Collegium sententiam permisit in rem judicatam transire. Sicut exitus docuit, nova exinde fuisse illis superaddita.

PARS

PARS POSTERIOR.

De TABERNIS.

CAPUT I.

Nomina & Species Tabernarum.

Dictum haud semel, Opifices eatenus
diuum esse generum; quatenus *Alii* tan- 189.
tum vacant Conductoribus, quibus
operas elocant suas, daß Sie auf be-
ste Arbeit warten: *Alii* suis ope-
rantur auspiciis atque sumptibus: Spe-

cies quas produxerint, euntoribus venum exponentes,
us feilen Kauff arbeiten. Atque hi solent distincta
Operandi Negōtiandiqve conclavia habere; seu, quòd
angustia loci non ferat utrumque, seu quod rebus ve-
nalibus debita mundities atque nitor stare non possit
cum pulverulentis, ex strepitu operantium, Officinis.

Aut igitur *domi* fornicem, à valvis patulis den *La* 190.
den dictum; aut in *Curia* etiã, usq; *Rath* Hause/
usq; *Gewand* oder *Kauff* Hause / stationem ali-
quam; einen *Stand* / vel qualitercunqve pro more,
locorum; aut deniqve in *foro* publico Tugurium con-
stitutum habent, eine *Bude*. Unde dicuntur *Hand*-
werge / so den *Marckt* bauen. Qvò respectu *Alciatus*

adl. 208. de V. S. n. 13. non incongruè Artifices describit: Qui rem à se in aliam formam elaboratam vendunt. Quales sunt Bractearii, Cerdones, Fabri, Fullones, Pelliones, Sarcinatores, Sutores, Textores.

191. Ista Conclavia vocantur in Jure nostro PERGULÆ; Protectum Græci reddiderunt. Unde, quæ ex Pergula cecidisse Pictura sive Tabula dicitur, Synopsis Basilica *Lib. I. Tit. I. cap. 4.* ἐξ ὑπερώου reddidit. Est autem ὑπερώον Superficiū, coenaculum seu locus aptus exponendis & vendendis mercibus. Quam in rem Plinius *Lib. XXXV. Cap. X. de Apelle* dicit: Opera perfecta proposuisse in Pergula transeuntibus, atque post tabulam delituisse, vitia quæ notentur, auscultans.

192. Communiter vocitantur quidem TABERNÆ: ob id, quòd ex tabulis ligneis solent construi: sed, si Ulpianum audiamus, Tabernæ appellatio declarat, significat, denotat omne utile ad habitandum ædificium: Non ex eo, quòd tabulis cluditur, *l. 183. ff. de U. S.* Nimirum, ut Franciscus Marius *de Partibus adium Lib. II. cap. XII.* ex Plinio & multis aliis antiquis Autoribus probat, Tabulis propè omnes, vel certè pro majori parte apud Veteres, domos tectas fuisse. Et Plinius seibir ex Cornelii Nepotis auctoritate, Romam scandulis opertam usque ad Pyrrhi bellum, annis quadringentis septuaginta visam esse. conf. quæ diximus *de Instrum. opif. cap. VI. n. 253.*

193. Quemadmodum autem postea mutato rerum statu, utcunque ceperint ædes lateritiæ, lapideæ atque marmoreæ esse, adeò ut Augustus gloriatus sit, Lateritiam se accepisse, Marmoream relinquere: Nomen tamen ipsum usus non sustulit, sed indiscrimina-

natim ad omnes ædes ædificiaqve habitationi apta re-
tulit: Ita hodiernum Germanorum vocula **Bude/**
qvæ Romanorum Tabernam exprimit, utriqve adpli-
catur; ut & Casulas Negotiatorum forenses, & ædes
habitandi Hominum minores, certè in civitatibus
maritimis denotet. Ubi quippe domûs dispescuntur
in **Siebel.Häuser/** hæ sunt majores, & **Buden/** qvæ
sunt minores, **kleine Neben.Häuser.**

Hinc Tabernæ aliæ sunt simpliciter Meritoria, 194.
Operandi saltem aut negotiandi, l. 19. §. 2. ff. de Judic.
l. 27. §. 1. ff. de Usufr. Aliæ etiam cum coenaculo, &
sic Habitandi: qualis fermè innuitur in l. 7. ff. de Instr.
leg. & quarum mentio fit in Nov. XLIII. de Officinis
seu Tabernis Constantinopolitanae Urbis. Habitata quip-
pe à Lecticariis seu *νεκροφόροις*, uti colligo exinde, & ex
l. 4. C. de SS. Eccl.

Quamqvàm videatur vox Tabernæ, præter inten- 195.
tionem Imperatoris, ad versionem Latinam, solùm pro
explicatione vocis: Officinis, accessisse: Dum Græca
inscriptio est *περὶ τῶν ἐργαστηρίων κονσταντινοπόλεως*. Quod
vel ex disjunctiva SIVE colligitur; aliàs Copulativa
ET exitura foret. conf. Joh. Gædd, de V. S. in l. 138.
25.

Hujusmodi Tabernæ in Jure nostro nominantur 196.
varia: ac I. quidem ARGENTARIÆ, in l. 32. ff. de
contr. emt. II. CASEARIÆ, der **Höcken und Käse-
Krahmer/** l. 8. §. 5. ff. si serv. vind. Quamqvàm vi-
deatur ibi Officina significari, in qua solebant Casei
maligni, Ligni vel culmi fumò colorari; ut innuit
Gothofredus d. l. *mibi lit. 2.* provocans ad Columel-
læ autoritatem *Lib. IIX. cap. VII.* His enim fumus

- interdum gratiam addit. Plin. XXI. 43. III. CAUPO-
 NARIA, seu, ut est in l. 13. pr. l. 15. pr. ff. de Instr. leg. l. 43. pr.
 ff. de R. N. Cauponia, & parum hactenus referet, aliam
 mercem in usûs duraturam futuròs paratam; an quæ
 confestim & in ipso loco consumatur, expositam ha-
 197. beat Institor. † IV. FERRARIA, **Eisen-Krahm:**
 qualem Lucio Eutycho & Pamphilo legatam fuisse
 Scævola in l. 88. §. 3. de leg. 2. tractat. V. LANIO-
 +⁹NIS, **Fleischbanck:** Unde Virginius ille apud Pompo-
 nium in l. 2. §. 24. de Or. Jur. pro vindicando filia pu-
 dore cultrum arripuisse scribitur. VI. Varro *Lib. II. de*
vita Populi Rom. Tabernæ LINARIÆ, **einer Glachs-**
Bude meminit: Hòc intervallò, inquiring, primùm
 forensis dignitas crevit, utqve ex tabernis Lineis Ar-
 gentariæ factæ VII. dicitur in l. 91. §. 2. de leg. 2. Pa-
 ter filio PURPURARIAM legasse. IIX. Nonius
 Marcellus *cap. XII. sect. 55.* nominat VINARIAM.
 198. Addit insuper Gotofredus *in d. l. 183.* INSTITU-
 TORIAM; laudans textûs *in l. 3. l. 18. ff. de Instr. leg.*
 Ubi tamen Institor solùm præpositus dicitur Tabernæ;
 neqve peculiaris inde evadit species, *ab objecto*, ut su-
 periores, sed solùm à Subjecto sic dicta. Pariter uti
 l. 135. de V. S. Taberna INSTRUCTA, non designandæ
 certæ speciei, sed habitudinis cujusvis in genere de-
 signandæ sic dicitur; in oppositionem non certæ alii
 199. instructæ, sed vacuæ, add. & l. 34. ff. de Pgin.
 Nim. species superiores ad certum objectum mer-
 cium respiciebant; Nec impedit, Lanium personam
 non mercem significare: nam vel ex instrumento, quod
 ad manûs fuit, de merce licebit cogitare. Est autem
 alia divisio, à *Forma* externa, dum Laniii vix aliquam
 con-

contabulationem, sed mensam habere solent in foro, aut scamnum. Inde tamen tota deambulatio sub Curia, ubi carnes habere solent venales, *die FleischBancf* dicitur; ut Pistorum, *die BrodBancf*. Sutores clathratorum quidpiam, *einen Schragen* / subitaneum opus usurpant, complicabile & extensibile; unde quoque Germanicum nomen à *Schräg* / decussim, transversim. Alii denique tabulatum extruunt tugurium: Quilibet pro mercium ratione.

CAPUT II.

Fus Tabernæ cui competat?

An Opificibus?

AD rem ipsam accedentes, atque Ordine 200. progressuri, ante omnia de *Personis* erimus solliciti, necui videl. Tabernas habere atque merces exponere licitum sit?

Quippe Personarum gratiâ & Res & Jura Natura & Lex produxerunt atque constituerunt. *l. 2. ff. de Stat. hom. S. f. J. de J. n. g. Sc.* Et quoniam constat, Opifices quosdam haud usque eo vacare atque præstolari, donec accesserit Conductor; sed si per fortunas atque facultates modò liceat, suis auspiciis sumtibusque fabricare Species, easque venum exponere: Quoniam tamen debitus manufacturarum nitor haud fert officinarum fuliginem, Non immeritò *Quæritur*: Annon ergò liceat Opificibus Species ab se productas Mercium locò habere, peculiari fornice condere, publicè tamen, alliciendis emtoribus, conspi-

cien-

- ciendas exhibere, atque adeò seu domi *einen Laden/*
 seu in foro *tabernulam eine Bude* liceat habere?
201. *Credideris*, ad Mercatores id pertinere, atque ob
 id eos intercedere posse. I. quòd diversæ sint Mer-
 catorum atque Opificum professiones: Illos Librum
 rationalem, Hos malleum decere; Hi fabricant, Illi
 emunt vendunt. Quia diversæ professiones divi-
 sim quoque habentur neque confunduntur: neque al-
202. ter alterius invadet munera. † Maximè II. quoniam
 vix alicujus loci Artifices indigenæ suffecerint, toti
 Civitati de indigentia prospicere: cum nec omnium
 artium Magistri ubivis dentur, & sic multæ Species
 alicubi planè non fabricentur. Oportet ergo esse,
 qui advehunt. Hi ipsi verò sunt Mercatores: quem-
 admodum autem admodum ægrè ferunt Opifices, per
 alios in arte sua turbari; Sic cogitabunt qualiter id fe-
 rant Mercatores: quod enim tibi non vis fieri, alteri
203. ne feceris. † Accedit III. quòd Mercatores, oportet
 ad hunc suum Statum per sexennale tyrocinium, va-
 rias peregrinationes & alia incommoda ascendere: :
 Arithmetica, Geographiæ peritos esse, ut noverint, un-
 de & qua commodissimà vià quævis merces advehen-
 dæ, quibus impensis seu pretia, seu vecturæ seu vesti-
 galia constant; Unde & gradu aliquò dignitatis Opifi-
 ces antecedunt. Quæ omnia secus in Opificibus, qui-
 bus piaculum, ad alios quàm artis suæ Magistros per-
 egrinando accedere. Unde ergo debita horum omni-
204. um cognitio? † Obstabit ergò IV. Opificibus Exce-
 ptio Illegitimationis; dum nequeunt se ad mercatu-
 ram qualificare debitis requisitis. Et si hæc omnia,
 Concurrent tamen in eandem personam duæ causæ
 lu-

lucratiuæ, cum pragrauatione partis aduersæ; quod non ferendum. Maximè, quia nec Opifices tolerant, suorum aliquem duobus Collegiis esse incorporatum; **Vor zwoen Läden zu sitzen.**

At enim, hisce quàm speciosa videantur, ne quicquàm obstantibus, Opifices ab omni negotiatione neutiquam excludendi erunt. Cùm I. ob naturalem commerciorum libertatem; quæ est ex genere permissorum, Quisque igitur ad eam admittendus, quousque inuenietur speciatim prohibitus. Atquinondum ulli locorum *plenaria* exclusio usque huc audita vel attentata. Sed militat potius pro illis II. † Jus 206, dominicum in res suas, quò quilibet earum est moderator & arbiter; Et potissimus Dominii effectus, est Facultas rem alienandi. Quàm multos enim modos seu Jus naturale seu civile, censum rerum nostrarum augendi adinuerunt, tam nullum tamen, hactenus intruderunt, quò quis inuitus compellatur rem suam retinere. Si excipias personas ad alienandum ceteroquin inhabiles: quales pro nunc abesse præsupponimus. Sed positis omnibus ad agendum, vendendum requisitis, ut Opifex sit speciei ab se productæ Dominus, sufficientis ætatis & iudicii, ut ipsum non specialia quædam impediunt; Ex solo statu suo, & in Relatione ad Mercatores, sanè non erit inhabilis.

Ignavi imò & egeni Opificis est, Expectare mercenariam ab aliis conduci operam suam. Ecquis verò prohibuerit v. g. Sutores, diversæ formæ Calceos subitanæ cujusvis indigentæ paratos habere? Aut, Quis jubeat Pileones expectare, donec Rusticus aliquis accedat, atque ostensâ capitis sui circumferentiâ pileum

leum ad mensuram locet elaborandum? Nimis serò
 Lorarius aut Ehippiarius, instante atqve urgente,
 Aurigà vel Agricolà, mustricolam atque spacium con-
 ficiendi postulaverit. An ergò ad Mercatorem ableg-
 gabunt eos? Sanè, cui Negotiatori obvenerint isthæc
 nisi ab Artificibus? Qvi ergò Mercatori vendunt,
 208. Cur non iidem & Aurigis? † Ita Pelliones non
 crudas modò & infectas, verùm in qualemqualem
 formam atqve vestimenti figuram aptatas in nume-
 rato habent pelles. Nam & Sartores ita incipiunt
 esse animosi, ut vestiariam instituunt negotiationem;
 quantumcunqve res dubii videatur eventûs, astutu-
 rus ne sit, cui hæc vel illa forma sit oportuna; Unde,
 credo, non est, quare Opificibus, qui modò periculum
 sunt facturi, & rei sufficientes, Negotiationem in mer-
 cibus ab se elaboratis interdicas. Nisi & Agricolam
 fruges sibi natos vendere prohibeas.

209. Aliud foret, si à Sodalibus foris conquisitas & co-
 emtas, eâve ratione sepositâ personâ Artificis, quæ in
 operando, specificandove potissimum consistit, habi-
 tum Mercatoris sumant, atque ita mercari *ex professa*
 incipiant. Quod, quousqve vel suimet cujusqve So-
 dales sint admitturi, ab eventu pendet. Et constat,
 Sartores certam in Collegiis suis Contribulium spe-
 ciem habere, Industriosos puto, quos Caligarum Co-
 quos, nescio, an per contemptum dicunt, *Hosen-
 Röche*/ qui tibialia parare & publicè vendere solent:
 Sin ultrà progrediantur, à suismet Contribulibus pa-
 210. tiuntur contradictionem. † Sic Pileones Pileos tan-
 quam genuinum artis suæ effectum liberè vendunt;
 quin & à Contribulibus suæ Civitatis & Poynciæ co-
 emtos.

emtos. Exteros non ita: sicut latius diximus Jure prohibendi, *Part. I. cap. X. n. 405. ad 410.* Et quando iidem ulterius progressi, Spiras atq; ligulas seu vincula pileis circumdari solita, **Hut Schnüre** ad suam trahabant negotiationem; per rationem, quod ipsi primi sint, qui pileum ejusmodi fasciâ cingant, **der Hüter thue ja das erste Band um den Hut**: Non cessit hoc ipsis absqve omni contradictione Negotiatorum: sed, quum res non faceret operæ pretium, quieti suæ utrinque fuit, quantum ego quidem scio, relicta.

Sed, Quid si jure atqve titulò hereditariò cuidam Opifici cedat Negotiatio, forsàn à parentibus, suis an Uxoris: Utrumne tabernam illam exercere, negotiationemve continuare permittendus? Ita credebatur David Walther, Sartor, & serenissimo partim à vestibus, partim à suppellectili argentea, **Silber Diener** / cujus Socer Vinariæ Negotiator obierat & negotiationem in filiam, Intendentis uxorem, transmiserat. Neque enim malè perdere jubebimus aliquem hoc, quod magnâ plurium annorum industriâ quasi verunt parentes, & expectavit ipse. Aut, si per aversionem vendere jubent, emant ipsi! Sin recusant, quæ invidia est, quod ipsi spernunt, aliis cum vendere non debere minutarim jubent? † Enim verò, secus cessit, atq; cogitabat ipse; Urgentibus Mercatoribus nostratibus, seu Vendendam seu exercendam esse tabernam atque negotiationem ibi loci ubi tenus hac exercita fuerit, neque huc transvectam ipsis obrudi oportere: atqve fundamenta Solicitatoris se planè non ferire. Quare & Senatus 6. Junii 1679. decrevit: Tuendos eos in jure quæsito atque usque exercito.

CAPUT III.

De Tabernis Librariis.

213. Ed cùm videamus modò non quotidie, Typographos tabernam instaurare librariam; non Dominos solùm, quos dicunt *Buchdrucker Herren*/verùm & *Boëthos, Buchdrucker Gefellen*: quanquam in disputationibus academicis & minutiis quibusdam, aliis horum consistat negotiatio; unde & Disputation-
Händler dicuntur. Non dubium est igitur, quin agrè ferat unus atque item alter Librariorum; ut solet in rebus humanis accidere: dum quisque credit, per alterum sibi non licere satis esse beato. Unde & proverbium emerit: *Figulus Figulo invidet*: tanquam & ad Minutiariorum hosce, quorum fragilis est merx, & ita quotidie novis emtu opusest, invidia tamen penetraverit. † Unde *Queri* cepit: Ecquid & Typographis tabernam liceat habere apertam, eamque libris omnis generis instructam, atque in ea exercere negotiationem librariam formalem: Inskitore praportò, *einen Laden Diener*/ atque præfixâ tabulâ, cui nomen principalis per Pictorem sit inscriptum; more inter Librarios consuetò: OFFICINA LIBRARIA TIT. Quale quid sumserat sibi ante hos triginta annos Georgius *Sengewald*/ Typographus nostras; fremente licet *Blasid Lobenstein*/ tunc Librariò.
214. Quæstio solvenda *prejudicialis*: Unde Typographo ea librorum copia, ex qua justam conficiat negotiationem? An forsitan ex supernumerariis illis exemplis.

emplaribus, quæ per conniventiam Librariorum, sumptibus suis excubendos tractatus committentium **der Verleger/** pro fortuito defectu supplendo, supra numerum conventum submittit: **dem Nachschuß:** neque tamen opus habet postea: Quæ aliquot annorum decursu, in numerum negotiationi sufficientem excrescere valeant. Quod si fingas mutuam inter Typographos librorum communicationem, varietatem quoque nanciscuntur tractatum, & instructam habeant negotiationem, **eine vergattirte Handlung.**

Quod tamen secus videtur nobis. Nam, si verum hoc, sequetur: Typographum omnem actu negotiarum esse, & mercaturam tantò exerciturum frequentiore, quantò quisque ampliorem exercet officinam, **ie stärkere Druckerey/ie grössere Handlung.** Per hoc, quòd occasionem & media plura commodiorave præ cæteris nanciscatur, omnis generis tractatus, nullo labore peculiari, nullo penè sumtu conquirendi. Cum tamen exempla constent in contrarium; ubi qui quatuor prælorum officinam possedit, peculiarem tabernam librariam haud exercuerit: ¶ Qui verò vix duobus constantem præliis exercebat, omninò tabernam apertam eique Institorem præpositum habuerit. utcumque Negotiatores librarii perquam rarò atque pauci libros imprimendos ipsi commiserint, eumque adeò molumentum extraneum destituerit, **hat keinen fremden Verlag gehabt.** Taceo, tacitè sic Typographos tituli non opidò honesti argui. Quod non credo in omnes eorum quadrabit: Atque unde habituri erant Boëthi illorum, & qui extranei negotiantur Disputationibus? ¶ Remanet igitur, **Ti-**

tulos superesse, & honestos: Impressionem videlicet librorum suis sumtibus, *des eignen Verlags*: Eosque illis licitos. Quod est caput principale disputationis: Utrum Typographis, Aut ne liceat quidem (pace Autorum) libros imprimere, & suis auspiciis sumtibusve operari? Aut si eousque conniveant Negotiatores librarii, non tamen permittendi sint in iisdem negotiari, Eaque in quibus consistit Negotiatio, Tabernam, Infitorem habere? Sed teneantur materias per aversionem Librariis dividere.

219. Hoc volebat credo quondam Lobensteinius, hoc ipsum forsitan hodiernum aliqui sui Ordinis. Utrum stringant, quas tunc allegabat rationes, aut quibus utuntur è modernis aliqui? videbimus partim in concreto & hypothesi eorum; partim in thesi & abstracto. I. Prima atque palmaria tunc erat ratio, quod imploratus attentator non Bibliopola, sed Typographus sit. Nimirum Statuum atque professionum discrimina servanda, Confusio omnis Reip. novicia. Professiones autem Typographorum atque Bibliopolarum opidò differunt: Habitudine Artificum, scilicet ad Mercatores: Quavis E. intra suos limites coërenda. † II. Culpabatur, quod Typographus ultra conclave, quorsum chartas impressas usque ad traditionem recondunt, ac *die Buch Kammer* dicunt, quod suo modò secretum esse solet, separatam instituerit Tabernam librariam, quorsum cuiuslibet liber est accessus, emendique licentia, *einen offenen Buchladen*: Rem Typographis incompetentem, atque ob id Negotiatoribus invidiosam. † Quam III. libris peregrinis variis ad vendendum instruxerit. Ubi tria nota
- re

re voluit, 1. Natalem locum, Libros peregrinos: tanquam effecta genuina tolerare ipsique relinquare voluerit. 2. Multitudinem varietatemque: atque adeo si unius generis forent, haud magnopere oblocuturus esset. 3. Destinationem denique atque usum; dum vendendi gratiâ paraverit. Quæ nimirum volumina quis aliis pro mercede typis exscribit, solius custodia gratiâ in secreto reponit usque ad avocationem. Verbô: Transgressio Typographi in aliud hominum genus ipsum malè habuit.

IV, Denique veretur, Ne & reliqui Typographi 222. simile quid audeant, Bibliopolas turbent ac modò non pessudent. Præsupponit ergò Bibliopolarum jus quæsitum, in petitorio; & exercitium, in possessorio. Ita, ut actûs Typographorum reputandi sint turbatorii, & tales quidem, unde ruina Librariorum pendeat: Cui malo præveniendum, prius quàm exemplò Turbatoris invitentur reliqui, & malum acceleretur, juxta illud:

*Principiis obsta: Serò Medicina paratur
cum mala per longas invaluere moras.*

Quibus Serenissimo supplex factus, Rescriptum 223. ad Senatum oppidanum emanavit sequentis tenoris:
L. S. welcher gestalt sich Blasius Lobenstein / Euer Mitglied und Buchführer zu Jena über Georg Gengenwalden / Buchdruckern allda / des zugelegten Buchhandels / und darzu eröffneten Ladens halber / auch daß ihm die andern Buchdrucker nachfolgen / und dergleichen Handel mit fremden Büchern anrichten sollen / Supplicando sich beschweret / was Er dawider anziehet / und darneben unter
thä-

224. thänigst bittet/ das befindet Ihr einliegend mit
 mehren. † Daruff begehren Wir hiermit/ Ihr
 wollet Supplicanten nebst Beklagtem vor Eucher-
 fordern/ Sie gegen einander nothdürfftig hören/
 dabey aber Sengewalden/ was von Supplicanten
 angeführet/ beweglich zu Gemütthe führen/dieselbe
 zu vergleichem Fleiß anwenden/ und/ wie weit Ihr
 es bracht/ sammt Eurem unborgreiflichem Be-
 dencken/ zu Unserer ferneren Verfügung/ mit
 Wiederzurücksendung der Inlage/in Unterthänig-
 keit berichten. An deme 10. Weimar den 22.
 April 1661.

225. Nim. Audiatur & altera pars: Erant autem tunc
 Rei Fundamenta I. Licuisse Typographis usque pu-
 blicam librorum venditionem: Idque II. pluribus
 exemplis aliorum locorum demonstrari posse. Neque
 III. Actorem hoc inficiari. Dum IV. & ipse annos ty-
 rociniū neutiqvām in Taberna Negotiatoris librarii
 formaliter & exclusivè talis: bey einem gestandenem
 Buchhändler/ sed in officina typographica transe-
 gerit. Idque ipsummet V. confessum; & si hoc non
 foret, in se notorium esse. VI. Pendere se ac persol-
 vere de hac sua taberna & negotiatione libraria, di-
 stinctum ab officina typographica, quot vicibus,
 terminlich novem grossos. Petere igitur, in libero
 isthoc se defendi commereio.

226. Ubi observandum, Non malè eum dixisse I. Ty-
 pographis negotiationem librariam usque liberam
 fuisse. Quia Libertas Juris naturalis est, Restrictio
 contrà ex facto & Jure civili: Pro illa igitur tamdiu
 præsumendum atque standum, donec probetur con-
 tra-

trarium. Jam verò certum est, Jus prohibendi Librariis neque ex suo facto quodam, cui Typographi ad-
 quieverint, fuisse quaesitum: quale Supplicans nequeat
 imò, ne quidem velit allegare: Neque ex ullo seu pri-
 vilegio, quod itidem laudare non audeat: seu Statu-
 to. Quod quidem egomet novi per Senatum oppida-
 num illis fuisse oblatum: nunquam tamen accepta-
 tum: Quòd nolint esse collegiati, aut cancellis
 articulorum includi, *Sich zünftig machen lassen.*

H. Exempla exterorum locorum quòd attrinet, 227.
 laudabantur in similia causa, coram Regimine Ducali
 Tutorio Jenensi A. 1683. Mense Novembr. per Fratres
 Schmidios, controversiam itidem à Bibliopolis patien-
 tes, ut *cap. seq.* ex professo audiemus, plura, credo mul-
 ta recentia: Senatus tamen ipse in sua d. A. 1661. rela-
 tione Noricum allegavit Hoffmanni cujusdam, qui
 ne Typographus quidem, sed Pistor fuerit; temporis ta-
 men successu inter Bibliopolas ita innotuerit atque in-
 valuerit, ut nemo eorum commercium illius declinet.

Remedia pacis, quæ Senatus quidem tentabat 228.
 tunc, potissimum consistebant in Resignatione atque
 cassatione Tabernæ, quam Reus extra ades suas con-
 duxerit in foro publico; atque ad eò, dum vellet, occa-
 sionem habeat, duplicatam exercendi negotiationem:
 domi quidem, per se ipsum; in foro autem per Instito-
 rem. Reus contra id solum offerebat, Velle se tabu-
 lam cum inscriptione nominis demere, *wolt keine of-
 fentliche Tafel aushängen/* & sic characterem Ne-
 gotiatorium dimittere: Dum videlicet vel sub habitu
 Typographi tantundem licebat.

Quemadmodum & Senatus in humilima Relatione 229.

suâ censebât: Non prohibendum Reo hoc, quod sui
 similibus quondam licuerit. Maxime, dum Suppli-
 cans ipse annos tyrocinii penes Typographum trans-
 egerit. Nimirum, Quod quisque in sua causa putat
 sufficiens esse, in aliorum quoque causa admittet, eo-
 que eos frui sinet. Atque in ea mente perstitit quo-
 que Senatus, quando in alia causa, de qua paulò post,
 A. 1676. attestabatur: Typographis heic loci usque li-
 cuiſſe, juxta officinam Typographicam, Tabernam-
 quoque librariam exercere; judicatosve juxta cum
 Negotiatoribus librariis ad paria. In tantum, ut ar-
 tem negotiandi alios etiam docere potuerint; utenq;
 qualitatibus, quæ nunc quidem desiderari velint, haud
 230. fuerint instructi. Verba Relationis sonant: Buch-
 druckern hiesiges Orts ist nicht verwehrt / dasern
 Sie sich unter des Raths Jurisdiction begeben wol-
 len / (de quo tamen requisito infra in Effectu) Ne-
 ben der Druckerey / auch eine Handlung an zu-
 fangen. Und sind diese denen Buchführern ieder-
 zeit gleich geacht worden / Also / daß Sie auch an-
 dern den Buchhandel zu lernen berechtiget ge-
 wesen / Ob Sie gleich selbstn darauß nicht ge-
 standen / noch andere Requirita gehabt / die etwan
 anigo erfordert werden wollen.

231. Quibus positis, sequitur: Non competere Biblio-
 polis adversum Typographos Jus negotiationem & ta-
 bernam prohibendi; sed aufuris hoc, obſtituram Ex-
 ceptionem Intentionis, Tibi non competit actio,
 Nullo experiris Jure. Qualiter ante annos aliquot
 se tuebatur Murarius Statuariam exercens; quam ar-
 tem precibus atque pretiò à Boëthis Statuariorum hac
 trans-

transeuntibus clam didicerat; Meyerö autem, Staruario coetero quin insigni, contradicere auso, objiciebat defectum & Collegii & privilegii. Nec prosperè magis cedebat Pectinario, & privilegiö & jure Collegii destituito, Jus tamen prohibendi arroganti sibi: ut ali-
bi *in Jure prohib.* ostendimus.

Hinc denuö Senarus Oppidanus hujus loci in qua-
dam Relatione d. 20. Sept. A. 1676. prudenter censebat: 232.
Scheinet es dennach bey so bewandten Sachen
mit dem Buchhandel eine Verwandniß/ gleich wie
mit andern Handwergen zu haben/ So lange an
einem Orte keine gewisse Mase vorgeschrieben/
Wer/ und auf was Mase Handlung zu führen/
oder ein Handwerk zutreiben berechtiget / So
mag handeln und wandeln wer da wil/ und fragt
man nicht. Ob Er auch gestanden/ und wie lange/
Ob er auch gewandert und ein Meister Stück ge-
fertigt. Sobald aber gewisse Verordnung deß-
wegen beschehen/ dergleichen anho zwischen den
Buchführern und Disputation. Händlern gemachet
und noch gemachet werden/ (quod, si in conatibus
tum fuit, sine eventu tamen evahit.) wird die Freyheit
cassiret und auffgehoben.

CAPUT IV.

Quarum rerum negotiatio sit Ar-
tificibus: & de Minutiariis.

Erum igitur manet, Artificibus quoque at-
que Opificibus qualemcunque deberi ne-
gotiationem, eique oportunam Taber-
nam.

nam. Quorsam faciunt Collegiorum plerorumque statuta in eam rem concepta : v. g. Sutorum, Ciz. art. XXVII. Ein ieglicher Meister hat Zug und Macht/ auf dem Brisel und allen Orten und Enden/ derer keines noch mehrers ausgeschlossen/ do die Gärber kauffen. / rauch Leder zu kauffen. Lorariorum *ibid.* art. X. mit dem Auslegen/ Feylhaben und Verkauffen an Jahrmärkten/ soll es also gehalten werden/ wie es bisshero gebräuchlich gewesen / zwey Tage/ und um 1. Uhr auszulegen/

234. Pileonum *ib.* art. XXXIX. Sollen die Meister zu Zeit der Buden halben am Jahrmärkte Petri und Pauli zu Naumburg/ bey dem gelassen werden/ was ihnen in der Hüter Innung zur Naumburg verlaubet ist/ Sollen auch durch den Raht und Gerichten des Orts dabey geschützet werden. Item ea Statuta ; quibus prohibentur contractus invicem turbare atqve interrumpere : seu fiat hoc, dum velint emtores invicem avocare, Einer dem andern die Käufer nicht vom Stand abruffen : quo de, quia non actus, sed Tabernas tanquam Locum pro Objecto habemus, vid. Wehnerum *Thef. Obs. pract. hac voce p. m. 6.* seu Venditores intercipere ; quod dicunt in den Rauff fallen : Statuta namque illa frustranea forent, Ni Opificibus negotiari liceret.

235. Atque imò, quantum ad Coëmptionem attinet, Cuius Opifici tantum comparare sibi permissum est, quantum vitæ trahendæ atqve opificio exercendo necessarium est. *Statut. Mercat. Lubec. Rauffmanns. Ordn. de A. 1607. 28. Aug. verbis : Ausbescheiden/ so viel Waaren und Victualien / als Sie zu Ihrem Hande*

Handwerck und in Ihren Häusern nöthig haben/
die mögen Sie kauffen. Derowegen denn die
Brauer nicht mehr Korns und Hopffen kauffen
können/ als Sie zu Ihrem Brauwerck vonnöthen
haben. *dict. Ord. Merc. art. XVII.* Eben so soll es auch
mit den Käsekauffern/ Höcken und Raschmachern
gehalten werden. *Decret. Senat. d. A. 1624. 26. Octobr.*
Et de Annis 1640. Et 1659. Marqv. de Jur. Merc. Lib. I.
cap. VII. n. 50.

Neque turbat nos 1.) Nominum & Professionum ^{236.}
diversitas, quòd Artifices non sint Mercatores. *c. 11. dist.*
LXXXVIII. Joh. Petr. Surdus Decis. CCCXIII. per tot. ubi
monstrat, Pistorem non dici Mercatorem. 2.) Quòd
locorum quorundam Statutis Opifices à mercatura;
Mercatores ab Opificiis excludantur. Unde Statu-
tum in Rep. Lubecens: Daß niemand der Bürger/
welche Kauffschlagen/ mögen Handwercke frei-
ben. Noch iemand der im Ambt und Handwer-
cker/ Kauffschlagen. bey Pöen 5. M. Silber/ Mar-
quard. de Jur. Merc. sing. Lib. I. cap. VII. n. 49. p. 58.

Quia modica illa Opificibus permessa Negotiatio ^{237.}
nequit eos efficere Mercatores; ob varias restrictio-
nes. Dum enim permissum iis negotiari in rebus à se
confectis, prohibentur argumentò à contrario sensu,
manufacturas aliorum sui generis coëmere & rursus
venum exponere. Ut Pelliones Cizenses *art. IIX.* Auch
soll kein Meister fremde Waare/ die nicht sein ei-
gen/ weder in seiner Bude/ noch in seinem Hause/
damit zu handeln/ nehmen oder hängen/ vielwe-
niger einem andern Meister und Fremden vertrei-
ben noch arbeiten/ ohne Vorwissen und Erlaubniß
der

der Fürmeister. Von jedem Punct/ so übertreten
wird/ ein Pfund Wachs.

239.

Forfan id ipsum erat gravamen tertium Lobensteinii, *supr. n. 33. de Libris Peregrinis*. Ecce verò Cultrarii Steinbachiani Statut. *art. XXVI*. Contribulibus suis ob senium ab operando cessantibus, & negotiationem qualemcunque instituentibus inculcant, ut non nisi à sui Collegii sodalibus species venum exponendas coëmant? Ita enim alter alterius merces dividendas recipit. An dicimus: Invidiæ aliquid dari ab Opificibus, ut modò vetent quod aliàs injungunt; modò præcipiant, quod brevi prohibuerunt? An imputabimus hoc Statutorum localitati, & diversitati interesse Collegiorum ac Civitatum?

240.

Nemo tamen crediderit, Statuta Collegiorum, cœcò quodam impetu protrudi; quando plerumque mali mores gignunt bonas leges: Et quidam depri- mendis supplantandisque Contribulibus suis, manufacturas extraneas, vitio vulgi an seculi, vernis præponi solitas invehunt: eoque ipso ad Mercatorum classem penè transiliunt. Tunc utique non Mercatores modò, sed cujusvis Opificii Sodales, quilibet ob suum interesse reclamant. † Quando tamen Opifici ob Senium vel alias causas ad specificandum minus idoneo, conveniens arti moderataque indulgetur negotiatio, Non immeritò suorum Contribulium manufacturas extraneis anteponit. Dum id non faciat sub specie famulitii, tanquam eorum Institor. Nec alienis se ornare plumis studeat, & famam capiet mentitò labore atque industrià peregrinâ. Prius, & Regulam, intendunt Cultrarii: Posterius, seu Decla-

clarationem, Pelliones. Librarios neutris accensemus, Mercatores sunt, peculiare interesse ac fundamentum, atque aliam habent intentionem: de qua mox seorsim, sequenti declaratione.

Quando videlicet, præter Typographos, Domi- 241.
nos quos dicunt *Buchdrucker Herren*, qui suis sum-
tibus libros excudunt in iisque negotiantur; Eorum
Boëthi *Buchdrucker Gesellen* / quinimò Bibliothecæ
& aliarum professionum homines, forsân ab imagini-
bus & figuris *Kupffer Stücken* ac Disputationibus
Academicis initium in rebus chartaceis & librariis
negotiandi fecerunt, *Kunst- und Disputation-Händ-
ler* dicti: Temporis successu Tractatus majores ve-
nales habere ceperunt, atque Negotiatores Librarios
suâ se autoritate atque factò constituerunt. Adeo-
que discrimen quasi inter Minutarios & Magnarios
exorsum est. † Res hæc Negotiatores hujus loci 242.
excitavit; ut d. 3. Junii 1676. forsân etiam retrò, sicut
in dicto supplicato innuere videntur, hanc suæ con-
ditionis deteriorationem, ex hoc ipso fonte (ut alle-
gant) propullantem qverulâ voce ad Serenissimos de-
tulerint; instantissimè precantes, adversus ejusmo-
di turbationes se defendi, ac Disputationarios quos
dicunt, ad tractatulos minutos constringi. Ratio-
nes atque fundamenta, quantum ex actis bonâ fide li-
cuerit excerpere, inferunt in universum à damno, ex
multiplicitate & varietate negotiationem suam inva-
dentium atque turbantium, in eos redundante.

Nominatim verò 1. à Subjecto, dum Typographi
ac Bibliothecæ nostrates id agant; quibus Extranei non
pauci, sub nomine Disputationariorum se adjungant,
mul-

multo tempore hic commorantes, sed publico nihil contribuentes; ac post ingens lucrum conquisitum discedant. 2.) ab Objecto, dum hinc libros optimos ad manus habeant, mit den schönsten Büchern sich belegen und damit handeln. Inde vero libros improbatæ lectionis submittant. Sicut ex Rescripto Serenissimi de 20. Octobr. 1676. exemplaria quædam deprehensa denunciataque fuisse, colligere licet, *verb. Aufsicht haben/ daß von Ihnen keine ärgerliche Bücher oder schändliche Tractate mehr/ wie bisshero / nach Ausweis beygefügter zweyer Muster geschehen/ geführet werden.* † 3.) à Modo, dum ex uno latere sub nomine Disputationum extranearum, submittantur integri tractatus & vasti libri: qui scilicet sint Librariorum merx propria. Ex altero autem, libros vilissimò in magna copia dividendant pretiò (quò ne sibi quidem possibile sit in publicis nundinis comparare:) Adeptos procul dubio à Librariis magnarum negotiationum extraneis. 4.) ab Effectu, & redundante tam in cives academicos, v. g. Typographos; quàm oppidanos, Aurigas, quorum operà in transvehendis mercibus quotidie utantur, annuò commodò: cui posthac pares amplius haud sint futuri, exerescentibus quotidie oneribus Tributorum, Excubiæ atque numero exemplariorum ad Aulas reddendorum, Verlags Abstattung/ dicebant. Nisi vel pristina reddatur immunitas & exæquatio cum civibus Academicis, vel subveniat ipsi adversus Disputationarios.

245. Quoniam autem subinde admiscuerant Immunitatem onerum ei vicorum oppidanorum, atque exæquationem cum Academicis; qui quidem scopus forsan

san fuerit primarius; Eo tamen praeteritò, petítum al-
 terum æquius fuit visum, atque ex die 10. Iunii 1671. ad
 Academiam rescriptum: Monendos illius Jurisdictioni
 subjectos Disputationarios, ab illicita librorum ne-
 gotiatione, sub certa multa abstinere, & juxta dispu-
 tationes minutis aliquot plagellarum libellis conten-
 tos esse: Daß Sie sich des unbefugten Buchfüh-
 rens bey einer Nahmhafften Straffe und Verlust
 der Bücher/ oder auch der Exemplarien hinsübro
 gänglich enthalten/ und hingegen an Verhandlung
 derer Disputationen/ wie auch geringer / und von
 etlich wenig Bogen nur bestehenden Büchern künf-
 tig allein sich begnügen lassen sollen ic. † Quam 246.
 querelam non solum d. 19. Septembr. 1683. circa qua
 tempora, ob contagionem oberrantem, vitæ genus
 quodlibet durius esse ceperat, humilimè repetierunt:
 Welcher gestalt nicht allein hiesige Buchdrucker nebst
 andern mit Disputationen handlenden / sich ferner
 de facto unterfangen/ Unsere ohne diß bey istigen
 höchsterbährnlichen Zeiten fast gänglich darnieder
 liegende Vayrung zu träncken / und über Ihre
 theils selbst aufgelegte / theils sonst an sich gebrächte
 Tractätlein / ganz vollständige Werke von vielen
 Bogen und Alphabeten / uns zu großem Nachtheil
 Hauffen weise zu verkauffen ic. † Verùm etiã 247.
 A. 1686. in Aula Ilnacensi Serenissimi r. r. Tutoris, ean-
 dem cecinisse cantilenam oportet: uti colligitur ex Re-
 scripto post beatissimum ipsius excessum d. 29 Octobr.
 publicato; quamquam ab ipso adhuc vivente d. 6.
 Sept. subnotatò: ubi ad eorum instantiam emanasse
 dicebatur, copiã tamen petiti haud inclusa. Conquesti
 au-

autem fuerunt, tanquam Rescriptum D. Bernhaldi de
 10. Junii 1676. ad debitum vigorem haud pervenerit,
 illius renovationem petentes. Reticitis quæ adversus
 istud à parte adversa fuerant allegata: quorumve in-
 tuitu Idem Serenissimus M. Sept. Relationem Senatûs
 oppidani requisiverat; & hæc minus in supplicantium
 favorem d. 20. ejusd. securâ, decisivè d. 2. Octobr. re-
 scripserat: Ut Jure prohibitivò se muniant antè.

248. Videndum igitur, Quid seu Typographi seu Dis-
 putationarii allegaverint in contrarium. In diver-
 sas enim abiisse partes, ob diversa jura; ex actis obser-
 servare licet: præteritis tamen, quæ specialia magis
 sunt, generalia solùm afferemus. Discrimen inter
 Negotiatores, librariorum & Typographos nullum esse,
 statuendum. Quia I. Negotiatio libraria in statu mo-
 derno, ex Typographia & originem accepisse videat-
 ur, atque etiamnum ex ea conservetur; ut quæ si non
 solitariè, certè maximam partem in libris impressis ex-
 erceatur. II. Quòd, si primi Negotiatores librarii non
 fuerint Typographi, plerique tamen hodierni primi-
 tus Typographi fuerint, aut negotiationem penes Ty-
 249. pographos negotiantes comprehenderint. III.
 Desiderium hoc Supplicantium, esse communi mer-
 cantium stylo contrarium; quò semper Magnarii quæ-
 runt suos emtores, nunquam tamen verant vicissim
 aliis dividere, nec contraventum esse suæ prohibi-
 tioni, conqueruntur. Certi, tantocius ad se reverfu-
 ros priores emtores, quantocius merces distraxerint
 suas: Nihil ergò ipsis per hos detrahitur. Magna ve-
 rò nostratum Librariorum sit invidia, qui libros suos
 cum libris Disputationariorum permutant, vendi ta-
 men

men ab his conqveruntur ac prohibent; ut videlicet ipsi ubique omnia soli habeant. Cùm scire debuissent, Minutarios illos, in nullum alium usum tractatis à Librariis admittere, quàm mercatura continuanda.

Quantum autem ad allegata Librariorum pertinet, 250. neat, sint ea partim *impertinentia*, quadrent solum ad forenses illos & extraneos Disputationarios huc ventantes, hic lucrantes, publico autem nil contribuentes. Cùm qui in loco sedem fixam habent, collectis sint obnoxii; non E. luent facta aliorum. Partim *insufficiencia*; quia à lucro qualicumque in Typographos & aurigas, quorum operas exercent Librarii, permanente; ad præclusionem concivium à libertate commerciorum naturali, aut etiam restrictionem, validè non potest inferri. Atque imò Librarii nō fratres sapi9 exteriorum, tam Typographorum, quàm Aurigarum operis uti, in eoq; à Disputationariis vinci, verū sit.

Senatus oppidanus, ad hæc referre iustus, difficile 251. factu id existimavit; ob omnimodum & legis scriptæ & observantiæ defectum: unde mensura aut repartitio fieri possit, quid cuique debeat. Neque ipsismet Librariis invicem convenire; unde usque huc Statuta cetera condere neqverint. Ante annos aliquot compluscula in Joh. Theodoro Fleischerō desiderare voluisse, quò minus Librarium agnoscerent ipsum; acquiescere tamen oportuisse, ex quo & requisita illa negaverit ipse, & ab extraneis Librariis nullam passus fuerit controversiam. Fore itaq; inter Incolas & Forenses discrimen observandum. † Speciatim verò, Jo. Jacobum Ehrnium in possessione, omnis generis libros habendi dividique, constitutum esse; nec ita pridem Jus

Amoenitates Strauchianas venales exponendi compa-
 rasse sibi. Eventurum autem, ut Librariis nostratibus
 adversus ipsum obtinentibus, Helmstadienses, Giessen-
 ses, Marburgenses, qui haestenus eum liberrimè admi-
 serint, simile privilegium adversus eum sint impetra-
 253. turi. 20. Septembr. 1676. † Rescripsit Serenissimus
 d. 2. Octob. ad Academiam & Senatum oppidanum: Sup-
 plicantes (Typographos & Disputationarios videl.) in
 sua possessione relinqvendos; sub inspectione tamen
 diligenti, quoad libros scandalosos. Negiatoribus
 autem indicendum, maturato articulos concipiant,
 Academiae & Senatus censurae submittant, Serenissimo
 autem confirmandos offerant; ad effectum, suboritu-
 ras posthac lites tanto commodius definiendi. In-
 gleichen auch denen Buchführern andeuten/ daß
 Sie förderlichst eine gewisse Ordnung über ihren
 Buchhandel abfassen/ und wenn solche von Euch/
 der Universität und dem Rath durchsehen/ auch
 was dabey nothwendig zu erinnern/ vollends dar-
 zugebracht worden/ dieselbe zu Unserer Fürstl. Re-
 gierung zur Confirmation unterthänigst einschicken
 sollen/ damit dergleichen künfftig mehr etwa vor-
 kommenden Differentien möglich vorgebauet/ oder
 denen desto eher dadurch abgeholfen werden könn-
 ne. u.

254.

Huic cum non obtemperaverant, & tamen in se-
 quenti A. 1683. d. 19. Septembr. pristinas recantabant
 querelas; merito obstitit illis Exceptio implementi
 non secuti, h. e. Non impetrati Juris Collegii: con-
 sequenter obstabat pristina exceptio: Non competen-
 tis actionis, aut Juris prohibendi. Cepit igitur ne-
 go-

gotium majori studio tractari, & ex vero fonte hauriri. I. quidem, quod Impendere pecuniam ad excudendum unum vel alterum librum, sit res meri arbitrii, & liberrimæ potestatis; unde non Typographi, non Opifices alii arcendi sint: quemadmodum quotidiè observamus, Bibliopegas Calendariis imprimendis sumtus suppeditare, & non minimam lucri partem reputare, si primà libri fronte nomen legant suum, cum titulo eius *Verlegers*. Nec est, quod excipiant Librarii: Minutias hæc non curare se, dum salvi maneat ipsi justis tractatus & vasta volumina. Quoniam ab iisdem abstinere, quemque docet res angusta domi. Quid ergò, si grande quoddam volumens imprimere velit Typographus, atque Librarios provocet ad subsidia: Num non allegabunt naturalem libertatem, quâ per Typographos quoad hoc liberæ habeant ædes? Si tamen periculum fecerit Typographus, ac suis sumtibus impresserit; nequaquam hoc prohibebunt Librarii, aut ab eodem emendo abstinebunt, ob id solum quod impendia non à Librario quodam provenerint.

Instabunt: non prohibere se venditionem per aversionem, dum modò ne negotientur in illis libris Typographi! R. Solvant E. pecuniam promptam; nec permittendo materias, dent ansam commercandi. Nam ex quo capite concedunt illis negotiationem minutariam, ex eodem indulgebunt & magnariam: nullo sane meliori jure sibi vindicandam. Aut si Jus prohibendi quoad unum & alterum exercere gestiunt, Jure Collegii ad hoc antè se qualificabunt. Quod tantopere tamen averfantur hæctenus.

III. Uti verum est, Librariam negotiationem ante

5113

O 3

omnem

omnem Typographiam fuisse exercitam, adeoque cum ea nihil habere commune, tantum abest, ut ab ea dependeat: Ita certum est, arte hac inventa, Negotiationem librariam merces suas nusquam aliunde, quam ex illis officinis habere: Ut affirmaverim, primos ex eo tempore Negotiatores librariorum, fuisse Typographos; neque magis eos à modernis Negotiatoribus abinde posse excludi, atque olim Notarii vel Amanuenses, à pristinis Librariis prohiberi potuerunt, libris magnis an parvis ab se descriptis venalitiariam exercere. † Atque ita servat usus modernus, ut Librarium clarissimi Celeberrimarum civitatum, seu Typographi sint ipsi: Norinbergæ Enderi, Felfekeri: Ulmæ Wagnerus, Kühnii, Pater & Filius: Strädellius atque Spoorius Argentorati: Wustius Francofurtii: Röslinus Stutgardiæ: Widerholdus Genevæ: Meyerus Salisburgi: Jäkelinus Monachii: Ritschius & Wittigau Lipsiæ: Bergerus & Seyfartus Dresdæ: Georg Beuter & Zacharias Becker Freibergæ: Otto Michaël & Richter Altenburgi: Fridr. Zilligerus Brunsvigæ: Sternii Luneburgi: Herman. Brauer. Bremæ: Kütchler Moguntiæ: Bethmannus, Steinmannus, Lobensteinus quondam Jenæ: post Sengevaldus & Bauhauserus ibidem.

259. *Seu* annos doctrinæ penes Typographos negotiantes transegerint, ut Joh. Bielkius apud Lobensteinium, Joh. Theodorus Fleischerus apud Sengevaldum: qui ambo tamen nunc sustineant Typographos excludere. Quod vel propter Boëthos eorum haud decebat: quorum vix centesimus, dixerim penè millesimus usque, eo emergit, ut suam instauret officinam: cum propter sumtum multitudinem, tum propter numerum officina-

cinarum passim restrictum; heic quidem ad senarium. 260.
Quò evenit, ut plerosque aternos esse Boëthos; &
quorum opera non conducuntur, famelicis transige-
re ferias oporteat: Ni Tabernulam instaurare &
modum honestè vivendi eligere permittantur.

III. Videantur Typographi ex jure, (quod subie- 260,
runt invicem) Collegii, præ Negotiatoribus librariis
hoc præcipuum habere, quòd nemo extraneus, cui seu
matrimonio seu Successione Officina obtigit Typo-
graphica, eandem per se; sed non nisi per Factorem.
exercere permittatur: ut Güntherus Uratislavia: Wet-
steinus Lubeca. Alioquin Boëthi deserant eum. At
negotiatio Libraria neminem repellat; sed Tarnovia-
na Lipsia Börnerum, quendam Studiosum admiserit.
Pari ratione Waltherus Celator, ein *Formschneider*: 261.
nec non Faber, Collega Scholæ Francofurthi: Lom-
merus in Taberna Gorliniana Ulmæ Bibliopega: Hu-
noldus Fusor, ein *Schriftgüser* Lubeca: & celebra-
rimus Hoffmannus, Noribergæ pistrinum quondam
exercuerit. Neque tamen sit, qui lubentissimè cum
eo non negotietur.

IV. Discrimen inter libellos minutos paucarum 261.
plagularum, nil nisi semen aternarum litium foret;
cum maximè, quando librarii Negotiatores formulas
Quaternionum, quæ est nomen absolutum & singula-
re ac distributivum: & *Alphabetorum*, quòd est no-
men collectivum & universitatis, captiosè usurpent
atque jungant: Quò ipso & aliquid indulgisse vi-
deantur; & tamen liberum habeant, quoslibet tra-
ctulos etiam intra statum Alphabeti, quia sint plu-
rium plagularum, (si non absolutè, tamen in relatio-
ne

112
 262. ne ad Alphabetum, prohibere. † Quam rem malus ille secutus sit effectus, ut vel Disputationum, certè ampliorum, futuri sint insecuri; mutato sæpè titulo disputationis in formam tractatus. Pejor adhuc, Non habiturum quenquam Disputationariorum integrum, etiam auctis per gratiam divinam facultatibus, ulli Literatorum gratificari, tractatus majores ab iisdem excudendos recipere. Perniciosissimus tamen, quando Librarii & Magnarii exterorum locorum, qui usque huc Disputationarios juxta se toleraverint, cum iisque negotiati fuerint: Exemplò nostratium invitati, eosdem, qui tamen maximam anni partem foris obambulando transigere necessum habent, expellere incipiant.

263. Quibus & aliis pluribus heic prætermisissis, tunc allegatis, preces Librariorum in cassum abierunt. Et quando Anno 1686. ut sup. dictum crambem suam tertium coctam, in Aula Serenissimi Tutoris procul abhinc dissita, recitatis hisce novioribus apposuerant, & ad antiquatum Rescriptum D. Bernhadi de 10. Junii 1676. provocaverant, à vitio sub- & obreptionis, ut mollius dicamus, haud fuerunt immunes. Quare, licet in suam sententiam Rescriptum impetraverint poenale, mors tamen Serenissimi Rescribentis ante insinuationem intercessit, & rem aliter se habere, demonstratum fuit. Sic ut Res nunc sit in pristino statu.

CAPUT

CAPUT V.

De pluribus unius Tabernis.

Sed satis *de Personis & Mercibus*: *Quæstio* 264.
 succedit: *Quantus cuique Tabernarum*
numerus esse debeat? Num unus idemque
 Opifex; aut quod hætenus idem, quivis
 Negotiator; unâ plures, eodem tempore
 in eademque civitate, sed diversis domibus ac plateis
 apertas habere possit tabernas? Pro Affirmativa mi-
 litare videtur, *Quòd* omninò diversis locis, v.g. Fran-
 cofurthi, Lipsiæ, Jenæ, Idem v.g. Bibliopola solet
 habere tabernas librarias; Si solet, utique & licet; non-
 dum enim est, quod prohibitum inaudiverimus, *Quod*
 si ergò diversis Civitatibus, quidni ergò & in diversis
 ejusdem civitatis plateis? Nam quæ ratio totius in to-
 to ea & partis in parte, † Et quidni hæc omnia? 265.
 Potest enim unus atque idem plures assumere ac susti-
 nere respectus, tot igitur habebit & effectus. Potest
 idem duarum civitatum esse civis, utrarumque ergo
 fruetur juribus. *Quid* ergò, si unus idemque in ea-
 dem Civitate pluribus intersit Collegiis: aut si aliàs
 rationes vivendi recipiant separationem; ut quis, dum
 Opifex sit, negotietur in suis manufacturis. Dum vi-
 neas possidet, vinum habeat venale: Dum ad forti-
 tionem braxandi admittitur, *ist mit im Brau-Loose/*
Tabernam exerceat cerevisariam. † Annon idem, 266.
 si & Mercator & Opifex sit: si bina vel plura calleat
 officina; si plures possideat domos; si habitet post
 murum in angiportu, ubi fornicem; tabernam autem
 P in

in foro publico habeat instructam? Possêt denique species mercium segregare, & cuius distinctam Tabernam, putà Sagariam & Linteariam *l. 5. §. 15. ff. de Trib. act.* assignare; distinctum Ratiocinatore præficere. Accedit, quòd liceat cuius artem suam quantò potest gradu exercere summò: nec ulli negari queat gradus Superlatus in eo rerum genere, ubi licitus est positivus. Is enim Industriae atque benedictionis divinae est effectus.

267. Quæ ergò invidia est, quòd tam Opifices quàm Negotiatores non ferunt, quenquam Sodalium binas unà exercere in eadem civitate Tabernas: sed Statutis etiam huic rei uno quasi ore obviam eunt? Ita Opifices negotiantes heic loci Statutorum *art. XI.* cautum habent: Ne quis eorum plures unà Tabernas in foro simul exstruat: Sub pœna trium Solidorum. Pelliones Cizenses *art. IIX.* Es soll kein Meister in den Märckten (putà solennibus: nedum ergò extra illas) mehr denn eine Bude halten. Qvijn Restiones *ibidem art. XXXII.* Soll weder in Jahr noch Wochen Märckten einem Meister nachgelassen seyn/ auff zweyen Ständen seyl zu haben. Adde de Nostratibus, Jus Prohib. *c. III. n. 110.* † Potissima nim. ratio est Equilibrium lucri & damni: Ne unus aqvam omnem in suum deriver Molendinum, & præ Contribulibus emergat cum eorum supplantatione. Quæ autem de extensione artis dicta sunt, procedunt quoad Graduum elevationem; non quoad Specierum multiplicationem. Si cui per divinam benedictionem suamque industriam datur, artem ejusque species amplificare; minimè prohibendus in una sc. eademque domo

domo atque Taberna hoc præstare: quia facit istud tanquam unus atque idem. Sed qui officinas multiplicat atque tabernas, is plures arrogat sibi respectus, quam mores atque leges uni eidemque tributos volunt. † Atque ita ꝑ 11. Junii 1675. decernebatur: 269.
In Sachen der hiesigen Buchführer contra Joh. Bielsen/ auch Buchführer/ die von Beklagtem bißhero zwey offenehabte Laden betreffend/ wird von B. und R. verabschiedet/ daß Beklagter schuldig seyn soll/ binnen 4. Wochen den einen Laden zu schließen/ und in Verbleibung dessen dem Raht mit X. Rthl. Straffe verfallen zu seyn.

Id cum effectui non daretur, ad Serenissimum 270.
iplum itum fuit; allegando 1.) Observantiam in contrarium: Quod nemini liceat negotiationem suam in duabus simul exercere Tabernis. Adesse 2.) exemplum Wolffg. Jächeri; cui agrè, ac vix quatuordecim dies, pro abolenda altera Taberna fuerint indulti. 3.) Publicatum equidem, & in hac causa decretum; sed usque huc (incerta de causa) extra effectum: neque exigimulctam. 4.) Talem favorem esse contra æqualitatem juris civici: ac 5.) vergere in fomentum majoris mali. Sequebatur itaque d. 23. Sept. 1675. Rescriptum.
Inliegend habt Ihr zu vernehmen/ wessen bey dem Durchlauchtigsten u. Unserm gnädigsten Fürsten 271.
und Herrn sich Johann Ludwig Neuenhain/ Matthæus Birchner/ Tobias Steinmann und Joh. Theodorus Fleischer/ sämtliche Buchführer alhier/ wider Joh. Bielsen/ wegen seiner/ der hiesigen observanz und Euren dißfalls den 18. Junii jüngsthin, ertheiltem Bescheide zu wider/ biß anhero of-
fen

- fen gehabter zweyen Läden / unterthänigst supplicando beschwehret / auch was Sie darneben angeführet und schließlich gebeten. Wenn denn der Sachen eigentliche Beschaffenheit ausser diesem unbekand / Als wird an statt und im Nahmen Höchstgedachter S. Fürstl. Durchl. hiermit begehret / Ihr wollet hierüber Euren gegründeten pflichtmäßigen Bericht / auch / worum Bezl. Vielken von Euch hierinnen nachgesehen / und nicht vielmehr die in angezogenem Bescheide ausdrücklich enthaltene Straffe einbracht / und Er also zur schuldigen Folgeleistung des wider Ihn erkantten Verbots / gebührend und mit Nachdruck angehalten worden / nebst der Beylage und denen etwa vor Euch hierinnen ergangenen Acten zur Fürstl. Regierung anhero unverlängt einsenden / damit man
272. sich darauff nach Befindung ferner gegen Supplicanten resolviren könne ic. † At enim retulit Senatus sub dato 24. Octobr. quod Reus post decretum allegaverit causas, quibus fuerit coactus, partem negotiationis aliò transferre; atque insimul partitionem promittens, petierit solùm spacium, quò domus sua interim aliter aptetur. Id quod etiam factum, atque Taberna illa extranea clausa fuerit. Sic, ut Supplicanti- bus causa conquerendi supersit nulla.
273. Ampliatur I. Ut ne quidem in nundinis anni- versariis unà plures habere liceat: sicut ex Statutis Pellionum & Restionum allegatis videre liquit. Quod tamen declarationem admittit: Ut eatenus non tanq. civis, sed ut forensis tractetur; consequ. prerogativâ civium, wegen der Vorstände excidat, & cum ex- tra-

traneis aleam subeat : Do er aber zwo Buden halten wolte / so soll Er um die eine mit den andern fremden Meistern loosen. Pelliones Ciz. dict. art. IIX. Addas & hoc, quod in nundinis etiam hebdomatariis, juxta tabernam in foro publico exstructam, fornicem domi liceat habere apertam, die weil den Laden zu Hause nicht schliessen müsse / sondern offen behalten dürfte. adeoq; tres quasi cumulentur Tabernæ.

Ampliatur II. ratione *Objecti*: duplicem tabernam non solum ratione ejusdem materiæ seu mercium esse prohibitam; sed etsi duplicem ac distinctam negotiationem diversarum Specierum, v. g. Aromatum & Ferri, quis velit exercere; dum forsan ipse sit Aromatarius, Socer autem exercuerit ferrariam. Id quod prætendebat quondam Paul Bok, cui per uxorem aliena obtigerat negotiatio. Sed ad interventionem Negotiatorum M. Nov. 1643. decretum fuit, Ut intra XIV. dies declaret, Ultram negotiationem malit continuare: Ex tunc utrique Actores, tam Fabri scil. quàm Aromatarii Decretum debeant expectare. † Rescriptum Curia Provincialis d. 16. 275. Maji A. 1644. emissum hujus tenoris: Daß zwart Paul Bocken / nochmahls vergönnet werden möge / nur allein seines Weibes / der Kohlmannischen Tochter / aus Väterlicher Verlassenschaft ererbten Antheil der Eisenwerck vollends zu verkauffen. Hernacher aber mehr nicht als einen Handel / entweder mit Gewürz oder Eisen zu treiben / und sich dann mit dem angezogenem Articul der Kraher Ordnung gemäß zu bezeugen.

Ampliatur III. ratione *Loci*: Ut nec in una, nec 276.

pluribus plateis, ad Hucinum fortè & trans Tyberim, *l. 5. §. 16. de Trib. act.* plures illas tabernas habere liceat instructas. Quemadmodùm olim Olearii nostrates, præterquàm quòd oleum in suis officinis, tanquam artifices manufacturam suam in copia, als **Del Müller und ins Groß** : In foro publico diebus nundinalibus, tanquam patres familiarum fruges sibi natas vendebant; ausi quoque fuerant ædes intra pomeria seu *47* emtas seu conductas habere, atque inibi oleum minutatim, juxta cum Restionibus, als **Del Höcken** / quot diebus quot horis divendere: Cui obloquebantur Restiones, med qualicunque consiliò usi, quo de *277* prolixè in Jure prohibendi, *cap. III. n. 77. 93. 100. seqq.* Declaramus tamen I. de iis Collegiis, quorum leges scriptæ aut Observantia id expriment & certificant. De cætero, quia facit contra commerciorum libertatem, & industriam hominum reprimi, non facilè jus prohibendi indulgendum. Hinc, quando Saponarii Sodalem suum, sed anteurbanum vetare satagebant, Tabernam intra muros conductam *278* habere, atque intra cancellos domus suæ ipsam constringere volebant; fundatâ super *art. II. X.* Statutorum suâ intentione. Negabat tamen Reus, formaliter id ibi contineri; Hoc solum edici: Ut in foro, non in portis & plateis venum habeant. Nihil de Tabernis. Ideò Senatus tuendum eum censuit, decernendo: *Weil die Ordnung den Laden zu haben nicht verbeut / wird Beklagter billich dabey geschützet / bisß Klägere ein anders ausführen.* Ita in causa **Hansen Philips** 29. Septembr. 1679. *278* Pariter, quando Salinarii vectores die **Salz Kämer** ner

net: Contribuli suo contradicebant: Ne alibi quàm in sua domo Tabernam salinariam habeat; sed, si extra eam Salem habere venalem cupiat, juxta eos in foro publico & loco consueto adsideat sub dio: Provocantes ad Statutorum suorum *artic. XIII.* Reus contrà negabat: Ibi Tabernas prohiberi, sed Salem ostium circumferri. Senatus in possessione hactenus defendendum censuit § 14. Nov. 1679.

Deinde II. declaramus de casu quò contingit, 279. Plures ejusdem opificii Magistros in eadem civitate simul commemorari. Limitamus E. in casu opposito. Nam tunc ex quorundam Collegiorum expressa Sanctione, uni illi plures instaurare Tabernas permittitur. Quia nemo est, cui lumina obstruat: cessante Ergò causà prohibitivà, cessat ipsa prohibitio. It. quia non solum conciliatur loco aliqua existimatio plurium ejusdem artis Magistrorum, consequenter sufficientiæ. Verùm etiam Advenæ citius invenerint quod desiderant, neque integrum oppidum peragrare opus habent. † Quorsum Marsupiarum Statuto. 280. *rum art. VI. circa finem* ita cavent: Doch mag auch wohl ein Meister der beyden Handwerge/(Acuariorum videlic. & Marsupiariorum eidem corpori inclusorum) wo Er alleine in der Stadt wohnet/ zwey Laden haben und behängen/ darinnen zu kauffen und verkauffen. Welches aber an denen Orten nicht geschehen darff/ da mehr als einer ist. Denn solchen Falls soll sich ein ieder an einem genügen lassen.

Huc appendimus, quòd, cum Lanii Cizenses moriebant: Jedweder solle sein Fleisch auf seiner eigenen

nen Banck verkauffen/ und nicht auf eines andern Banck tragen: Declarationem suggerere voluit Popinarius, der Garloch: Daß Er in seinem Hause uff dem Laden seyl haben wil/ außserhalb Marktage. Verum reclamante Collegio, Das Handwerck wils Ihm nicht gestehen/ 25. Jan. 1688. Nim. quisque eorum ad macellum publicum adstringitur. Domi suæ non Lanius sed Popinarius est, Denique Corollarium esto, quod A. 1493. Johannes III. Episcopus Numburgensis, contractum inter Capitulum B. Virginis & Lanios Altenburgenses (credo pagi Portam atque Numburgum inter: Non Civitatis Osterlandiæ) de horum Tabernis initum, ratum habuit & confirmavit.

282. Post hæc quæstio nec infrequens nec inelegans circa eos, qui diversis in locis Tabernas aut Negotiationes habent diversas, occurrit ac movetur à Christiano Rodenburgio de *Jure Conjugum Tit. II. cap. V. n. 16. p. 94.* Utrum, qui in uno loco crediderit, in alterius loci mercibus venire valeat in tributum? Finge: Duas quis exercet negotiationes, vel in diversis locis Tabernas habet, quarum diversi sunt Ratiocinatores, ac separatim earum nomine mutuum sumit. Alterius Negotiationis aut Tabernæ creditores, numne in tributionem mercium alterius vocabuntur? tractat Ulpianus in *l. 5. §. 15. ff. de Trib. act.* ubi negat Gothofredus. † Idemque agit Mevius *Lib. III. Juris Lubec. Tit. I. art. 10. n. 56.* E.gr. Si quis Lubecæ & Stralfundi diversas haberet Tabernas, utut similis negotiationis, & deinde decoqueret: Non confundendieffent Creditores; sed in bonis quæ Lubecæ sunt, Lubecenses; in-

in cœteris, quæ Stralsundî forent, Stralsundenses audiendi: Saltem Quod uno in loco post solutionem superesset, demum cedat cœteris. Per rationem JCTi, quod Mercei potius quàm Debitoris personæ fidem habuerint: æquissimum ergò seperari eos; Ne ex alterius merce alteri indemnes sint cum illius iactura.

Contra, pro Tributione, & quòd promiscuè ad mittendi sint Creditores, scribit Card. Mantica de Tac. & ambig. convent. Lib. XI. Tit. 23. n. 32. seqq. cuius opinionem admittit Rodenburgius. Æs enim alienum non unius loci, sed univrsarum facultatum est. l. 50. §. 1. ff. de Judic. Ut creditores dicendi sint habuisse respectum ad univrsum patrimonium, in pluribus licet Provinciis distributum.

Enimverò, distingvendum videtur inter rem & rei modum. Admittimus enim & Exteros, sed post Indigenas: quòd hi prorsus ad hanc negotiationem respexisse credantur: ac distinctius etiam facere potuisse, quàm forenses, qui saltim confusè & per transfennam, Nec movemur personæ individuitate: quæ naturaliter unica est, sed diversos sæpe respectus assumit, ac civiliter se multiplicat. Proccederet instantia, si unicam reputasset debitor negotiationem, per unum hominem, aut iisdem libris exercuisset, temporibus saltem divisis; aut si in eandem Tabernam omnia deferantur: prout Gothofredus. *de sum. in §. 17. ibid.* exaudit. Pariter cum vivens non segregavit, Heredi non licebit: quòsum referimus. *d. l. 50. §. 1. ff. de Judic.* † Sed in stat Rodenburgius: Et certè, cum non Personæ, quæ individua est, sed Rei creditum id esse Dōctores con-
-7021

e

ad

ad id, quod superest, admissum eunt creditores loci alterius? Respondemus: Eapropter, quod nihil impediatur amplius tale quid fieri, dimissis his quorum intereat. An ergo agrè ferent, quod in eos tam sumus benigni! Similis credo instantia fuisset, dicere: Si pallium abstulisti, quare non & tunicam? Discrimen quod in persona servi, cuius *in d. l. s.* fit mentio, quærit, non credo rem conficere.

CAPUT VI.

De Loco & Serie Tabernarum.

287. **P**ost unum Tabernarum adjunctum, Numerum, aliud videamus *Locum*. Ac videbatur arbitrarium esse, ubi quisque putet sibi esse opportunum magis: plerumque tamen in locis frequentioribus. Circa Forum Romæ Undiquaque fuerunt Tabernæ per pilas distinctæ, quæ aut nomen habuerunt ab Opificibus, aut à situ atque numero. Dempster, *in Rosin.* L. IX. c. 7. col. 1436. pr. Tandem cepit hæc res, certè quibusdam Opificibus, Necessitatis esse; ut certò locò & quidem singula Collegii membra Tabernas habeant conjunctas: Magistratûs imperiò, an suâ conventionē. Ut Pannifices, Pelliones, aut si quos alios, seu in Curia Senatoria seu Prætorio quodam, ab illis ipsius denominationem habente, congregatos in nundinis frequentioribus observas. Unde Lipsiæ, Numburgi Pannarium, Pellarium, das *Sewand Haus*, *Tuch- und Peltz-Haus*.
288. Credideris, Invidiam esse, quâ nolint quemquam
- seor-

seorsim agere, locum inveniendis emtoribus præ aliis magis oportunum seligere; Sodalibus autem notitiam abstrahere: Potius velle, ut eodem loco communem cum reliquis sortem experiatur. Ut si vel aliquid laudabile contineat mos ille, *Æquilibrium* fit, lucri & damni inter ejusdem Collegii Sodales, communia onera junctim sustinentes. At enim, rectius intuiti vera oblucet causa: Interesse publicum: quò fraudibus lucifugarum obstruitur, qui sub colore tolerabilioris pretii, miseræ plebi fucatos corruptosque pannos supponunt; Ne verò à probioris notæ mercibus dignoscantur, angulos & subterfugia quarunt. † Cui malo medela paratur, si veteretur quis- 289.
que: Non ostiatim circumire, pannosque proclamare; Non sub dio in foro publico aut plateis prostare, ac transeuntes inclamare; Non positis ante fores ædium mensis instratos habere; Non denique valvis fornicum nudos impositos; sed illorum loco arcam ligneam coloribus illitam pannos mentientem constitutam habere jubeatur. Pannos autem deferat in Curiam, suisque sigillis eorum bonitatem candoremve probet Lustratoribus juratis, **denen Siegel-oder Schau-Meistern.**

Ampliat: Hoc ad omnes qui in pannis negotian- 290.
tur pertinere, nec solos stringere, qui conficiunt ipsi, Pannifices. Nim. Opificium hoc Negotiationem pannariam naturâ suâ comprehendit; dum Sodalium cuiq; sumtus modò suppetant. Qui ergò huic primario se dedunt, Sectores pannarios **Gewand-Schneider** vocant: Ita tamen, ut hoc nulli liceat, quin Pannifex sit ipse, aut jura Collegii bonâ eorum pace obti-
nue-

- nuerit. Freqventes autem lites invicem, ob confortia Pannificum evitata, subortæ: dum Pannarii loco publico se subducentes, Mercatoriam prærogativam arrogare sibi visi sunt. † *Quæritur* igitur: Ecquid necessitas stationis in Curia, stringat etiam Pannarios? An his immunitas ab illo onere competat? Negant Pannifices: I. ob paritatem statûs personarum; dum nihilò melioris sint Pannarii conditionis, nisi quòd locupletiores: at verò Paupertas nil detrahit Statui, *Urmuth lähmet nicht.* Magis & minus non variant speciem. II. Quia separatio hæc & subtractio de confortio Collegiali, proficiat obvelandis fraudibus; dum pannos, quos exteri Pannifices ob vitia & fucationem non audeant examini submittere, divendant Pannariis, à lustratione se ob eandem causam subducentibus. † *Quia* III. sic damnum redundet non in Pannifices modò, qui Pannos probos cogantur eadem pretii vilitate, qua Pannarii fucatos suos, divendere: Verùm in cæteros concives & paganos, qui pretii vilitate illecti pro probis reprobos accipiant pannos. IV. Quia Pannarii vitia & defectûs pannorum obscuritate fornicum soleant ac possint obtegere: Cùm contrà Pannifices in atrio Curia luminoso pannos expandant suos.
293. Pannariis contrà, subductionem suæ præsentia non magnopere inficiari: sed I. eadem non Lucem, sed Lites se fugere: dum ex mutuo intuitu & arctiori conversatione nil nisi altercationes sint oritura. II. Non ferre pannos suos nobiliores tot circumportationes de domibus suis ad Curiam; atque inde

rur-

rursus domum; cum nitorem & gratiam panni & spem lucri Negotiatores sint perdituri. III. Non suppetere illis famulos ac ministros totis itionibus reiterandis; ad expeditiones Infitorum; seu Ratiocinatorum suorum, quos tamen nec quisque alat, haud pertinentibus.

Hac & similia, dum Gothæ annis retrò invi-²⁹⁴cem agitabantur, Commissione tandem consopita, & Recessu die 8. Maji Anno 1632. conclusa sunt. Und/damit auch hinführo der Mißbrauch und Eleggennuß in Verkaufung der Tuche für den Häusern gänglich abgeschaffet werde / so sollen in Krafft der Handwergs Ordnung / so wohl nach berührter / den 27. Augusti 1574. deßhalben uffgerichteter neuen Bestetigung / alle Gewandschneider / so wohl izige / als die künfftig sich dessen zugebrauchen unterfangen würden / ohne Unterscheid mit ihren Tuchen zu den gewöhnlichen MarckTagen auf das Kauff Haus / gleich denen Tuchmachern / zu ihren gebührigen Ständen / dem Loose nach hiermit nochmahl gewiesen seyn / Und nicht mehr solche Ihre Tuche bey den gewöhnlichen MarckTagen auf dem Marckte unter offenen Himmel / oder uff den Läden / oder wol gar für den Thüren / wie biß anhero / zu Verderb der Tuchmacher beschehen / seyl halten / und verschneiden. Bey Pden und Straffe eines Büldens von item Stück Tuche / halb dem Amte / und die andere Helffte dem Handwerge zu erlegen. Worüber es denn an Gerichtlicher Handbietung nichts ermanglen soll.

295. Recessus iste, cum transgressionis arguebantur pannarii, nec adeo inficiati, confirmatus fuit Ducali Rescripto d. 3. Febr. Anno 1643. post alia: **N**uch sich im übrigen / sonderlich was die Stände und öffentlichen Verkauf auffm Rathhause betrefend / der Tuchmacher Handwerks Ordnung nach gemäss bezeugen / präcipiente. Cum verò Negotiatores d. 15. Martii 1644. allegabant: Quasi per hactenus rescripta nil nisi pretium & natale solum pannorum definita fuerint: Locus autem venalitaris silentio præteritus, ac dubio procul Pannificum petita eatenus insufficientia reputata: Pannifices in Responsione d. 28. Martii 1644. ad dictum Recessum eos remittebant. † Et cum porrò Pannarii negotiatores excipiendo discrimen consingebant, tanquam soli panni indigenæ prohibeantur domi & extra Curiam divendi: At verò tales illi non habeant. Pannifices replicabant: **Q**uòd tam per Recessum de Anno 1632. quam per Rescriptum de Anno 1643. cum suis pannis, nullo factò discrimine, ad Curiam constringantur. **Q**uia ratio decidendi non ponatur in speciebus panni, sed in Ruina Pannificum: Unde ergò cumque proveniat hæc, id etiam prohibeatur. In Curia luminosa facilius utique de-
297. prehensum iri pannorum vitia, quam in tenebricosis Pannariorum fornicibus. † **C**ausa tota d. 14. Januarii 1645. novò Recessu definita, & Localitas isthæc omissa. Negotiatores enim pannarii superius allegatis suis fundamentis adhuc insistentes, aliquid quantum ad pannorum species eorumque signaturam concesserunt; quo in & pannifices acquieverunt.

Ad

Ad Locum proximè accedit Ordo atque Series 298.
 Tabernarum; quoties videlicet plures jungendæ: Ut
 fit in nundinis, ad quarum œconomiam spectat, spa-
 cia fori ritè dispensare. Atque pertinet huc formu-
 la illa pileonibus controversa: **In einer Reihe:**
 quam explicavimus *Orig. Jur. cap. IX. n. 693. seqq.*
 Istud tamen observari meretur, quòd Civibus atque
 Indigenis præ Forensibus & advenis locus atque statio
 assignari solet præcipua, **Den Einheimischen und
 Inländischen vor den Fremden der Vorstand ge-
 gönnet werde.** Quod colligi potest ex iis, quæ pau-
 lum retrò n. 85. de Pellionibus adduximus.

Sed, quæ sunt cupiditates humanæ, aliquando per²⁹⁹.
 alios in ea observantia turbantur. Sed imò memini, ne
 quidem ab iisdem admittam, sed mixturam cum Ex-
 teris, ad quos convolare emtores ampliori solent co-
 piâ, desideratam fuisse, **wolten die Stände durch
 einander verlossen:** Contradicientibus ac rem suam
 sibi exposcentibus Extraneis. Quando igitur per Depu-
 tatos vicinarum Civitatum Rhoda, Cala, Pöfnek, Ei-
 senberg deprecabantur, Senatus Moribus antiquis stan-
 dum censebat: in causâ Pannificum Nundinis au-
 tumnalibus 1679. † Eandem Indigenarum præ³⁰⁰,
 rogativam desiderabant Opifices negotiantes Gotha-
 ni & Waltershusani, in nundinis Haynensibus; (qui
 vicus celebris Generosissimorum Nobilium de Wan-
 genheim;) præ illis qui Isenacò, Longofalissâ, Mul-
 husò isthuc confluant. Intercedente coram Sere-
 nissimo, pro illis utriusque civitatis Senatu; ex eo
 capite, quòd solatium hoc non sit invidendum his,
 qui onera sustinent Provinciæ: extra quam lucra sua
 de-

- deportent forenses. so dem publico nichts beytrü-
gen/und den Gewinn aus dem Lande zögen.
301. *sq* Videbatur quidem Nobilibus primò intuitu:
Non debuisse Magistratús alienos, suis nundinis ad
eos non pertinentibus se immiscere: Provocando
simul ad rationem receptam, Qua prior tempore
potior iure. Wie ein ieder Krahmer und Hand-
wercker ankomme und die Städte beschlage / so
werde er dabey gelassen. Sed cum liceat etiam
Magistratui pro suo Subdito provocare, *arg. l. 4. §. 2.
seqq. l. 5. ff. de appell. Gvid. Papæ, Decis. 464. Geil.
1. Obs. 125. Qvijn Figuli atqve Lanarii seu Materiarii sub*
dato 26. Febr. 1672. attestabantur, Nunquam hujus
prælationis controversiam sibi motam fuisse; atque
adedo salva cæteris per hæc duo Collegia servata,
302. fuerat quasi possessio. † Secuta Clementissima Re-
solutio: Der Vorisz auf Jahrmärkten soll/ wie
bisherò bräuchlich/ auch in benachbarten Orten/
auffer hiesigen Fürstenthum üblich ist/ denen Krahm-
mern und Handwerckseuten/so im Fürstenthum
gesehen/ vor denen Fremden verbleiben / & seqq.
Sign. Friedenstein am 30. Sept. 1671. Ernst/ H. Z. S.

CAPUT VII.

De Effectibus & Contrariis.

303. Equitur, ut de *Effectu* quædam afferamus; quorsum pertinent Comoda atque incommoda. Et notat quidem Cor-
lectus, post Angelum, Singularem: Officium,

ex l. un. C. de Collegiat. & Chartoprat. XI. 17. Qvòd
 Emtores certæ in publico Tabernæ (Banchum Bar-
 bari appellant, v. g. **Fleisch-Brod-Banch** / & alicubi
Schue-Banch /) ut & Tabellionibus commoda &
 incommoda Tabernæ cohæreant. Teste Gotho-
 freddò *ibid. adverb. concludatur. mibi lit. I.* † Sed;
 illa videtur legis esse sententia: Cùm tenus hac in
 Provinciis charta fuerit vendita, & jam constitutum
 sit, ut Romæ per Corporatos vendatur; Necessum
 erit, ut hi easdem constitutiones observent, quibus
 Venditores chartæ in Provinciis obstricti fuerunt.
 Nullum ergò jus datur Tabernis in emtores trans-
 torium. Nisi singas privilegia realia. v. g. Taber-
 næ vinaria. Neque privilegium, sed onus fuit, quod
 subibant Chartarii Urbici.
 Ordinarium autem & Tabernis quasi congeni-
 tum onus est SOLARIUM, seu tolerabilis pro lo-
 co & statione pensio, German. **Stätte Geld** / Ro-
 manis etiam non incognita, atque Edilibus, ad quos
 cura Fori pertinebat, debita; qui Tabernariis quos
 dicimus, & vectigalium Populi Conductoribus elo-
 cabant. Unde hi ipsi statuas in foro publico collo-
 cari ægrè ferebant: tantum quippe decedebat suis pro-
 ventibus, quantum Negotiator pro statione taber-
 nula daturus fuisset, locò ubi gratis nunc Statua
 ponebatur. † Quamquam id onus regulariter
 soleat esse Forensium, seu extrinsecus adventantium
 Negotiatorum; Utpote quorum accommodando-
 rum gratià oportet Ediles & Agoranomos esse ma-
 gis sollicitos atque occupatos, ut cellula atque aræ
 justâ distribuantur proportione, tantâque distantia,
 quæ

- quæ juxta cives atque indigenas capiat & Exteros.
307. Nifi illorum invitandorum causâ, gratia fiat & remissio pensionis : Quæ enim forent nundinæ, quam non frequentarent Forenses ? Sanè exteri ad volantes emtores, quærunt quoque extraneos venditores? *wollen alle gern bey den fremden Krahmern kauffen/* quos creditur vilius vendere : Incolæ atque domestici sunt quotidiani, *man hat Sie alle Wochen-Märette* : sed Forenses Mercatores ornant Nundines, non secus atque Virgines Nuptiarum solennitatem.
308. Atque oportet quondam Negotiatores hujus nostræ urbis non infimæ cavæ fuisse ; quorum accessu atque frequentatione nundinarum Naumburgensium, jam ante sexcentos annos commotus fuit Cadalus seu Cadilo, Episcopus Naumburgensis, ordine Quintus, natione Lombardus, quem populariter dixerunt Cadalg, ut pensionis stationariæ immunitatem diplomate desuper datò illis indulgeret. Et ne quis dubiam nobis habeat fidem, tenorem, ut Capituli Syndicus veteranus, Dn. Caspar. Matthæus Eulenberg, antiquarius industrius atque opidò sagax communicavit, adjiciemus. † In nomine Sanctæ & individuæ Trinitatis, Notum sit omnibus præsentibus videlicet ac sequentis seculi hominibus, quod ego Kadaloh Dei gratiâ Naumburgi Episcopus, auctoritate gloriosi Conradi, consensuque fratrum, Hermannii & Ekkardi, qui locum eundem hereditate paternâ sublimatus dignitate Episcopali Mercatoribus Jenæ, ob spontaneam conniventiam sua linquendi hucque migrandi id dono concessi, ut
- quæ

quæ septa cum areis quisque infederit, perpeti jure sine censu possideat. Indeque licentiam faciendi quicquid voluerit habeat. Ea lege duntaxat, ut jus omnium Negotiatorum nostræ regionis, ni profiteantur, meisque postmodum Successoribus ritu omnium mercantium liberaliter obsequantur. Cujus rei gratiâ opem regiam adii, ejusque munificentiam cunctis proficuum impetravi, ut eis jus gentium condonaret. **Q**ui solitâ bonitate facile annuit, atque ob commodum loci undique exeundi & redeundi immunitatem Regiâ potestate concessit, hocque Edicto imperiali firmavit. Et ut hoc ratum & immutabile omni tempore maneat, hujus traditionis salarium jussit subscribi, suique signi impressione firmari. Actum in Mileven feliciter. Sigillum Conradi.

In quo diplomate pluscula occurrunt observanda. I. quidem Hiatus circa verba: *Hereditate paterna:* ubi supplendum videtur vocabulum: *Consecuti sunt.* Proficitur enim Sublimatum se auctoritate Cæsareâ & consensu Fratrum Marchionum; qui locum eundem, IENAM videlicet, hereditate paternâ nacti fuerint. prout fert contextus. II. CONRADUS autem, Imperator est hujus nominis II, dictus Saliquus, qui solium Cæsareum ab A.C. MIII. ad MXXXIV. obtinuit. Quoddamque cathedram ipsius gratiâ accipiam fert Kadalus, III. Indicium est illibatæ adhuc isto seculô autoritatis Cæsareæ circa jus Sacrorum: quam Henrico demum extorsit Papa.

Sed, qua necessitate IV. cuius usui opem adiiit Regiam, ejusque munificentiam impetravit, ut eis Jus Gentium condonaret? Si non amplius aliquid quàm

quàm immunitatem stationis nundinaria, paucorum sanè dierum, atque semel tantùm in anno, dare intendit, unius civitatis eorum pauculis civibus. Rem exigui emolumentum! & cujus nulla ad acceptum à Principibus tam prompti ad Electionem ejus ad sensus beneficium, existit proportio. Forfan ergo non tam invitavit eos ad nundinas recènter instauratas frequentandas, quàm ad ipsam fortunarum sedem Jenâ Naumburgum transferendam, ut tantò pluribus Negotiatoribus habitaretur. Et ut faciant hoc tantò libentius, liberas pollicetur aréas; seu canonem annuum remittit, & ab OBEDIENTIA AREARUM, (loquamur stylò illorum temporum Ecclesiasticò) absolvit.

312.

Rem spero fore clariorem, si modò B. Lectori æquè gratam, sequenti documentò emptionis venditionis annuorum reddituum, de ædibus ejusmodi Obedientia arearū obnoxiiis, cum consensu Domini directi.

Ich Weit Gülde/ Bürger zu Mörseburg/ Euphemia/ meine ehliche Hauß Frau/ vor mich/ meine Erben und Erbnehmen/ mit diesem offenen Briefe / auch allen/ die ihn sehen oder hören lesen/ bekenne/ daß Ich mit gutem Rath/ wohlbedächtig/ und sonderlich mit Günst/ Bolkwort und Zulassung des würdigen und wohlgelahrten/ Herra Erhard Schüz/ die Zeit Thum Prediger im hohen Stiffte zu Mersburg/ meines lieben Lehn Herrn/ recht und redlich/ auf einen vollständigen Wiederkauff verkaufft habe/ in und mit Krafft dieses Brieffs/ verkauffte dem Würdigen Herrn Joh. Römheld/ Vicario und thigem Bestzer der Vicarien

S. Ca.

S. Catharinen in der ThumKirche zu Merseburg/
und seinen Nachkommen/Vier Gilden ganghaff-
tiger Münz/jährlicher Zinse an und uff meinem
Hause in der Gansß-Gasse gelegen/hiebervorn un-
verfest und unverpfändet/ und habe gemeldtem
Vicarien solche Vier Gilden jährlicher Zinse ge-
geben vor achtzig Reinische Gilden an gang und
gebhafter FürstenMünze/die Er mir baar über
gezahlt/ und Ich zu voller Gnüge empfangen.
Damit ich meinen und meiner Erbnehmen kündli-
chen Nutz und Frommen geschaffet. Derhalben
gerede und gelobe ich auch vor mich/meine Erben
und Erbnehmen/genantem Herrn Joh. Römheld/
seinen Nachkommen oder Besitzern berührter Vi-
carien/die Vier Gilden Zinsen auf Michaelis des
sisten Jahres/ und denn sofort jährlich/dieweil
dieser Wiederkauff stehet/ auf genanten Termin
unverzöglich und gewißlich zu bezahlen. Auch
hat mir genanter Herr Joh. Römheld diese Gunst
gethan/ daß ich oder meine Erben solchen Zins
mit 80. Gilden wieder ablösen möge. Allein/
wenn wir das thun wollen / daß wir Ihm es $\frac{1}{4}$
Jahrs vor dem Zins-Tage ankündigen sollen/
Alsdenn sollen Ich oder meine Erben/ und wol-
len den nächsten Michaelis Tag darnach/ Ihme
die vertagten und alle veressene Zinsen/samt 80.
Gilden HauptSumma/ ohne allen seinen Scha-
den entrichten und bezahlen. Desß zu steter Hal-
tung/habe Ich obgemeldten meinen Lehn-Herrn
vermöcht / Gunst und Verwilligung hierzu zu
geben / und S. W. Insegel vor mich/ meine Er-
ben

ben und Erbnehmen hieran zu drücken fleißig gebeten. Und Ich Erhard Schlig/Verwalter und ProCurator des Ehrwürdigen und EhrenVestten / Herrn Bernharden von Draschwig/ Thum Herrn zu Merseburg/ bekenne hiermit/ daß Ich zu solchem Wiederkauff anstatt hochgemeltes Herrn obgenantes Hauses S. C. wegen der OBEDIENZ AREARUM zu Lehn rührende/ meine Gunst und Verwilligung gethan habe. Gebe die darzu in und mit Krafft dieses Brieffs/ doch gemeldtem Herrn und seinen Nachkommen an Ihren ErbZinsen und Gerechtigkeit unschädlich. Zu Urkunde mit meinem Pizschafft versiegelt. Geben zu Merseburg/ Mitwochs nach Conversionis Pauli, nach Christi unsers lieben Herrn und Seligmachers Gebuhrt Funffzehen hundert und LXIsten Jahrs 1662.

313. Inde in Transfacione quadam d. 2. Xbr. 1662. Martisburgi inira §. 5. Sic mentio ejus fit : Die Lehn anbelangend / So entrichtet die / auf Herrn Joh. Bornscheins Hause der OBEDIENZ AREARUM zuständige LehnWahr Herr Bornschein uffn Fall billich 1c.

314. Ist hæc potius, quàm inane Solarium ut colligamus inde, causas habemus I. Quòd Kadalus nofter, non simplicem illam Commeationem ad nundinas (pluribus aliis, nullà peculiari exhibità gratià usitatam;) sed Migrationem, & talem quidem, quàm sua lingvant, pro causa impertiendi privilegii movente allegat. Est autem Migrare, autore Valla *Lib. V. cap. 85.* domicilium mutare, & aliò se ad habitandum conferre, relictà, priore habitatione. Et quidem

dem citra intentionem revertendi. Ita ut Morientes è vita migrare dicantur. Antequam ex hac vita migro, inquit Cicero *Lib. VI. de Rep.* conspicio in meo Regno & his testis Publ. Cornelium Scipionem. Nec facile dicas Rusticum sua linqere, qui ad aliquot horas in urbem nundinatum vadit.

Deinde II. quia licentiam inde faciendi quid quid voluerint, habere permittit: quæ ad nuda illa turguria & tabernulas forenses, superficiem meram, haud quadrat; sed dominii pleni speciem continere videtur: quid enim illæ ad aream seu fundum? aut quorsum illa quod lubet faciendi Licentia? III. quia ipsum desuper adiit Imperatorem; Non qui sua forsitan autoritate donulum hoc confirmet; sed ut eis Jus Gentium condonaret: quod impræsens ne utiquam fuerit Securitas publica, omnibus commeantibus generatim competens: sed libertas fori domiciliique mutandi. *Nicht in Sicherm Gelait / noch noch freyer Markt Stätte / Sondern in freyem Zug.* Solarium Kadalus jam donaverat: nova munificentia Imperatoris aliud continere debebat. Imperator denique undique exeundi & redeundi immunitatem Regiâ potestate concessit: At verò Magnos magna decent.

Postremum allegati Diplomatis Kaduliani observatum, Chronologicum est: V. de DATO: quod nullum habetur: Autor tamen Geographi Jenensis *cap. X. §. 6. p. 210.* suo ut videtur periculò, annum ponit MLV. Secutus forsitan vetus MSS. incerti Autoris, neccentis Numburgensium Episcoporum Catalogum; qui ait: Cadalus, natione Lombardus, obiit Romanæ

nae A. M. L. V. ibidem sepultus. Lambertus enim, Schafnaburgensis *fol. m. 39. b.* & Paulus Langius, Monachus Posavienſis, in Chronico Cizensi *fol. 16.* annum Christi MXLV. reponunt: Fallor, an autoritate illorum ductus Pl. Rev. Dn. D. Sagittarius, Collega & Compater Honorandus, in *Disput. de Epif. op. Numb. §. 6. p. 4.* Epponem Successorem eo jam tempore sedisse scribit. † Sed positò, Epponem eodem, quò datum asserimus diploma Kadalinum, in hujus cathedra sedisse; Nulla tamen erit invicem contradictio. Annus, nomen collectivum est, multorum mensium, dierum plurium. Est totum quoddam, cujus partes non existunt omnes simul, sed tractum requirit temporis. Quare, si qui chirographò datò Numburgi, promiserit dare Titio centum; actione postea pulsatus excipiat: Eo die Jenæ se fuisse, ac doceat hoc etiam: haud tamen absolutionem impetrabit ab Imperatore Justiniano. Nisi prober: TOTO eo die, quò conscribatur instrumentum, sese vel adversarium in aliis locis fuisse §. 12. *J. de Inut. Stip.* Nec turbet nos Absentia Kadali, & abitus Romam, unde minimè rediit. Ea enim causa esse possunt, quò minus privilegium executioni potuerit mandari, *ist nicht ausgefertigt worden.* Ipsius rei veritatem ac privilegii entitatem tollere neutiquàm, longè minus impedire potuerunt, quò minus compertà ipsius morte, & datò Successore, inter Expediendam fuerit compertum. Unde quoque est, quòd diploma careat Annotatione dati: quòd inopinatò discessu præventi Jenenses nostri, Extraditionem petere fuerint præpediti. *Ist unabgelöst liegen blieben.* Sed redeamus in ordinem. Si-

Simile onus consecrarium foret, Si, qui negotia- 318.
 tionem aliquam incipit, Tabernam instruit atque
 aperit, hoc ipso juri civico & jurisdictioni Senatûs
 oppidani fiat obnoxius: Utcumque de cœtero ex-
 emtus, ac v.g. in hac nostra Civitate Membrum Aca-
 ademicum sit, Id, quod pro jure cepit allegari, quando
 Joh. Jacob Bauhoferus, Typographus, Tabernam li-
 brariam exercuerat. Nec carebat res seu Exemplo,
 dum Blasius Lobenstein Bibliopola, Prator oppida-
 nus; Item Georg Sengevald & Johan, Nisius,
 uterque Typographi, Ille quidem Senator fuerat,
 posterior etiam Prator: seu Jure: dum allegabatur
 recessus, cujus vigore, quide Academicis ad civicam
 transeat negotiationem, eo ipso forum mutasse de-
 beat. ¶ Qvare ad humilimam Senatûs instantiam Sere. 319.
 nissimus ad Academiam d. 15. Sept. 1677. rescripsit: P.P.
 Wir mdgen Euch ob begehrteter Abschrift in
 Gnaden nicht verhalten/wessen Sich bey Uns der
 Rath allhier über Joh. Jacob Bauhöfer/biesigen
 Buchdruckern/welcher dem zwischen Euch und be-
 sagtem Rath hiebevör auffgerichtem Recesse zu
 wider/vor ehlichen Jahren schon/ und noch diese
 Stunde/ einen öffentlichen Buchladen zu führen
 sich unterstanden/ unterthänigst supplicando be-
 schweret/ auch was Er darneben angeführet und
 im Ende gebeten. Dafern sichs nun angebrach-
 ter Massen verhält/Als begehren wir hiermit gnä-
 digst Ihr wollet die zuverlässige Verfügung thun/
 damit beklagter Bauhöfer entweder seinen zum
 öffentlichen Bücher Verkauf bisher gehalten
 Buchladen alsobalden ein-und abstellen/oder/ do
 Er

Er ja denselben noch länger zu führen gemelnet/
 sich unter des hiesigen Raths Jurisdiction und
 320. *Notwendigkeit* begeben möge *ic.* † Enimvero non
 absque mysterio est clausula: *Dasern ic.* præterquam
 enim, quod laudatus ille Recessus multiplici de causa
 ad effectum haud potuerit perducì; in Typographos,
 Librarios natos, qui ne Senatu quidem Oppidanò ne-
 gante, sub Academico sceptrò degunt; quadrare,
 aut iis applicari posse, minimè videbatur. Quippe
 quorum professioni, per superius jam deducta, ne-
 gotiatio per suam naturam & sic ab initio sui adhae-
 ret, nec commodè separationem admittit: ut adeò,
 quandocunqve Tabernam instituunt; statum tamen
 neutiqvam mutare videantur. Atqve eo quoqve
 intuitu Bibliopolæ, quantas etiam querelas egerunt,
 adversus tamen eos nihil obtinere potuerunt. Ne
 sit in eorum potestate Forum privilegiatum auferre,
 pro pecunia libros obtinendo & ad negociandum in-
 ducendo.

321. Exempla Bibliopolarum ac Typographorum, qui
 seu Praetores oppidani seu Senatores fuerint, ad rem
 non faciunt; quando seu dignitate isthac illecti,
 sponte; seu etiam sub certis reservatis isthuc commi-
 grarint, salvâ scilicet immunitate Academicâ. Ex-
 emplò minimè insolitò: dum vel Syndicus quondam,
 quem etiam Consulem elegerunt, foro Academico
 nunquam renunciare voluerit. Et hoc ipso annò
 322. Braunius quispiam Advocatus Praefecturae, salvò Jure
 Academicò professionem civicam à Senatu pepige-
 rit sibi.

Contrariis deniqve accensemus, quando alter
 alte-

alterius Tabernæ officit, lumina obscurat, accessum reddit difficilem: quod variis modis fieri potest: Vela suspendendo, Cistas obices ponendo, mit verhängen/versetzen. Id quod novis Negociatorum Statutis art. VI. est prohibitum: verb. Keiner dem andern / bis Sie wieder eintragen / weder an Stangen noch Planen/ oder wie es sonst geschehen könne/ vorhängen oder vervortheilen.

Atque ad ipsas ædes Opificum extendimus, ut liber sit accessus, & inspicendi manufacturas facultas. Qua tamen in re minimè audiendus, fastidiosus Paterfamil. nil quidquam propius apponi ferens.

Boni Viri arbitrium est, quanto distare debeat a spacio, aut quanto tempore ibi recubare.

Sed de hoc articulo jam alibi. Nunc

Soli DEO Gloria.

Sum

INDEX

INDEX Rerum & Verborum.

A bsurda haud spe- randa. 149	Æquilibrium opificiarium. 137. f.
Academicus, Ne- gotiator, an ex- cidit forō. 318	lucri & damni. 268, 288.
Accessus ad officinam & taber- nam liber esto. 323	Scopus Collegiorum. 83
Accidit, Magistrum regularem operas Magistratus ad custo- diam portarum urbis, ad Erga- sterium locasse. 176	Æris salubritas per Opifices sal- va esto. 110
Actiōnes quæ dantur contra in- firutam noviter Fullonicam. 72	Æs alienum, universitatem bo- norum, an merces locales affi- ciat. 284
Actūs meræ facultatis. 188	Æterni Boëthij. 259
Actūs possessionis turbatorii. 222	Affectiōnes officinarum natura- les & morales. 140
Actus unicus non mensurat vel absolvit Jus. 66	Agoranomi. 306
Adæqvatos arti Boëthos quisque alito. 95	Alienatio effectus dominii. 206
Addictio differt à Licitatione. 165 quomodo? 166. seq.	Alienis ornari plumis. 240
Adjectivum ellypticè sumtum. 10	Aliorum facta luere. 250
Adjuncta tabernarum. 287	Alphabetum: nomen relativum & universitatis. 261
Adseffores, non Adsitores. 25	Altenburgum, Urbs & Pagus. 281
Advenæ Magistrum artis lauda- bunt. 175	Alter alterius: Institor ne esto. 281 manufacturas non recipito venales. 239
Ædilibus debitum Solarium. 305	Altercationes ex constrictiori conversatione. 293
Ædiliū circa platearum puri- tatem cura. 110	Alterius artis species producens, Turbator est, 95
	Alterius loci Creditor, an ad al- terius loci tabernam veniet 282
	Alterutri professioni renunciā- dum. 180
	Alutarii sunt extra urbem. 110 Ama-

Index Rerum & Verborum.

Amanuenses, num descriptos ab se libros vendere per Bibliopolas prohibebuntur?	257	Argumentum: ab Agricolis ad Opifices. 208. f. quoad Sabbathum. 173. ab Architectis ad Murarios. 64. ab Instrumento ad mercem. 199. ab integritate numeri ad existentiam præteritorum, fallit. 188
Ambitio fines ignorat.	115	Argumentum ab Opificibus ad Bibliopolas. 232. à Catastris negativum. 184. à Contrario sensu. 237. à Legibus negotiandi, ad ejus licentiam. 234. à Locis diversis ad eundem. 264. à Lucro quod das uni, ad suppressendos alios. 250
Ambulatores prohibiti.	289	Argumentum à Mercatoribus ad Opifices. 155. seq. à Magistris artium liberalium ad mechanicas. 22. à Navi, Stabulo, ad Officinam. 169. à Nomine. 236
Ampliatio regulæ tam lata est, quam ejus ratio.	296	à Promotionibus opificum, ad fellas. 63. à solere ad licere 264
Angiportum habitantes.	266	Argumentum à toto ad partes. 264. à Typographia ad negotiationem. 216. à Vectigalibus ad Societatem. 164
Annus, collectivum nomen.	317	Argumentum idem diversas invenit sedes. 85
Ansam dans actui, nequit eum improbare.	256	Aromatarius, an juxtim negotiabitur in ferro. 274
Antecedente positò, consequens ne impeditor.	97	Mercker. 18
Antecessoris privilegia expedit Successor.	317	Arma. 6. pro Instrumentis. 7
Anteurbanis, quantum indulgentum.	277	fabricare, privato non licet. 33
Apelles judicia post tabulam captans, 191. mantis suæ erroris aucupatus.	22	Armamentarium. 6. 29
Aquam: spurcare non decet. 72 in suum derivare molendinum	268	
Aqua haustu concessa, via non neganda.	97	
Auf bestellte Arbeit warten. 8. 189		
Arbitraria num sit Loci pro Officina electio?	105	
Arcæ lignæ coloribus pannos mentiens.	289	
Arcanæ Opificum causæ.	83	
Architecturæ pars, Fabrica.	12	
Arcæ Negotiatorum in foro.	306	
Argentariæ tabernæ.	196	
Hergerliche Bücher.	243	

		<i>Index</i>	
Armara. 5.	Literatorum.	16	urgiam exercent. 128. f.
	Opificum.	7	Balneum in domo fructuaria.
Armificatoria, de regalibus.		28. f.	num institues. 73. 75
Armutz lähmet nicht.		291	Bancf. 393
Artem Negotiandi Typographus			Bannaria officina. 141
an docebit?		229	Barbaros quoque ordinem offi-
Articuli Statutorum sancti sunt.			cinarum servare. 113. 114. f.
		117. m.	Benedictioni divinae haud ob-
Artifex, an citra officinam?		57	struendum. 262. 266. 268
Artifices, non sunt Mercatores.			Beneficia curata. 86
236.	Sufficientia civitatis im-		Beneficiū invito non datur. 80. f.
pares.		202	Benignum me esse, agrè haud fe-
Artificibus quoque negotiari li-			ras. 286
cere.		233	Befaste Stühle. 93. f. und
Artificina.		15	Werckstätten. 122
Artificis partes in operando, non			Befchale/keine Esse zu haben. 96
negotando.		209	Bibliopegæ, Verleger. 254
Artificum descriptio Alciati.		190	negotiantur. 241. 243
Artis extensio licita.		266	Bibliopola, doctrinam, 259
Arti oportuna esto officina.		90	& merces habent ex typogra-
Audiat & altera pars!		225	phia, 257. exaurationem cum
Aversari Librarios Collegium &			Academicis quæruut. 244. f.
Statuta.		256	nequeunt ad impensas per Ty-
Aushauen/terminus Laniorū.		145	pographos cogi. 255
Augustus Romam invenit lateri-			Bibliopola ex Pistore. 227
tiam &c.		193	Bibliopolis invicē non convenit.
Ausfertigung der Privilegien.		317	251. vasti libri vindicantur. 244
Ausladungen.		18	Bipas: artes doctus, utriusque ha-
Austria sufficiens sibi.		35	bebit officinas. 97. officinas
Axungia extra urbē coqvitor.		108	eidem an habere licet. 85
	<i>B.</i>		Binis: assidere Collegiis. 205
Badstuben; an ad jus territo-			oneribus nemo gravandus. 154
riale?		169	Binos Magistros haud fert eadem
Balista majores & minores.		30	officina. 76
Balneatores vel turbando chir-			Boethi: Typographi, non Ty-
			po-

Rerum & Verborum.

pographo haud operantur.	260.	typographorum difficultè evadunt Domini.	259	Camerales ex fabricis proventus,	34
Boëthius: pars an Instrumentum officinæ?	93.	de jure officinæ haud gloriabitur.	62.	officinæ præpositus, an cogetur assumere Magisterium?	59.
Magister, absurdum.	79	Bona manento penes licitando Superiorem.	164	Cardona, fabricandis armis celebris.	33
Branteweiſchencken.	39	Bräu? an mercabuntur in Lupulo?	235	Caro quorovicibus mensam comitatur.	143
Bräu-Loos.	265	Brehmer Zucht-Hauß.	41	Carwanſeræ Perſarum.	38
Brixia, celebris ab armorum fabrica.	33	Brodbandf. 199. ejus usus & Finis.	120	Cæsaria taberna.	20, 196
Bruchſchneider.	127	Brustharnisch.	29. f.	Casus non cogitatus, nec quoque dispositus.	150
Buchdrucker Geſellen/ an in libris negotiabantur?	213	Buchdrucker Herren.	241	Catalogus Episcoporum Naumburg.	316
BuchKammer.	220	BuchLäden/ unterm Naht.	319	Cauponaria taberna.	196
Bude. 9. 190. 193. 200. mehr denn eine nicht zu haben.	267	Bürger Recht.	136	Cauſæ: Juſtitia, vel Politia.	171
Bürger und Meißter formula.	159	C.		Opificiariæ pertinent ad politiam.	171. f.
Cadalus, Naumburgensis Episcopus. 308. Romæ obiit.	316	Cadulus, Naumburgensis Episcopus. 308. Romæ obiit.	316	Cauſarum Opificialium confideratio duplex.	170
				Cautela circa Forum Forenſium.	168
				Cellæ. 6. cellula Negotiatoribus in foro assignandæ.	306
				Cera, Mulcta opificiaria.	81
				Cerdoneſ extra urbem habitanto	110
				Certiorandi neceſſitas.	163
				Ceſſante cauſâ, ceſſat diſpoſitio.	181
				Character officinarum.	92
				Char-	

Index

Chartæ negotiatio Romam in-	304	Collegii ejusdem Sodales taber-	287
vefta.		nis junguntor.	
Chartularii.	31. c. f.	Collegiis binis Opifices non in-	204
Cheiwā, Perfarum.	18	terfunt.	
Chirurgorum Candidati.	44	Collegiorum arbitriō Candida-	44
Officinæ, quotæ, Jenæ ?	128	tis officinæ assignantur.	
Reales.	52. feq.	Collegium fubire Librarii recu-	216
Chronologica difputatio.	316	fant.	
Circumforaneis vita fedentaria		Collufiones Boëthorum mutuas,	
gravis.	128	Opifices metuunt.	83
Circumfpectio Senatûs oppidani.	144	Color duplicatæ officinæ.	84
Civis plurium civitatum, an i-		Commeatio: ad nundinas, an	
dem!	265	privilegiō indiget? 314. per	III
Civitas Naturam imitatur.	136	plateas oportuna efto!	
Civium filii, fed non de Collegio,		Commercia Opificum Clericus	87
num Exteris potiores?	159	evitare neqvit.	
Clandeftinæ maftrationes.	47	Commoda officinæ conclusæ.	61. f.
Claufula Veritatis precum.	320	Commoda officinæ fituatio efto.	116
Clerici tabernas haud exercento.			
9. 85. vivunto ex beneficiis.	89	Communicare cum excommu-	54. 174
Clibanaria.	30	nicatis.	
Coalitio nimia, cæteris fufpecta.	84	Communi juri donec probetur	150
Coarctare numerum officina-		abrogatio, inharendum.	95
rum, quis poteft?	124	Competentes arti tantum, Boë-	
Cochleam habere, Fabro cultra-		thos quisqve habeto.	189
rio non licet.	95	Conclavia negotiandi operandi	
Cæfarei Oratoris palatium Con-		que diftineta.	189
ftantinopoli.	103	Concurfus: caufarum lucrativa-	204. Creditorum. ad di-
Cognitio fuper Jure Officina-		rum. 204. verfas ejusdem Tabernas,	282
rum, cujus?	169	Concurfus plurium ruina alte-	
Cohæres extraneis in emtione		rius.	120
potior.	164. feq.	Conditionatè loqvens, abfolutè	151
Collegia numerata.	123	non exaudiendus.	
		Con-	

Rerum & Verborum.

Conditionatus actus purum non producit effectum. 181	Corporales res, quid iuris? 3
Conductio opificis ad domum. 57	Correlationes officinarum. 55
Conformitas Forensium cum no- stratibus esto. 144	Cracovia Cerdonum habet vi- cum peculiarem. 110
Confusio professionum evitan- da. 219. 236	Crambe bis cocta. 263
Conjunctio & Communio, So- cietati propria. 78	Crassius Grammaticus. 22
Conradus II. Imp. Saliqvus. 30	Creditores ad ejusdem tabernas diversas concurrentes. 282
Consideratio causarum opifici duplex. 170. 172	Creis-Lade. 114
Consortia evitasse, litium occa- sio. 290	Cultrarii Steinbachenses. 239
Contagium: negotiationi offi- cit. 246. opificiarium. 54	Cultris venatoriis sua permitti- tur officina. 139
Continuatio negotiationis here- ditaria, ubi exercenda? 212	Cumulatio officinarum, in vicem nociva. 184
Contractuum substantialia, na- turalia. 3	Cupiditates humanae variae. 299
Contradictoriô judicio obtinuis- se. 117. m.	Curationes, 24
Contraria tabernarum. 222	Curiae quoque Senatoriae infe- runtur officinae. 103
Contribuere publico decet. 250	Curia Senatoria Pannarios ac quæ ac Pannifices constringit. 291
Controversiis itum obviam ex Lege. 253	citra discrimen pannorum. 266
Convivia opificiaria in rem sunt. 174	Custos portarum Urbis, opifex, diversos subit respectus. 176
Conviviis qualiter intererit Cle- ricus? 88	D. 118. f.
Coriacea lorica. 29	Dammum sua culpa sentiens. 153
Coriarii: non ferunt Socerum & Generum in eadem officina. 8r. num præ Tutoribus quid habent præcipuum? 233	Datum literarum. 316
	Decrepiti Contribules. 70
	Defectus officinae, Magistros fa- cit tabellarios. 118. f.
	Democratia, aedes splendida su- specta. 138
	Dependat ne Bibliopolium à Typographia? 257
	Desiderata, haud negliguntur. 183
	T Deter-

Determinatio Numeri, officina-
rum æque ac Loci. 117

Die Dominicò officinæ vocantur. 173

Diem Dari vocans in dubium. 317

Dies præsens aliam vitam postulat. 89. f.

Diffamationes Opificum. 83

Differentia Bibliopola & Typographi. 220

Dignitate mercatores antecedunt Opifices. 203

Diploma immunitatis, *Stätttegel.* 309

Disciplina, diversa à doctrina & artis effectibus. 176

Discrimen: Typographos inter & Bibliopolas. 248. Minutiarum & Voluminum. 261

Disponere de rebus post mortem perituris, frustraneum. 146

Dispositio officinæ ad artem. 91

Disputation *Händler.* 213. unde habent materias? 217. f. ad minus tractatus remissi. 242.

Disputatio vasta, quid distat à Tractatu? 262

Distantia officinarum. 323

Divelli nolle, nec cohabitationem tolerare, mirum! 82

Diversorium an efficiet Fructuarium adium? 73

Diversum interesse, diversimodè defenditur. 248

Dividuitas officinæ, moribus Opif. contraria. 149

Divisiones officinarum. 27

Doctor sine libris. 55

Domus quisque suæ officinam habuisse, præstat. 102

Domum pistrinò an licet viduare? 115

Duabus tabernis simul negotiari, invidiosum. 270

Duarum Civitatum civis. 265

Duplicatam exercere negotiationem. 228

Durantia certiora transeuntibus. 178

E.

Ead. domus, binas ejusdem Opificii non fert officinas. 82

Persona plures assumit respectus. 285

Effectus: Domini potissimus, Alienatio. 206. non est melior suâ causâ. 175. f.

Egestati commiserandum. 181

Ehehastinnen. 169. f.

Eigener Verlag. 218. an competat Typographis? 218

Eigenus in Verkaufung der Tuche. 294

Einfreyen. 158. f.

Einheimische den Vorstand vor Fremden. 298

EisenKrahm. 197

Eiwan, Perfarum. 18

Electio

Rerum & Verborum.

Electio loci pro officina, num competit? 105	imè delictorum, 222. Rem fa- ciunt clariorem. 225
Ellipsis. 10	Existimatio civitati ex Artificum copia. 279
Emigratio, de casibus rarioribus. 133	Expectare donec operæ condu- cantur, ignavi est. 207
Emitorem Banchar, an onera & commoda sequuntur? 303	Expectativa. 130
Emitores suos vendere rursus prohibere, vanum. 249	Expediens, recipiendi Tyrones & Candidatos; Collegiis etiam numeratis. 70
Emturis desiderata facile pro- stent. 279	Expeditiones Institorum. 293
Episcopi Naumburgenses. 281	Exteri: Creditores, post Indigen- as. 285. Mechanici ad discen- di. 35. Venditores præoptan- tur. 307
Eppo. 316. f. Johannes, 281. Ka- dalus. Invitat mercatores Je- nenses. 308. Consensu Mar- chionum, eligitur. 310	Exteris permisceri gestiebant In- digenæ. 299
Ergasteria, s. 8. ab operando an negotiando dicta? 156. Cle- ricis an permilla? 86. à metatis immunia. 155. opponuntur Ta- bernis. 157	Exteros in Consortium non ad- hibeto opifex. 47
Erb-Kreßschmar. 66. Schenckle. 66. Schmiedte. 58	Extranei tantò magis observan- di, quantò difficilior tuos ca- veris. 143. f.
Ergastula disciplinaria. 40	Extraneus quatenus Incolis præ- feratur. 158
Essedarius an ligna vel currus etiam, ante ædes ponet? 112	F.
Exæquationem cum Academicis quævisse Bibliopolas. 245	Fabrica. s. 10. Armorum. 29. seqq. Nummorum. 36. quid. Jure Can. 13. Hæreditaria. 58
Exceptio: Illegitimationis. 204. Implementi. 254. Intentionis. 231	Fabricandi negotiandi ve Conclave idem? 20
Excubiarum, onus excutere sata- gant Bibliopola. 244	Fabricenses. 111
Exedra. 19	Fabri cultrarii uno furno con- tenti. 134
Exempla prona. 252. 262. maxi-	Fabriles officinæ per Germani- am

Index

am' munda' magis palatiis	Finem bonum duris quæſiſſiſſe
Constantinopolit.	mediis non obeſt.
103	177
Faber cultrarius non habeto co-	Fines artis protendere licet.
chleam.	95
95	Fine impoſſibili, media fruſtra-
Fabri lignarii offieinam quam-	nea.
habent?	180
56.61	Fifeus utitur Jure' privatorum.
Factores. 15. 131. Typographo-	167
rum.	260
260	Flachs-Bude.
Factum contrarium, amittendæ	197
o ſervituti opus: ſed cujus?	187
187	Fleiſch geht alle Mahlzeiten mit
Famam ex alterius industria ca-	zu Fiſche.
ptare.	143
240	Fleiſchbanck.
Familiaritas familiæ Domino ſu-	46. 197. 199
ſpecta.	Focali tributo an ſubjacent Of-
83	ficinæ?
Farbe-Keſſel/ citra metum incen-	154
dii eſto.	107
107	Foderungen: 10. an Sella? 63. 94
Farinaria negotiatio ſcæminea.	118. 121
71	Fœtida opificia urbe exſunto.
Favor partium æqualitati civium	48
adverſatur.	Fœtor porcorum gravis viciniæ.
270	118. 121
Feria famelica.	Fomenta malorum eradicanda.
259	270
Feriatio Sabbathi.	Forenſes; noſtris an conſtrin-
173	gendi officinis? 49. 143. Or-
Ferraria taberna.	nant nundinas, ut virgines nu-
26. 197	prias. 307. melioris Conditio-
Feuers-Gefahr von Werckſtät-	nis noſtratibus ne ſunto.
ten.	144
107	Publico nil contribuunt.
Fictio juris circa officinam va-	243
cantem.	Fori ſpatia inter Negotiatores
58. f. 60	diſpenſanda.
Fidem, Debitoris an Tabernæ ſe-	298
qvatur Creditor.	283
283	Forma: interna inviſibilis.
Figulus Figulo invidet.	91
213	Officinæ opificiariæ generica.
Filiam ducens; an etiam filio	92. una, duabus non ſufficit
præferetur?	135
158	Fornice peculiati ſpecies expo-
Filii gratiã facta renunciatio, re-	nere Opifici licet.
greſſum habet integrum.	280
181	Formſchneider.
Filii Magiſtrorum extraneis præ-	260
feruntur.	158
158	Forum; ex officina. 168. Roma-
	num

Index Rerum & Verborum.

num Tabernis refertum. 287	tor. 81
tabernâ occupans, an fornicem interim domi claudet? 273	Genova publicos exercet furnos. 37
Fraudes: cum maxime circa Carnem evitandâ. 143. obvelantur evitando consortia. 291	Geographiâ: notitia Mercatorum necessaria. 203
Fremde Krähmer. 307	Geographus Jenensis. 316
Fremder Verlag. 217	Gerbe-Häuser/urbe exsunt. 110
Frequentata loca Tabernariis idonea. 103. 287	Germaniâ armorum fabrica. 34
Fructuosum vix erit, quod sumptuosum. 75. f.	Geschöpf-Bücher/ an probant rem esse vel non esse. 184
Frustraneos actus abhorrent iura. 234. f.	Gesellen fördern. 94. 174
Freyer Zug. 315	Gestanden haben. 237
Fucati panni. 288. singularitate occultantur. 291	Gestandene Buchhändler. 225
Fullonicam num licet instaurare. 72	Gewandhaus. 190. 287. Schneider. 290. ditiores Pannificibus, non digniores. 291
Fumigare calcos. 196	Gewehr bohren. 30
Fumô Vicinis molesti ne simus. 118	Gewinn aus dem Lande ziehen. 300
Fundamenta supplicantium, plerumque specialia. 127	Giebel-Häuser und Buden. 193
Fundamentum divisionis, res potissima. 27	Glastarium molendinum. 142
Furni publici. 37	Graduatio artis. 138. licita. 266
Furnum destructum quatenus restaurare licet. 182	Gradus an Species ejusdem, diversa sunt. 268
G.	Gratia mercium ex nitore. 293
Garloch: 281. Garliche. 119	Gregatim an solitarie Salem exponas venalem. 278
Geminatus incendii merus nec incutitor. 110. f.	H.
Gener à Socero officinâ expellitur. 91	Habilitatio ad Bibliopolam, quâ? 229. f.
	Habitatio opificum necessaria. 106
	Habitus: magistri ad officinam quâ? 135. officinâ ad suam artem. 91

Halt bereiten. Halt Ritt.	23	I.
Hamburgensium ergasterium.	42	Ichographia, initium Archite- cti.
Handeln und wandeln wer da wil.	232	Idea artis, officinae inest.
Handverge so den Marck bau- en.	190	Idem non potest simul esse & non esse.
Handwerks Gewonheit zu hal- ten.	83	Jena: Marchionum Thuringiae oppidum. 310. Quot habet pi- strina?
Hausbestellte Arbeit.	57	Jenenses Mercatores quondam celebres.
Hausfuchung.	47	Je stärckere Druckerey ie stär- cker der Buchhandel.
Haynens nundina quadragesi- males.	300	Ignis provide alitor.
Hereditan licet, quod non licuit defuncto.	285	Imaginaria officina.
Hereditario delatam negotiatio- nem quatenus liceat continua- re.	211. 274	Immiscere se rebus impertinen- tibus.
Hereditarium jus, an cadit in of- ficinas.	140	Immissio in pergulas forensium.
Hieb/ formula Laniorum.	47	Immunitas Stationis nundinae.
Hirschfänger.	139	Impedimentò submotò libera- operatio.
Höcken.	235. f.	Impendia unde sumat Typogra- phus, non curat Librarius.
Honestè vivendi modus haud precludendus.	259	Impense librorum, imprimen- dorum, Res arbitrii.
Hordei mercatura, quatenus Braxatoribus licita.	235	Imperator ubi, ibi Roma.
Horrea.	5. 14	Impertinentia non relevant.
Hosen Röche.	70. 209	Impossibilem spes nulla.
Hospitium Boëthorum, an con- fertur Magistro cui non est officina?	71	Improbatae lectionis Libri.
Hut Schnüre/ An merx Pileo- num?	210	Incendii metus ex pistrini vicina 119. & aliis officinis.
		Inclamare transeuntes emtores vetitum.
		In-

Rerum & Verborum.

Incommoda mastationis extra locum.	50	Instructa taberna : Speciei nomen, an status?	198
Incorporales res, an Substantia?		Instrumenta indulgentor ei, cui Magisterium datum.	97
Indefinitè loquens, conformat se Juri communi.	151	Integritas numeri pristini, æqvè nova supervenienisse, atqve pristina superesse infert.	186
India plateis distingvit Opifices.	114		187. f.
Indicina Officinarum.	92	Intentio atque interesse diversorum diversum.	240. f.
Indigenæ exteris anteferendi, etiam Creditores.	159 285	Interesse : Collegiorum diversum. 239. Cujusvis, docet eum reclamare. 240. Privatum, impedit publicum, 35. f. Publicum, 288. negotiis privatorum immixtum.	107
Indignus nemo juribus, quæ aliis sui Ordinis tribuuntur.	223	Interpolationes Cascorum.	196
Indigentia Civitatis Artifices imparcs.	202	Interpres optimus quisqvè suorum verborum.	152
Individuitas personæ.	285	Interpretatio Ergasteriorum extensiva.	157
Individuum quid, Magister & officina.	134	Introitus in tabernam solus, Clerico illicitus.	87
Indultis haud abutendum.	98	Intuitus officinæ judicat officium.	90
Industrii.	70, 209	Invasio diversæ professionis.	201
Industria suus effectus relinquendus. 266. 268. nec reprimendus.	277	Invidiæ aliquid dare: Bibliopolas in Disputationarios. 249. Negotiatores in Opifices. 267 Opifices invicè. 45. 82. 239. 288	
In einer Reihe.	298	Invidia est, prohibere quod prodest. 73. Spernere ipsum, & invidere tamen alijs.	211
Infecta officina.	54. 174	Invitandi ad nundinas Mercatores.	307
Ingratitudo, Viam ditescendi ostensam prohibere.	73		1a.
Inquietatio Magistratûs evitanda.	117. f.		
Instauratio officinarum, an Jurisdictionis?	169		
Institor alter alterius, Opifex haud esto.	239. seq.		
Institoria taberna. 26. an Species distincta.	198		
Institorum, quæ expeditiones.	293		

Index

Inuitus rem suam retinere nemo compellitur.	206	tor. 277. quatenus acquiritur. 100. Unde?	254
Johannes Episc. Naumburg.	281	Justos tractatus librarii vindicant sibi.	255
Ipse quod destruxit quisque, i- psomet restaurare ne prohi- beas.	188	Kadalus, Lombardus. Naumburg Episcopus.	308
Irregularia licet præterire.	177	Käsehöflein.	36
Ifocrates.	16	Käsehäuffer.	235. f.
Italia quas Fabricas habet armo- rum.	31. 33	Käuffer nicht anzuschreyen.	289
Jucundum spectaculum, Offici- nz instructa.	104	vom Stande abzuruffen.	234
Judex sententiam pronuntiatio sedens.	25	Kauffhaus. 190. 287. Pannarii frequentanto.	294
Judicium ibi ubi Prætor.	60	Kauffschlagen.	236
Jura; res incorporales. z. taber- narum transitoria.	303	Kauffmanns-Gewölbe.	156
Juri communi contrarium dis- poni, temere non inferes.	151	Korn-Speicher.	14
JCii Philosophis an contrarii?	1	Krahmladen.	156
Jus Collegii tribuit Jus prohi- bendi.	254	Kresscham.	9
Jus dominicum infert Jus ven- derdi.	206	Krüge.	9
Jus familiaris unius unicum.	136	Kufen-Holz aufgestapelt.	112
Jus gentium.	311. 315	Kunst- und Disputation-Händ- ler.	241
Jus in re Offinarum.	140	Kundten fördern.	63. f.
Jus Pinfendi, Urbicum est.	187	Kuraß.	29. f.
Jurisdictio alta, num Jus Terri- toriale.	170	Laden 8. 20. 190. 200. Diener Requisitum & character.	214
Jus Opificii cū Artifice interit.	146	Meister.	125
Jus prohibendi. 226. ex privile- gio vel Collegio est. 231. alle- gans, actum possessoriam do- ceto. 188. non facile concedi-		Laniena: Augusta Vindelico- rum. 66. extra urbem esto. 110. f. Lanii binos ejusdem officinae Magistros ignorant. 80. Lo- bedani, an Lanienâ Jenensi adstringendi.	49. 143
		Lanius, officinam, 61, & taber- nam.	

Rerum & Verborum.

nam. 197. habeto publica. 281	Dominicum quid. 315
reales sint an personales. 53	Licitatio: differt ab Additione. 165. quomodo? 166. seq.
Laqueyen. 176. f.	Licitationes ac Superationes an licitæ circa Officinas? 162
Lateritia & marmorea Roma. 193	Licuisse Typographis semper negotiationem librariam. 225
Laudatio Magistri, sub quo fiet habitu. 177	Ligna ad Solem explicari intra urbem non licet. 111
Lecticarii tabernas habitarunt Ecclesiæ. 134	Linaria taberna. 197
Lege cessante, difficile est judicare. 251	Linum vendas, pannos emes. 34
Legitimus Magister an reputandus, qui operam locat Ergasterio publico. 175	Literati opificia strepifera expellunt. 48
Lex ex lege interpretanda. 88. f.	Literatorum armaria. 7
Libertas Commerciorum. 250	Localitas, Affectio Corporum. 4. 102. Statutorum. 289. Tabernarum. 287. an definita. 295, 297
277. juris est naturalis. 205, 226	Locatio Conductio, quatenus gaudet libertate. 105
255	Locupletatio, desiderium naturale. 84
Libertas emendi vendendique restricta. 105	Locupletiores, Insolentiores. 116 pr. 117. m.
Libertas opificiaria restricta. 138	Loricarii simul negotiantur. 233
Libraria negotiatio antiquior Typographiâ, 257. promiscuè quemvis admittit. 260	Loricaria. 29
Libraria taberna num Typographis competit. 214	Luca, Italiæ urbs, Furnos exercet publicos. 37
Librarii: Mereatores, non Opifices sunt. 340. negotiantur cum Disputationariis, 262. Senatui subsunt oppidano. 318	Lucem, an Litem fugere? 293
Statuta non admittunt. 251	Lucifugæ Interpolatores. 288
Librariorum clarissimi, Typographi. 258	Lucrum ab Exteris an ullum? 300
Libri sine Doctore. 55	Ludimagistri paganici, Opifices. 86
Licentia faciendi quod lubet.	

Index

Lupuli negotiatio.	235	Malcolentia opificia exsunto.	110
Lusatia Sutrinus, habet officinas reales.	52	Mali mores gignunt bonas leges.	240
Lustratores. 50, carnis. 145. jurati.	289	Man sucht keinen hinter der Thür ic.	84
Lustrationem subterfugiunt Panarii,	291	Manufacturæ Restionem.	63
<i>M.</i>		Marchiones Thuringia.	310
Macellum. 37. Laniis officina necessaria.	46. 281	Markt bauen.	190
Maacher. Die Maache.	15	Materia & forma, partes essentialis.	91
Machinationes Contribulium invicem.	83	Marshall.	119
Magis & minus non variant speciem.	291	Mater an interpretabitur testamentum Patris.	125
Magister: alter alteri sub schemate Boëthi operans.	76	Materiale officinarum.	93
an quisque pro lubitu officinam instaurat? 43. Officiorum, Fabris præerat. 31. ad officinam refertur.	135	Matrimonia Exterorum cum Indigenis.	160
Magisterium an importat Jus officinae?	67	Mechanicis Ergasteria sunt propria.	8
Magistrales pergula.	22	Media finem hand corrumpere.	177
Magistrorum filii.	128	Meisterstück fertigen 232.	100?
Magistratui licet pro Subditis appellare.	301	Meliiorem an facere rem Usufructuarius potest.	74
Magistratus arbitrium in locandis officinis.	48	Mensa Laniorum, an Taberna?	199
Magnarii. 241. quarunt magis quam disturbant Minutarios.	249	Mercator: an Opifex erit? 265	
Magnos magna decent.	315. f.	necessaria advehit. 202. an prohibebit Opifices negotiari. 201	
Mahlgäste entziehen.	109	quomodo se qualificat? 203	
Major dividat, minor eligit. 150		Societatem init. 76. Unde æstimandus?	237
		Mercatura & Opificia correferuntur.	125
		Mer-	

Rerum & Verborum.

Mercenariam conduci operam	cum.	179. f.
ignavi expectant.	207	Monstrum Opificiarium, Gener
Merces venum exponere, cui li-	200	& Socer ejusdem officinae ma-
cet.	200	gistri.
Merci, an Personae fidem habeat	283	Mores opificiarum rigidi multos
Creditor.	283	pestulant.
Mercium Species an licet in Ta-	266	Morte Opificis an officina ex-
bernas distingvere?	266	tingitur.
Meritoriam tabernam. 194. an ef-	75	Moschorum Monarcha Taber-
ficiet Fructuarius?	75	nas exercet.
Messerschmiede.	96	Moribus antiquis standum.
Metalla vendas, emes arma ab ex-	35	Mortua non resurgunt.
teris.	35	Morticina per plateas ne jacen-
Metatis an obnoxia officinae.	155	to.
Messig.	46	Multiplicatio; Collegiorum, &
Migratio. 314. ab Imperatore est.	315	ejusdem Collegii Officinarum.
	315	122. Sodalium, minuit lucrum.
Minuta concedens, an magna ve-	256	242. tabernarum, an licita. 268
tabit.	256	Mundus non fert nisi unum So-
Minutarii 213. & Magnarii,	241	lem.
Miranda morum Opificiarum.	82	Murariorum idem iudicium.
ratio.	82	quod Architectorum.
Mißbrauch in Verkaufung der	294	Murarius, an Statuariam exerce-
Fuche.	294	bit.
Missio in bona, Remedium ad-	168	Mutare rem fructuariam, an pot-
versus forenses.	168	est. Fructuarius.
Missio puerorum, sit autoritate	178	Mutatâ Professione, an datur re-
Collegii.	178	gressus?
Mixtae servitutes an dentur,	14	Mutatio; Disputationis in Tra-
Mobilia, immobilia.	4	ctatum. 262. Nulla contingit,
Modi acquirendi circa officinas.	140	inchoando.
Molendinum an licet transfor-	100	Muthen/auf eine ledige Werck
mare.	100	statt.
Monopolium, studium opifi-		N.
		Nachschuß.
		U 2
		Nascen-

Index

Nascendo, status non mutatur, sed inchoatur? 320
 Natura : non tribuit amplius, quam satis est. 136. Res produxit personarum gratiã. 200
 Naumburgenses Episcopi. 281
 Naumburgum ex mercatoribus Jenensibus crevit. 311
 Necessarias opificio merces cõmere licet opifici. 235
 Necessarius tabernarum locus. 287
 Necessitas: exlex. 116. Pietasque claudunt Tabernas. 173. officinam in publico habendi. 105
 Negantis nulla probatio. 186
 Negotiariorum: Libraria ex Typographia. 243. Praesidium de ereptum magistrorum. 70
 Typographiã connascitur. 320
 Negotiatione, an excludendi Opifices. 205
 Negotiatores habent merces ab artificibus. 207
 Negotiationem instaurare, an tollat pristina privilegia. 318
 Negotiatione, an excludendi opifices. 205
 Nicht in den Rauff zu fallen. 234
 Nitor & gratia mercium. 293
 non fert fumosas officinas. 200
 Non entis nulla prædicata,
 Non usu amitti jura. 182. 186
 Notarii libros suos vendere, an per Librarios prohibentur. 257
 Nova inventa num Opificibus promiscuè licent. 138
 Numerus: Boëthorum quantum cuique licet. 63. f. integer negat defectum. 183. 186. seq. Officinarum, 122. ad Loci genium esto. 123. Tabernarum, 264. 268. Fabricensium officinarum. 32. seq.
 Nundinis an duplicabimus tabernas, 273
 O.
 Obedientia arearum. 312. seq.
 Oder Zechmeister. 125
 Observantia: Legi subsidiaria. 251
 opificiaria circa unitatem magistri ad officinam. 81
 Observantiã insistendum. 116
 270. 277
 Obscura Pannariorum conclavia. 292
 Oculifera manufacturarum. 104
 Oeconomia tabernarum in nundinis. 298
 Offener Laden. 200
 Offene Tafel aushängen. 228
 Officii alter alterum admonebit. 50
 Officina: arti respondebit. 90
 biceps, absurdum opificiarum. 78. ex genere correlatorum. 55. habet rationem totius, 62. mobile quid an immobile. 102. pendet ab officio. 146. an sine

Rerum & Verborum.

sine magistro. 55. 58 à non-Ty-	moda junctim ferent. 288
pographo, non nisi per Facto-	publica, inter Qualitates mo-
rem exercetur. 260. Tribuit jus	rales. 154. Qui fert, à Com-
fori. 168	modis ne excluditor. 116. Ta-
Officinam Candidato procur-	bernarum realia. 303
rant Restiones. 45	Operationes Opificum tranquil-
Offinarum : Totum, Partes,	litate desiderant. 156
Supellex. 93. Typographica-	Opifex : conductores operarum
rum numerus restrictus. 259	praestolari non cogitur. 200
Offinator pro Fabro. 16	alter alterius Institor haud e-
Officina, 5. 15 ab Efficiendo, 8. Ta-	rit. 237. an erit & Mercator.
berna opponitur. 16. f. arbi-	265. an inquinabit introitu
traria vel necessaria. 43. Con-	Clerici cellam. 87. An datur
tinua Discontinua. 64. Purae	sine officina. 56
vel Infecta, 54. 174. an tales	Opifex Principi à pedibus, dupli-
& Ergasteria publica. 175. f. Per-	cem habet respectum. 176
sonales & Reales. 51. Illa, an	Opifices ejusdem generis ad la-
in commercio. 147	tus invicem locari. 113
Officina Dominica per Magi-	Opificia considendo standoq; ex-
stros Collegiatos administran-	ercentur. 94
tur. 36. 65. f.	Opificia exercere non debent.
Officina & magistri mutua rela-	Clerici. 89
tio. 135	Opificio necessarias materias O-
Officinis publicis ne obstruitor.	pifex mercabitur. 235
118	Opificium didicisse in Ergasterio
Officium Judicis ab executione	publico. 175
non mensurandum. 60	Opificum : Officina, quam bene
Dehlmühle/an licet transformare	Stationes dicuntur. 25. Res cor-
in MehlMühle. 103	porales & incorporales. 4
Olearii triplici statione simul uti	ὀπλοποιία. 11
volebant. 276	Opportunus tabernis seligendus
Omnium artium Magistros ubi-	locus. 288
que non reperiri. 202	Optio Fabricae. 12
Onera declinamus, Commodis	Optionis jure competente quo-
tamen inhiantes. 84	modo pracludimur. 150
Onera : junctim tolerantes, com-	seq.
	Or-

<i>Index</i>	
Ordines Clericorum majores & minores.	86
Ordo tabernarum.	298
Ostentum.	135
Ostracismus.	137
Ostiatim obambulare, vetitum.	278. 289.
an tunc & taberna prohibeatur.	278
<i>P.</i>	
Panem: Coquere non licere promiscuè. 37. Sodalibus præripere non decet.	115. f.
Pannarii publici finis & usus.	120
Pannariorum tabernæ obscura, vitia pannorum tegunt.	290
quæ Curia illustrat.	296
Pannarii Statutis iisdem ligantur cum Pannificibus.	290. 295
Pannifices unâ fellâ volunt esse contenti.	134. f.
Pannificium sui naturâ importat negotiationem.	290
Panni mercatura solis Pannificibus licita.	290
Panni nobiliores circumportant non ferunt.	293
Panget.	29. f.
Paradoxa opificiaria.	78. f.
Partitionem promittens multat non sit reus.	219. 272
Partes: an & quas officinæ habent. 62. intellectuales officinarum. 63. integrantes.	93
Paruqbenmacher.	126
Paulus Apostolus num Opifex.	89
Welsch Haus.	287
Perdere non jubebimus longò sudore quæsitâ.	211
Peregrinæ merces vernis affimantur meliores.	210
Peregrinatio Mercatoris & Opificis, diversissima.	203
Peregrinis: Libris an negotiabitur Typographus. 221. Mercibus an negotiabitur opifex.	237
Pergula. 5. 17. 19. 191. Magistrales.	22
Permutans dat ansam negotiandi.	256
Persæ opifices publicè operantur.	21
Persarum mos locandi ad latos opifices ejusdem artis. 117. seq.	
Persarum Regis reditus ex tabernis.	38
Persona individua.	285
Personales officinæ.	51
Personam deponere quatenus licet.	209
Personarum gratiâ res Naturæ produxit.	200
Pictoris tabula lapsu nocens.	19
Piephols auffsehräncken.	111
Pietas & Necessitas claudunt officinâs.	173
Pheones: nundinas agunt Numburgenses. 234. num in Pileis coemtis negotiabuntur.	210
Pistor an mercator.	236
Pisto.	

Rerum & Verborum.

Pistores Sodali novae species in- venire prohibent. 138	Possessor potius jus habet quovis alio. 165
Pistorum: Sodales egeni ac de- crepiti, quid agunt. 70.	Posterior, an excludet Priorem. 149
titulum circa advenas. 158	Præjudicialis quaestio. 215
Pistrinum, officina realis. 53.	Prælatio plurium Licitorum. 258
Domo an licet se juvare. 115	Prælegatum, Officina, Filio qui partem didicerit, Cui debetur, si ambo discant. 147. seq.
Pistrina, quæta Jenæ. 68	Prærogativa Negotiatorum In- digenarum in nudinis. 300
Pistrinaria taberna. 26	Præscribaturne Transmutationis Officina. 100
Plateis: distinctas habere taber- nas an licet. 276. Opifices di- stingvi, locum ornat. 113	Præscriptio an Restauracionem impedit. 182. 188
Mahnem. 322	Præsumtio pro Magistratu. 165. f.
Plebs misera, fucis Negotiatorum exposita. 288. 292	Prætextus, differt à vera causa. 84
Plures: respectu Idem assumit. 265. 268. Tabernas an habebit Idem. 264. 267. seq.	Pretium tolerabile, Fucus Inter- polatorum. 288. 292
Plus offerent officina addicenda. 162. quis ille? 166	Primicerius Fabricæ. 12
Policey, Cachen. 171	Primi Bibliopola, Typographi. 248. 257
Popina publica. 119. 121	Primi emtoris jura. 163. 164
Popinarius, domi non est Lanias. 281	quis ille. 165. f.
Popinas intrans Clericus, suspen- ctus. 88	Principiis obsta. 222
Populosa Jena. 69. 188	Principis Officina. 65
Positis requisitis idoneis, sequitur effectus. 91. 206	Prior: ad prælegatum se quali- ficans, an præcludit alterum. 140. 153. tempore, potior Jure. 301
Positivus ejus rei licet, ejus & su- perlativus. 266	à Privatione ad habitum, an re- gressus? 179
Possessio Collegio per membra salva est. 301	Privato fabricare arma, non lice- re. 33
Possessorium Disputationario- rum. 253	

Privilegia: constringunt liber-
 ratem. 132. Solitudinis artifi-
 cum. 126.
 Privilegium, an Onus fuerit, Char-
 tatorum. 304.
 Protectum. 191.
 Professio: civica salvo jure aca-
 demico suscepta. 321. ex cuius-
 que tyrocinio cognoscitur. 229.
 Professiones: haud confunden-
 dae. 219, 236. Mercatorum &
 Artificum distinctae. 201.
 Professioni cuiusque contrarium
 nihil obtrudendum. 75.
 Prohibiturus alios, Jure se mu-
 niat ante. 247. f.
 Projecta adium praeventor. 111.
 Promissis standum. 116.
 Propensio Parentum in liberos,
 naturalis. 84.
 Proportio: & fundamentum
 augendi officinarum nume-
 rum. 127. Gratitude ad be-
 neficium. 31.
 Prospectus ad officinas maneto
 liber. 112.
 Provocatio in causa aliena. 301.
 Publicae Officinae. 28.
 Dem Publico beytragen. 300.
 a forensibus vix expectandum. 243.
 Publicum Interesse causis Priva-
 torum solet esse mixtum. 107.

Purpuraria tabernacula. 26. 197.
 Querela genitorum de insolentia
 filii. potentiorum. 117. f.
 Qualificatio: ad actus, necessa-
 ria 79. ad Jus prohibendi. 256.
 Qualitates officinarum juridicae.
 140. quibus ad Bibliopolam
 se quis habilitet. 229. f.
 Qualitatis proprium, Graduat.
 133.
 Qualitative an Quantitative O-
 pificium licet elevare. 138.
 Quantum possessum, tantum
 praescriptum. 188.
 Quaterdena: exlex. 270. Spa-
 cium Opificum privilegiatum.
 175.
 Quaterniorum nomen absolu-
 tum. 261.
 Quisque Artifex, an habeat Jus
 Officinae. 67.
 Quotas cuivis habere licet, of-
 ficinas. 133.
 Quot Boethos una liceat Ligna-
 riis uti. 63.
 Quod ipse quis non praestitit, ab
 aliis ne exigit. 225.
 R.
 Raschmacher. 235. f.
 Rasselhaus. 41.
 Rationes: decidendi, unde sur-
 mantur, interest. 296. suppli-
 cantium plerumque speciales.
 127.
 Ra-

Rerum & Verborum.

Ratio Officinæ ad Magistrum, quæ civis ad Civitatem.	136	Restrictio non præsumitur.	226
Rauchfänge.	154	Reticentia improbata.	247.263
Reales officinæ, 51. hæreditariæ.	147	Roma scandalis tecta.	192
Reditus ex vino adusto.	39	Romani Opifices an publicè operati.	22
Regressus ad officinam resignatam, an licet?	179	RöperBahn.	27
Relata se mutuò ponunt.	55	Saal.	17
Relatio: magistri ad officinam.	135	Sacri ordines.	86
Officinæ ad Opificium.	90	Sacrorum jus Cæsarei illibatum.	310
Relationes Senatoriæ.	251	Salientes.	17
Renunciatio facta in gratiam filii, non tollit regressum.	181	Salutis dictio Opificum.	178
Repartitionis fundamenta.	251	Salzkärner / an habent tabernam?	278
Requisita: Librariorum.	251	Sanitati prospiciendum.	143.f.
cessaria non neganda, cui res ipsa commissa.	97	Saponarii seyum providè coqvunto.	109
Res angusta domi.	255	Sartorum: Magistri egeni & decrepiti.	70. Vestium negotiatores, 208. Officinæ personales.
Res Corporales, quid Jctis?	3	Scandalosi libri.	53
Reservationis effectus.	321	Scandulas usurpavit Roma.	192
Resignatio opificii in gratiam filii.	179	Schändliche Bücher.	243
Respectui duplici duplicia debentur jura.	273. 276	Schaumeister.	289
Respectus: personæ diversi non confundendi.	177. plures assumit idem.	Schencken.	9
	265. 268	Scheunen.	14
Restauratio: ex genere permissorum.	188. officinarum.	Schieferdecker.	56. 60
	179	Schlachthaus.	46
Restiones: axungiam extra urbem coqvunt.	108. Officinam an habent.	Schmiedte.	11
	56. cum Oleariis militarunt.	Schola, officinæ.	16
	276. manufacturas duum generum habent.	Schräg/ Schragen.	9. 199
	63	Schriffgüser.	260.
		Schuebanck.	52

Index

Scopus: Collegiorum, Aequilibrium Sodalium. 83. Emittorum, necessitas oeconomica & utilitas mercatoria.	249	161. Tabernarum.	298
Seriniarii.	31. c. f.	Servitutes: an recipiant officinae.	
Scutaria.	30	141. discontinuae.	64. f.
Secreta domus ne publicantur.	75	Sellae officinarum.	62
Securitas commentium ad nundinas.	315	Sicher Gelait.	315
Sedes mercatorum Jenensium translata Naumburgum.	311	Siegel Meister.	289
Segregare: merces tabernis, quo ad species, 266. an licet.	274	Signatura pannorum.	297
Sellae, partes officinarum integrantes.	93	Silber Diener.	176. f.
Sellae foras locatae, num feriantur interim officina.	57. 62	Silesia Sutrinus habet officinas reales.	52
Sellulariae artes.	23	Similium similis ratio.	7
Sententia sedendo pronunciator.	25	Sine liberis non decedit, unico relicto.	136. f.
Scorsim: agere an Contribulibus integrum. 288. quod praestare valet, non requirit conjunctionem.	78	Si preces veritate nitantur.	320
Senatoria dignitas an stabit cum Jure Academico.	321	Sive. Particula.	195
Senatus Jenensis oppidanus Jditione gaudet.	171	Socer generum Officina expellit.	81
Senio decrepitis Contribulibus Negotiatio solatium.	240	Societas de genere permissorum.	76
Separatio bonorum.	283	Societas opificibus improbata.	78
Sepulchro concessio, iter ad istud haud negetur.	112	Socius in emitione praefertur extraneis.	164
Seqvela delinquentium.	223	Solarium.	305
Series: & Ordo admittendorum.		Solatium, Decrepitorum Opificum, Negotiatio. 204. Indigenarum, praefertur extraneis.	300
		Söller.	17
		Sommerläube.	17
		Species ab se productas, mercium loci habere licentia.	200
		Specimina artis, necessariam habent officinam.	44
		Spem	

Index Rerum & Verborum.

Spem ejus, quod in nos haud	41	Stiffis Baumeister.	13
quadrat, ne concipiamus.	149	Streptus opificiorum, radiosus.	48
Spinnhäuser.	41	Struquarius.	13
Spirarum negotiatio.	210	Stückgüferey.	30
Spitzen und Enden verschlep-	61	Stylo adversum haud agendum.	249
pen.	61	Sua in causa quod probat quis	229
Springer-Haus.	41	que admittit in aliis.	229
Stätte=beschlagen. 30r. Geld.	305	Suarum rerum quilibet modera-	206
	190	tor.	206
Stand.	190	Sub dio prohibitus, permittitor	277
Stationes Fiscales. 24. Militum.	23	in taberna.	277
23. Opificum. 5. 9. Vigiliam.	23	Sub dio proficere Pannarii prohi-	289, 294
Stativa.	23	biti.	289, 294
Statuæ in foro Negotiatoribus	305	Sub- & Obreptionis vitium.	263
impedimento.	305	Subiectum Officinæ, quis?	65
Statuarius an Murarium pro-	231	Subordinatio Magisterii, mori-	78
hibebit.	231	bus Opificum adversa.	78
Status controversia impedit ope-	37	Substantia Jctis quid?	13
ra.	37	Subtrahere se Sodalium confor-	290
Status Opificarius democraticus.	137	tio, ambitiosum.	290
Statuta : localia Opifices ex-	236	Suburbanis Opificibus succur-	120
cludunt à mercatura.	236	rendum.	120
multiplicationem tabernarum	267	Succedens in locum succedet in	304
prohibent, 267. strictam ha-	277	Jus.	304
bent interpretationem.	277	Successor expedit Antecessoris	317
seq. subire jussi Librarii.	253	privilegia.	317
Statutorum localitas.	239	Sufficientiæ civili. 279. Artifices	202
Statutis constringi recusant Bi-	226	impares.	202
bliopola.	226	Sui similibus quod licet, nemini	229
Statuū confusio præcavenda.	219	prohibendum.	229
Staubbücher/ arguunt, rem esse	184	Sumtibus suis libros describere	218
vel non esse.	184	Typographis licet.	218
Steinbacher Messerschmiedes	96	Suorum res anteferendæ Extra-	
Ordnung.	96		

Index

incorum.	240	Tegularia.	36
Superationes Licitatorum.	162	Territoriale quidpiam, officina:	
Superlativus: cuique propositus.			169
133. f. licet ubicunqve dati po-		Testamentaria circa officinas	
fitivo.	266	dispositiones.	146. seq.
Supernumeraria, ne Conductitia		Testamentò frustra relinqvitur,	
quidem competit officina.	137	quod aliunde quari oportet.	
Supernumerarii Artifices.	126. f.		146
Supplantatio Contribulium.	240	Testator, an cogitaverit de eo,	
	268	quod post mortem futurum	
Surrogatio præsupponit defe-		fit.	149
ctum.	184	Testes Non vidisse deponentes,	
Sutores Filium cum Matre Of-		an rem negant.	184
ficinæ præesse ignorant.	811	Thorwårter.	177. f.
Sutoribus coria coëmere licere.		Tibi quod fieri nolis, alteri ne fe-	
	233	ceris.	202
Sutorum Officinæ Reales an Per-		Tinctores ignem custodiunt	157
sonales.	51	Titulus bonus præsumatur.	217
T.		TodtenGråber Wohnung.	194
Tabernæ - §. 8. cauponariæ.	26	Tonfores panni.	161
appellatio unde? 192. an pro-		Tonstrina, officina hereditaria.	51
hibeantur, prohibito Ne pas-		Totius quæ ratio, ea& partiũ.	264
sim. 277. superficies.	315	Toto die abfuiſſe, allegans absen-	
Tabernam: in foro habens.		tiam probatio.	317
domi an claudet interim for-		Tot tabernas an constituas, quot	
nicem? 273. habere cui licet.		mercium species?	274
200. instaurans, Jurisdictionem		Transfent officinæ in successo-	
an mutet, 318. Opificibus		rem singularem.	147
etiam licere.	233	Transilire in aliam classẽ vitæ	
Tabernarum nomina.	287	240. i. professionem.	221. f.
Tabula tabernæ præfixa.	214	Transgressionum observatores,	
Tabulis quondam ædes tegebantur.	192	ipismet Sodales.	47
Tantum præscriptum, quantum		Translatio non præsumitur.	186
possellum,	188	probanda. 185. quatenus licita.	
			102. 115
		Trans-	

Rerum & Verborum.

Transmissio officinarum hereditaria.	146	Bibliopolarum propria.	244
Transmutatio seu transformatio Officinarum.	99	Ubi Magister, ibi officina.	160
Tributi pensitatio, quatenus jus tribuat.	225. f.	Vendere an prohibebis, Emtores tuos?	249
Tributo focali an obnoxia officina.	154	Venditio per aversionem distat à negotiatione.	256
Duch-Haus. 287. Würcker/an rectè dixeris.	15	Verba interpretanda, ut aliquid operentur.	160. m.
Turpitudinem allegare propriam.	175	Verborum suorum quisque interpretres optimus.	152
Typographi: atramentum ubi coquunt. 108. f. Boëthi, ægerimè evadunt domini. 259. cum Bibliopolis ad paria iudicati. 229. certò modò his meliores. 260. Senatores. 321. tabernas librarias an habebunt.	213	Vergattirte Handlung.	215
Typographica officina, Quotæ Jenæ?	129	Verhängen/ Versehen.	322
Typographus, librarius natus. 320. tabernam aperiens librariam, statum non mutat. 320. nec forò excidit.	318	Verlags- Abstattung.	244
Tyrocinium de cujusque professione testatur.	229	Verleger.	215. 254
<i>U.</i>		Vestificina.	15
Vacans officina. 58. quando dicatur.	131	Viam quam ingressus es calca.	179
Vacante demum officinâ, Candidatus admittitur.	69	Vicinia ex opificiis molesta.	48
Variatio odiosa.	166. f. seq.	Vicinum nec ferre posse nec evitare velle, mirum.	82
Vasta librorum volumina merx		Vicinum non habens, lumina nulli obstruet.	279
		Vicinus vicino benignus existat. III. f. reciproca benignitatis indigus.	112. f.
		Vidua. 179. & liberi, continent officinam.	131
		Vidnam opificis ducens, an liberis præfertur.	158
		Vietor num ligna ponet ante aedes. 12. in platea.	111
		Vietores ubi artis specimina elaborant. 44. quoti, Jenæ?	126
		Vilitas pretii, esca.	244. 292

Index

Vinaria taberna.	197	Ulusfructus individuale quid & immutabile.	74
Vinitorum arma.	7	Vulgus extranea præfert vernis.	240
Virginis filia pudoris vindex.	197	W.	
Vita quod est, mortem an operabitur?	320	Wachs / multa opificiaria.	237. f.
Vitia pannorum obscuritate fornicis teguntur.	292	Walbergii Comites Domini feudi Lanicæ Augustæ.	66
Unabgelbst liegen bleiben.	317	Wandern.	232
Unde Typographi negotiantes sumant merces.	215	Wassergang/molendinis ne turbator.	101
Una Officina plures non fert Magistros.	76	Wenig. 245. f. relativum, jam ad quaterniones, jam ad alphabethum.	246. f. 261
Unius: artificis an plures tabernæ. 85. 122. 264. 268. 279. nulla comparatio.	153. m.	Werckstatt. 9. beqvem angelegt.	90
Unitas Officinæ & Magistri.	134	Weydemesser/ 139. geben.	57
Unius Corporis caput non nisi unum.	135	Weyde Werckstatt. 27.	63
Unterschleiff.	95. 98	WendMühlen.	141
Voluntatis: defuncti peritus, ultra eam ne sperato. 149. quæ fuerunt, evadunt necessitatis.	179	Wieder zum Handwerck greiffen.	179
Wollständige Wercke.	246	Wisbua, opifices voluit esse suburbanos.	106
Worstände unter den Krähmen.	273. 298	Wochen Märkte.	27
Wor zween Laden sthen.	204	Y.	
Urbanorum prædiorum servitutes quomodo amittuntur.	187	Υπερῶν.	191
Urbici negotiatores Forensibus permisceri petunt.	299	Z.	
Ulusfructuarius domus, an sufficit meritorium.	73	Ziegeldecker. 56. 60. Hütten.	36
		Zimmer/Hoff. 27. 61. Leute Zusage.	10
		Zucht-Haus.	40. 175
		Zulage.	10. 61
			Zünff

Rerum & Verborum.

Zünftig werden / recusant Li-	zu bestehen. 267. 269. Laden
brarii. 226	zubehangen. 280
Zwanck-Backofen. 141	Zwo Buden halten. 273. Werk
Zwey Meister auf einer Banck	stätte eines Handwercks zu
80. Stände zugleich nicht	gleich in einem Hause. 82

F I N I S.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher but appears to contain several lines of script.

F I N I S

Ki 4293

ULB Halle

3

002 404 907

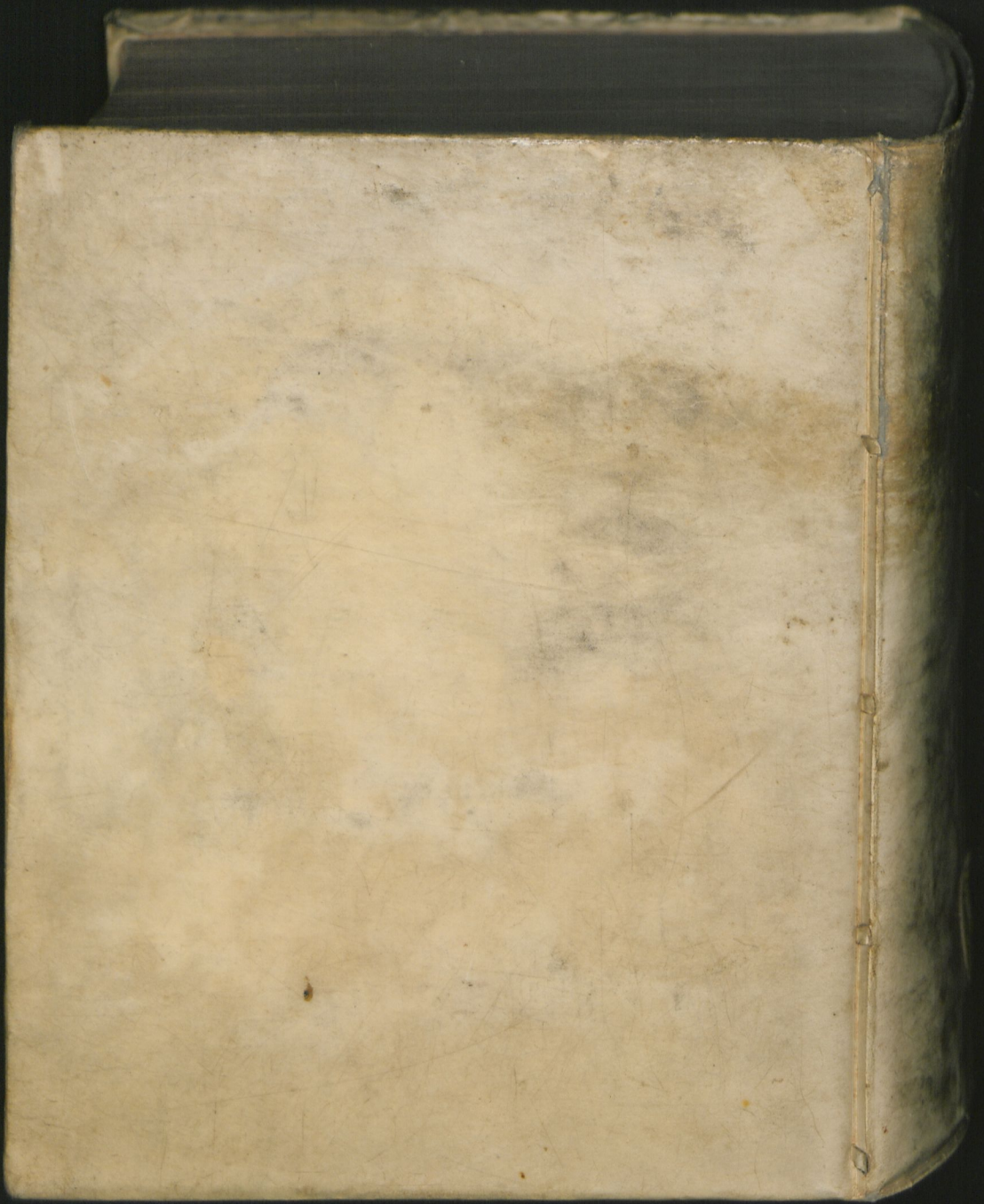

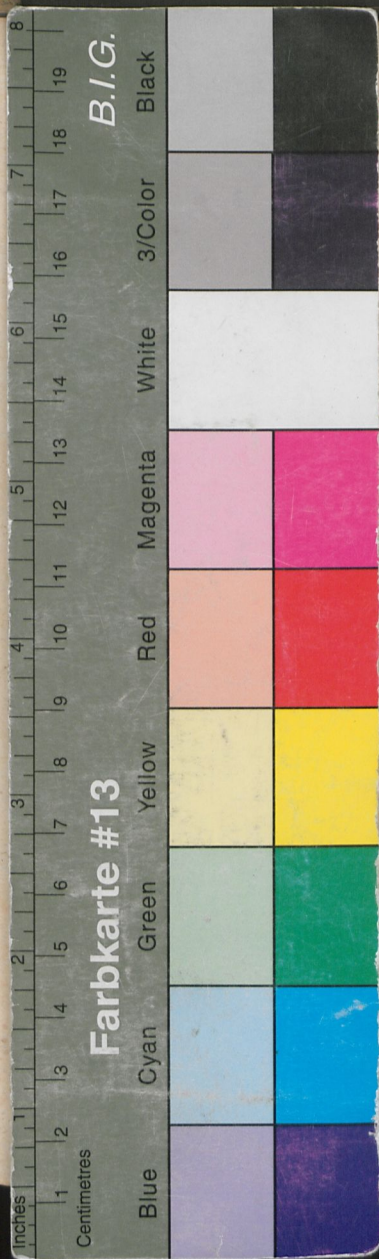
1A-0L

von

ME

URIS OPIFICIARIII
 SPECIMEN,
 DE
 CINIS
 ET
 ERNIS
 ICUM,
 Von
 en und **Gräbnt-**
 andwergs **Beute.**
 T O R E
 BEIERO, D.
 enenfi Profefs. Publ,
 M DC XCI.
 Sumtibus suis
 scribat
 LNER. Typogr. Jen.

